

Daginstitutioner i Hovedstadsmetropolen indtil 1974

Af Lise Skjøl-Pedersen

Oprettelser og drift af daginstitutioner beskrives undertiden som den største kommunale satsning på velfærdsområdet i årtierne efter, at bistandsloven trådte i kraft i 1976.¹ I Hovedstadsmetropolens kommuner var der allerede forinden en betydelig aktivitet på området, og lovgrundlaget havde i store træk været på plads siden 1945.

Indledning

Børneforsorg var en kommunal opgave, men fra 1919 og særligt med socialreformen fra 1933 bidrog staten afgørende med midler til daginstitutioner. I Hovedstadsmetropolens kommuner under opbygning fra midten af 1900-tallet og ind i 1970'erne indgik oprettelsen af især børnehaver som en del af det kommunale aktivitetsmønster. Nogle kommuner stod selv for ledelsen, i de fleste kommuner var der også selvejende institutioner med en kommunal driftsoverenskomst. Hele forløbet blev fra 1933 styret via tildeling af statsanerkendelser, og dermed adgang til modtagelse af offentlige tilskud fra både stat og kommune.

Ordet daginstitutioner blev introduceret i Lov om Børne- og Ungdomsforsorg i 1964. Det anvendes i denne artikel som en samlende betegnelse, også for den foregående periode.

I denne artikel gives en oversigt over forholdene i de enkelte kommuner i Københavns, Frederiksborg og Roskilde amter indtil 1974, medens der anføres overordnede tal for København og Frederiksberg kommuner. Københavns, Frederiksborg og Roskilde Amter undersøges, fordi de i Egnsplanskitsen af 1960 afgrænser det område, hvor man forventede en bymæssig vækst og planlægning omkring Hovedstaden. I Regionsplan 1973 inkluderer planen købstæderne i Frederiksborg og Roskilde amter, der allerede da var en del af Hovedstadsmetropolens erhvervsliv og boligmarked.² Artiklen omhandler de kommuner, der fandtes mellem kommunalreformen i 1970 og den næste kommunalreform i 2007.

Beskrivelserne tager oplysninger fra en landsdækkende oversigt publiceret af Socialstyrelsen i 1975, dvs. lige inden kommunerne overtog hele ansvaret i 1976. Indtil da var det Socialstyrelsen, der på socialministerens vegne anerkendte og førte tilsyn med daginstitutionerne. Det skete på grundlag af udførlige årlige indberetninger fra kommunerne til Socialstyrelsen, tidligere til Overinspektionen for den forebyggende Børneforsorg, der i 1964 blev omdøbt til Direktoratet for Børne- og Ungdomsforsorgen og i 1970 til Socialstyrelsen.³ Socialministeriet havde ansvaret for at give statsanerkendelsen til institutioner, så de kunne blive berettiget til de store offentlige tilskud til drift og bygninger samt statslån og kommunegaranti for prioritetslån til nyopførelser. Kommunerne havde en rolle via kommunens kommentarer til ansøgninger om anerkendelse, der ville medføre ikke alene statslige men også kommunale udgifter. Kommunerne kunne være initiativtagere til oprettelser, eller de kunne forholde sig til ansøgninger om oprettelse af selvejende institutioner.

Der fokuseres på dagpasningsdækningen, som den var i de enkelte kommuner i 1974, på oprettelser set i sammenhæng med byudvikling og regional infrastruktur i Hovedstadsmetropolen fra midt i 1900-tallet, og på initiativtagere og driftsorganisationer gennem årene og deres navigation i de lovmæssige og administrative rammer for opbygningen af daginstitutioner i perioden.

Lise Skjøl-Pedersen, cand.mag., arkivar, Lyngby-Taarbæk Stadsarkiv, 1987-2022.

Problemstilling

Det gennemgås på grundlag af data i Socialstyrelsens opstilling af statsanerkendte daginstitutioner hvornår, hvor og hvordan der blev etableret daginstitutioner i de enkelte kommuner i Hovedstadsmetropolen. Det sammenholdes med byudviklingen i Hovedstadsområdet og med de statslige tilskudsmuligheder, der bød sig til fra 1919 over socialreformens lovkompleks fra 1933 og lov om Børne og Ungdomsforsorg i 1964.

Dagpasningsdækning, oprettelsesår og driftsorganisationer i Hovedstadsmetropolens kommuner i 1974 gennemgås systematisk, dvs. lige inden kommunerne overtog hele ansvaret for daginstitutioner i 1976.

På baggrund af materialet undersøges fire forhold:

- Er der en systematisk variation i dagpasningsdækningen i den gennemgåede kommuner?
- Ses en samtidighed mellem urbanisering, her anvendt om nybyggeri samt infrastruktur der binder til Hovedstadsmetropolen, med etablering af adgang til dagpasning af de 0-6 årige, særligt børnehaver og vuggestuer. Børnehaver var frem til ca. 1970 den mest udbredte daginstitution. Dette undersøges i hver enkelt kommune via oplysninger om oprettelsesår og beliggenhed.
- Hvilken indflydelse havde ændringer i lovgivning om driftsstøtte og byggestøtte på oprettelserne lokalt, afspejles det i oprettelser af børnehaver og vuggestuer. Dialogen mellem lokale aktører og den bevilgende statslige myndighed præsenteres desuden i en række eksempler.
- Hvem oprettede og drev børnehaverne. En gennemgang af driftsorganisationer og initiativtagere bag oprettelserne i hver enkelt kommune i Københavns, Frederiksborg og Roskilde amter samt en række eksempler giver et indblik i de mange forskellige strategier hos kommuner og andre aktører for etablering og drift af børnehaver fra 1920 til 1974.

Artiklens indhold

- Rammerne: Lovgrundlaget, krav til statsanerkendelse af daginstitutioner til modtagelse af driftstilskud samt statslån og kommunegaranti for prioritetslån
- Forudsætninger: Befolkingskommissionens arbejde 1935-1937, asyl og filantropiske tiltag samt pædagogiske retninger og uddannelser i Danmark
- Daginstitutioner i Københavns Amts kommuner indtil 1974, herunder dagpasningsdækning, oprettelsesperioder, og driftsorganisationer. Nedslag på byggeintensitet i Københavns Omegn i årene 1957-1959 og 1967-1969 sammenholdt med oplysninger om gifte kvinders erhvervsarbejde i de byggeintensive kommuner i 1959 og 1969
- Københavns og Frederiksberg Kommuner i 1974, dagpasningsdækning, oprettelsesperioder og fordeling på selvejende og kommunale børnehaver
- Daginstitutioner i Frederiksborg Amts kommuner indtil 1974, herunder dagpasningsdækning, oprettelsesperioder og driftsorganisationer
- Daginstitutioner i Roskilde Amts kommuner indtil 1974, herunder dagpasningsdækning, oprettelsesperioder og driftsorganisationer
- Halvdagspladser i børnehaver i de tre amter i 1974, med reference til debatten op til 1964 om prioritering af halvdagsbørnehaver
- En række eksempler på aktørers initiativer og navigation i de administrative rammer for oprettelse og drift af børnehaver 1920-1971
- Sammenfatning

Rammerne

Offentligt garanteret mulighed for dagtilbud i institution eller dagpleje for børn fra 26 ugers alderen til skolealderen er i dag en kommunal forpligtelse ifølge dagtilbudsloven. Den første samlede lov om dagtilbud i 2007 slog dette fast i § 2, og den gentog tidligere formuleringer i sociale love om kommunernes forpligtelse ift. etablering af det nødvendige antal pladser.⁴ Hertil kom det formål, at dagtilbud skal fremme børnenes trivsel, udvikling og læring.

Lovgrundlaget

Formålet var kommet ind i Bistandsloven i 1996 og gentaget i Serviceloven i 1998.⁵ Her stod, at tiltag overfor børn og unge skal fremme deres udvikling, trivsel og selvstændighed og i § 8 forekommer en lang række uddybninger af, hvordan dagtilbud skal give det enkelte barn omsorg og mulighed for at udvikle sociale og almene færdigheder. Bistandsloven i 1976 gik ikke ind på aktiviteter og det pædagogiske indhold i dagpasningen. De tidligere love om mulighed for driftsstøtte til daginstitutioner kom heller ikke eksplicit ind på dette aspekt. I det omfang, der blev stillet krav til institutionerne, skete det i forbindelse med Socialministeriets statsanerkendelser, hvor der bl.a. fra 1936 indgik krav om lederens pædagogiske uddannelse og om at arbejdet skulle ske efter en standardvedtægt, hvor der dog ikke stod noget om det pædagogiske indhold.

Kommuner og private institutioner har haft mulighed for at drive daginstitutioner med statsstøtte siden 1919, men indtil slutningen af 1930'erne blev muligheden kun udnyttet i begrænset omfang, og iflg. lovbemærkninger til en senere lov i 1945 blev det afsatte beløb på finansloven ikke udnyttet.⁶

Forsorgsloven i 1933 gentog i § 129 muligheden for statsstøtte til driften af institutioner under det forebyggende børneværn, i en samlet budgetramme på finansloven. Lovgivningen gav snart efter nye incitamenter med lov om støtte til opførelse af almennyttige boliger med lejligheder egnet for børnerige familier i 1938, hvor en daginstitution kunne opføres på samme særdeles fordelagtige lånebetingelser som de børnerige boliger.⁷ Det kommunale børneværnsudvalg fik et ansvar for at påse, at der var det nødvendige antal institutioner.

Med lovændring af 29 juni 1945 om forhøjelse af statstilskuddet til institutioner for forebyggende børneværn blev der mulighed for statsstøtte på 40% af driftsudgifterne i en kommunal institution, og til andre institutioner offentlig støtte på op til 70% af driftsudgifterne, idet staten ydede 40% på betingelse af, at kommunen samtidig ydede 30%. Man forudsatte da, at de sidste 30% blev ydet som brugerbetaling.⁸

I 1951 blev reglerne om fordeling af driftsstøtte fra stat og kommune gentaget, idet loven nu eksplicit forudsatte, at kommunen ydede 30%.⁹ Samme år fik kommunerne også lovmæssige rammer til at oprette og finansiere daginstitutionerne, så stat og kommune ligeligt delte udgiften til de fysiske rammer, enten det var lån til opførelse af nye bygninger eller til husleje.

I Lov om byggestøtte i 1938 og igen i 1951, var der et afsnit om støtte til byggeri med sociale og kulturelle formål.¹⁰ Der ydedes støtte til institutioner for forebyggende børneomsorg, i form af lån til opførelse eller ombygning. Der blev afsat et beløb på finansloven pr år. Støtten kunne gives til kommuner, selvejende institutioner samt andelsboligforeninger og i øvrigt støtteberettigede boliginstitutioner, der dannede særlige afdelinger, der alene vedrørte lokaler af denne art. Der blev ydet lån op til 85 % af prioritetslånene, dog op til 97% hvis kommunen ydede kommunegaranti for forskellen, dermed skulle låntager kun præstere 3% selv.

Der kunne opføres institutioner som særlige afdelinger i almenyttigt boligbyggeri, og disse kunne derpå udlejes til den selvejende eller kommunale institution.

De anerkendte, selvejende institutioner havde en driftsoverenskomst med kommunen, men blev ikke administreret af kommunen. De var omfattet af tilsyn.

I en ny Lov om Børne- og Ungdomsforsorg i 1964¹¹ blev disse principper for godkendelse og fordeling af driftsstøtte til daginstitutioner opretholdt, ligesom man fortsat finansierede opførelse og istandsættelse efter gældende lovgivning om byggeri med offentlig støtte. Der blev nu ikke længere talt om forebyggende børneværn, nu blev ordet daginstitution introduceret. Det mere neutrale ord åbnede for den tanke, at man kunne gå i daginstitution med et pædagogisk formål. Efter denne lov var det ikke længere nødvendigt at begrænse adgangen til daginstitutionerne til såkaldt mindrebemidlede, dvs. forældre, der kunne være nydende medlemmer af en sygekasse. Direktoratet for den forebyggende Børne- og Ungdomsforsorg fik nu hjemmel til at fastsætte pædagogiske retningslinjer også for daginstitutioner, ”i konsekvens af den udvikling børnehaver og andre daginstitutioner m.v. er undergået i retning af øget vægt på den pædagogiske side af deres virksomhed.” Direktoratet havde til opgave at samordne oprettelserne.

Med Lov om Børne- og Ungdomsforsorg i 1964 blev der mulighed for at inddrage privat dagpleje under kommunalt tilsyn og kommunal visitation, f.eks. således, at dagplejen blev defineret som en kommunal institution og administreret fra kommunens daginstitutionskontor.¹²

Krav til statsanerkendelsen

Der var specifikke krav til institutioner, der kunne komme i betragtning statsanerkendelsen og de midler, der fulgte heraf. Kravene svarede til den praksis, som Overinspektionen for den forebyggende Børneforsorg havde udviklet siden den spæde start i 1919, og som ses i de udførlige skemaer, der skulle indleveres ifm. ansøgning om statsanerkendelse.¹³

Hvis der i 1951 var mere end 24 børn i institutionen, skulle den være selvejende, kommunal eller drives af en af de anerkendte foreninger indenfor børneforsorgen for at blive statsanerkendt. Der skulle være minimum 4 timers daglig åbningstid på hverdage. Det forudsattes, at begge forældre var på arbejde. Institutionen skulle udelukkende eller væsentligst modtage børn fra mindrebemidlede familier. Definitionen mindrebemidlet anvendtes også ifm. målgruppen for almene boliger og ved ansøgninger om statslån til mindre parcelhuse. Det betød i store træk, at man havde en økonomi svarende til, at man kunne være nydende medlem af en sygekasse.¹⁴

Sygekasserne var med pligten til medlemskab i Forsorgsloven i 1933 blevet en del af velfærdssamfundets sikkerhedsnet under borgerne.¹⁵ En stor del af befolkningen levede op til den betingelse og kunne komme i betragtning. Der skulle være en passende forældrebetaling. Der skulle være 3-5 medlemmer af bestyrelsen i de selvejende institutioner, mindst én skulle være kvinde. Driftsstøtten (§127) inkluderede nu også udgifter til lokaler, inventar og forrentning af lån. Institutionen skulle ledes af faguddannet personale, dvs i vuggestuen en sygeplejeuddannet og i børnehaven en børnehavelærerinde. En overordnet leder af børnegårde med både vuggestue og børnehave skulle være børnehavelærerinde.¹⁶

Forudsætninger

Loven om social forsorg i 1933 gav børneværnet i de enkelte kommune ansvar for at påse, at der var det nødvendige antal institutioner under den forebyggende børneforsorg, dvs. daginstitutioner.

Befolkningskommissionens betænkninger i 1936 og 1937.

Der skete ikke så meget, før et udredningsarbejde i den såkaldte Befolkningskommission, nedsat af Folketinget, 1935-1936 bl.a. belyste børnehavers og vuggestuers vanskelige økonomiske vilkår. Bemærkningerne til lov om forhøjet driftstilskud til daginstitutioner i sommeren 1945 gentager oplysninger i Befolkningskommissionens betænkning fra 1936 om ringe lokaler og mangelfuld personaledekning pga. børnehavernes dårlige økonomi.¹⁷

Nok så afgørende blev de dårlige boligforhold i byerne belyst i en anden af Befolkningskommissionens betænkninger.¹⁸ Der blev dokumenteret små, fugtige overbefolkede boliger, som overvejende blev beboet af børnefamilier. Allerede i 1938 kom det mest vidtrækkende resultat af Befolkningskommissionens arbejde, med lov om statslån og kommunegaranti for en stor del af prioritetslåne til opførelse af almennyttige boliger, enten af kommuner eller af almennyttige boligforeninger. Hvis der i bebyggelsen var boliger egnet til børnerige familier (3 værelses lejligheder), var en endnu større del af lånene omfattet af reglerne om statslån og kommunegaranti, nemlig op til 97%.¹⁹ Dette gjaldt også daginstitutioner i forbindelse med byggeriet. I den pt. gældende udgave af almenboligloven ses, § 161 og 162, at kommunen kan beslutte efter overenskomst med boligselskabet at yde kommunale lån og garanti for lån til opførelse af daginstitutioner.

Daginstitutioner før 1933 og de pædagogiske uddannelser

I Hovedstaden, købstæderne og i mange landsogne var der gamle filantropiske børneasylter fra 1800-tallet. De var oprettet for at give børn af arbejdende mødre et sted at være om dagen, hvor de fik grød eller mælk, opsyn og en forberedelse til skolegangen med tal og bogstaver, som der måske ikke var tid til i hjemmet.²⁰ I købstæderne og ikke mindst i København fra 1915 blev der desuden oprettet menighedsbørnehaver og taget lignende filantropiske initiativer fra personkredse i det kirkelige miljø.²¹ En tredjedel af de 84 menighedsbørnehaver, der fandtes i Københavns Kommune i 1974, var oprettet mellem 1917 og 1933. De benyttede muligheden for statslig og kommunal støtte efter 1919.

Enkelte børnehaver fulgte fra sidst i 1800-tallet en pædagogisk linje, der var formuleret af den tyske pædagog Friederich Fröbel allerede i 1830-erne, hvor der blev fokuseret på barnets udvikling gennem leg og kreativitet. Der blev oprettet danske uddannelser for pædagoger af pionerer indenfor Frøbelpædagogikken i Danmark. Hedevig og Sophus Bagger på Frederiksberg oprettede Frøbelseminariet i 1885. I 1902 stiftede de en forening af Frøbelbørnehaver, Folkebørnehaveforeningen. Anna Wulff startede en børnehave i Hellerup og etablerede en uddannelse der i 1897. I 1906 oprettede hun Frøbelhøjskolen, hvor søsteren, Bertha Wulff blev engageret, siden som forstander. Anna Wulff flyttede sin børnehave til Christianshavn i 1915 og stiftede på samme tid endnu en Folkebørnehaveforening, der fra 1924 samarbejdede med menighedsbørnehaver i København.²²

Der var således flere typer af børnehaver før 1919-lovens første italesættelse af behovet for statsstøtte: 1800-tallets asylter, lederejede børnehaver evt. med pædagogisk og filantropisk sigte, de første kommunale daginstitutioner i København og menighedsbørnehaverne i København.

I 1953, hvor pædagoguddannelsen blev statsanerkendt, var der 5 uddannelsessteder for børnehavepædagoger i Danmark, foruden Frøbelseminariet og Frøbelhøjskolen også Kursus for Børnehavelærerinder fra 1928, med en undervisning, der inddrog flere psykologiske og pædagogiske teorier. I Århus kom to seminarier i 1933 og 1944, sidstnævnte Det socialpædagogiske Seminarium. I 1953 var pædagoguddannelsen 2 årig, fra 1969 var den 3 årig. Der var krav om

lederes uddannelse ifm. statsanerkendelse af daginstitutioner. I 1974 talte listen over pædagogseminarier 27 i hele landet.

I 1951 blev der oprettet en etårig eller evt. toårig uddannelse for barneplejersker, der da kunne få ansættelse i de statsanerkendte vuggestuer. Det meste af uddannelsen var praktik.

Daginstitutioner i Københavns Amt og hovedstadskommunerne indtil 1974

Som det vil fremgå af gennemgangen af de tre amter nedenfor, var der i 1974 forskellige kategorier af daginstitutioner. Der var gamle asyls, enkelte lederejede børnehaver og enkelte andre filantropiske børnehaver, der havde rødder i første halvdel af 1900-tallet eller i 1800-tallet. De fandtes i købstæderne og samt i nogle landkommuner og i landsbyer i forstadskommunerne. Enkelte kommuner lod sig inspirere til at oprette en kommunal børnehave eller overtage det gamle asyl efter Forsorgsloven i 1933. I nogle kommuner blev der især i årene efter 1945 sat mere energisk ind, enten af private organisationer eller af kommuner, vel bl.a. med opmærksomhed på de øgede muligheder for statstilskud. Fra midten af 1960'erne var der en betydelig vækst i antallet af daginstitutioner i de fleste af de behandlede kommuner, den tog yderligere fart efter 1970.²³

Tabel 1. Andel af børn i alderen 0-6 år, der havde en plads i vuggestue, dagpleje eller børnehave i 1974

Københavns Amt

Kommune	% 0-6 år
Albertslund	49
Ballerup	38
Brøndby	45
Dragør	37
Gentofte	52
Gladsaxe	44
Glostrup	47
Herlev	51
Hvidovre	41
Høje Taastrup	38
Ledøje Smørum	34
Lyngby-Taarbæk	51
Rødovre	43
Søllerød	49
Torslunde Ishøj	44
Tårnby	27
Vallensbæk	36
Værløse	37

Beregnet på oplysninger om pladser i de enkelte daginstitutioner og dagplejen i: Dag- og døgninstitutioner for børn og unge, Anerkendte foreninger for børne – og ungeforsorg, Uddannelsesskoler m.v., ved Ulf Tvenstrup, 1975, sammenholdt med antallet af 0-6 årige pr. kommune i 1974 i: Danmarks Statistik, Statistikbanken, tabel: Folketal 1. januar efter kommune, køn, alder og civilstand, 1971-2002. Note: Dækningsprocenter inkluderer her dagplejen. Pga. af variationer i kommunernes aldersgrænser for dagplejen kan denne ikke indgå i bilag 1, tabel 9 med dækningsprocenter for børnehaver og vuggestuer.

Dagpasningsdækningen i Københavns Amt i 1974

Andelen af 0-6 årige, der kunne passes i daginstitution eller dagpleje i Københavns Amt i 1974 var over 40% i 11 ud af de 18 kommuner, i 6 kommuner mellem 30 og 40%, jf. tabel 1.

I 1974 var det først og fremmest børnehavepladser. De fleste kommuner i Københavns Amt kunne i 1974 tilbyde mellem 40% og godt halvdelen af kommunens 3-6 årige en børnehaveplads. Enkelte kommuner havde en noget højere dækningsprocent for børnehaver, nemlig Lyngby-Taarbæk med 67-68%, og Gentofte, Glostrup, Herlev, Rødovre og Søllerød, der lå omkring de 60% i 1974. Fælles for disse er, at deres store befolkningsvækst og bosætning startede ved midten af 1900-tallet eller endnu før. De havde allerede midt i 1900-tallet oprettet institutioner. Befolkningstallet toppede midt i 1960'erne i Gentofte og Lyngby-Taarbæk, men de fortsatte med at oprette institutioner bl.a. i nye boligområder. Store gamle børnehaver og de nye institutioner gav tilsammen en relativt høj dækningsprocent i 1974. Et par små kommuner i Københavns Amt havde i 1974 en relativt lav dækningsgrad for børnehaver, nemlig Vallensbæk og landkommunen Ledøje Smørum. Jf. tabel 1 samt bilag 1, tabel 9.

Knapt halvdelen af kommunerne i Københavns Amt kunne tilbyde vuggestuepladser til omkring 20% af de 0-2 årige, de øvrige kommuner bevægede sig mellem 10 og 16%. Jf. Bilag 1, tabel 9.

På vuggestueområdet var flere af de kommuner, der havde mange børnehaver, ikke så velforsynede. Her var nybyggerkommunerne i top i 1974: Albertslund, Brøndby, Ballerup. Også Gentofte og Gladsaxe havde forholdsvis mange vuggestuepladser, dvs. til over 20% af de 0-2 årige. Gladsaxes befolkningstal voksede fortsat frem til 1970.

Dagplejen spillede en betydningsfuld rolle efter 1964, hvor privat dagpleje kunne indgå som en kommunal institution med kommunal visitation og tilsyn. Der var kommunal dagpleje i næsten alle kommunerne, undtagelsen var Dragør. I de kommuner, ca. halvdelen, hvor dagplejen kun blev tilbudt børn under børnehvealderen ses, at dækningsgraden for de små var mellem 16 og 24%, hvis man lagde kommunal dagpleje og vuggestuepladser sammen.

Alt i alt kunne kun 1/5 af de 0-2 årige i Københavns Amt få kommunal dagpasning i 1974. Omkring halvdelen af børnehavebørnene var omfattet.

Dagpasningsdækning i København og Frederiksberg Kommuner i 1974

I Københavns Kommune var der plads til 46 % og på Frederiksberg 49% af de 0-6 årige i 1974. I Københavns Kommune var der i 1974 en dækningsprocent for 0-2 årige på 22% og for børnehavebørn på 68%. I Frederiksberg Kommune var dækningsprocenten for 0-2 årige 37% (dog kun 10 % i vuggestuer) og 56% i børnehvealderen. Jf. bilag 1, tabel 10.

I København og Frederiksberg var der således i 1974 en relativt høj dækning på dagpasningsområdet. Nogle kommuner i Københavns amt kunne matche dette niveau, nemlig Albertslund, Gentofte, Glostrup, Herlev, Lyngby-Taarbæk og Søllerød. Albertslund var en splinterny velplanlagt kommune i 1974, de øvrige var blandt de tidligt urbaniserede kommuner omkring København, men med forskellige forløb og initiativtagere.

Tabel 2: Andel af børn i alderen 0-6 år, der havde en plads i vuggestue, dagpleje eller børnehave i 1974

Kommune	% 0-6 år
København	46%
Frederiksberg	49%

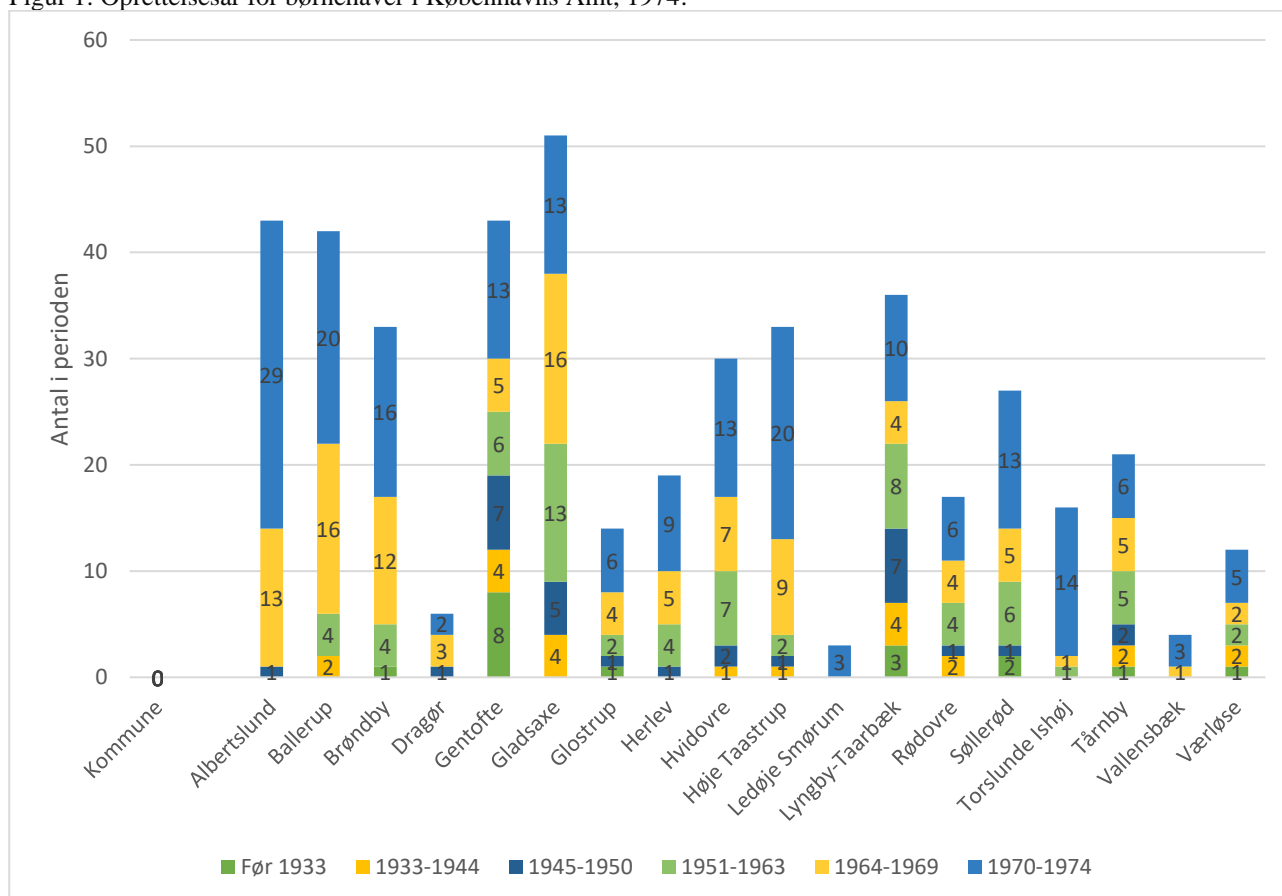
Beregnet på oplysninger om pladser i de enkelte daginstitutioner og dagplejen i: Dag- og døgninstitutioner for børn og unge, Anerkendte foreninger for børn – og ungeforsorg, Uddannelsesskoler m.v., ved Ulf Tvenstrup, 1975, sammenholdt med antallet af 0-6 årige pr. kommune i 1974 i: Danmarks Statistik, Statistikbanken, tabel: Folketal 1. januar efter kommune, køn, alder og civilstand, 1971-2002

Oprettelsesperioder i Københavns Amt

Som det fremgår af figur 1. var der mere og mindre intensive oprettelsesperioder for børnehaver i de enkelte kommuner. Der ses ikke et ensartet billede bortset fra, at der oprettes ihærdigt fra 1970 i de fleste kommuner. I flere af de ældste forstadskommuner ses en mere jævn fordeling, men også her oprettes fortsat i begyndelsen af 1970'erne. Vedr. oprettelsesperioder for vuggestuer, se Bilag 1, figur 5.

Oprettelserne af børnehaver er periodiseret efter ændringer i lovgivningen: 1) Op til Forsorgsloven i 1933, hvor kommunens rolle og den offentlige støtte til børnehaver italesættes. 2) Frem til 1945, hvor den offentlige støtte forhøjes. 3) Frem til 1951, hvor den systematiseres i de to love om driftsstøtte og byggestøtte til de statsanerkendte institutioner. 4) Frem til lov om Børne og Ungdomsforsorg i 1964, hvor statsstøtten udbredes til et pædagogisk sigte og dagplejen indføres for at lappe på manglen på vuggestuer, og 4) frem til 1969 og 5) efter kommunalreformen i 1970.

Figur 1. Oprettelsesår for børnehaver i Københavns Amt, 1974.



Optalt i: Dag- og døgninstitutioner for børn og unge, Anerkendte foreninger for børne – og ungeforsorg, Uddannelsesskoler m.v., ved Ulf Tvenstrup, 1975.

Børnehaver i Københavns Amt oprettet før 1964

Lov om social Forsorg i 1933 gav børneværnet i den enkelte kommune ansvar for at påse, at der var det nødvendige antal institutioner under den forebyggende børneforsorg. Enkelte af kommunerne i Københavns Amt oprettede omgående daginstitutioner i 1930'erne, og flere af kommunerne havde fået daginstitutioner i 1950'erne og begyndelsen af 1960'erne. Det var kommuner, der havde haft en byudvikling allerede i første halvdel af 1900-tallet. Nedenstående undersøges antallet af børnehaver i de enkelte kommuner oprettet op til lov om Børne- og Ungdomsforsorg i 1964.²⁴

Rækkefølgen af kommuner i dette afsnit følger tidspunktet for et første boom i oprettelsen af børnehaver.

I Gentofte kommune var der oprettet mange daginstitutioner før 1964, 25 ud af 43 børnehaver i 1974 var fra før 1964. Den initiativrige filantropiske organisation, Gentofte Børnvenner med prinsesse Margaretha som protektor, stod bag oprettelserne fra stiftelsen i 1945²⁵. Der var også asyler fra 1800-tallet i tre af kommunens gamle landsbyer. Pioneren Anna Wulfs børnehavn fra 1897 fandtes fortsat som Hellerup Privatbørnehavn, og der var stadig flere ældre lederejede børnehaver i 1974. I Gentofte var der desuden en del vuggestuer, knapt halvdelen af vuggestuerne i Gentofte i 1974 var allerede oprettet før 1948. De fleste af disse var oprettet af Gentofte Børnvenner. Foreningen reagerede således med stor effektivitet på de forøgede støttemuligheder i loven fra sommeren 1945. Gentoftes befolkningstal toppede i 1950'erne, men oprettelserne fortsatte. Der var ingen kommunale børnehaver i Gentofte i 1974.

I Lyngby-Taarbæk Kommune var mere end halvdelen af de børnehaver, der fandtes i 1974, oprettet før 1964. Den store vækst i boligbyggeri og tilflytning til Lyngby-Taarbæk skete mellem 1930 og 1965, hvorefter befolkningstallet faldt. Allerede i 1935 tog socialdirektøren, der var blevet ansat i 1933, emnet vuggestuer op til undersøgelse, og der blev oprettet en vuggestue i Lyngby i 1939. Samtidig benyttede kommunen de nye statslånsregler til fordel for kommuners opførelse af boliger til børnerige familier. Det medførte, at der også blev opført en børnehavn i umiddelbar nærhed af disse nye boliger, i overensstemmelse med lov om tilskud til opførelse af boliger til børnerige familier i 1938.

Der blev opført 3 store kommunale ”børnegårde” med både vuggestue og børnehavn i Lyngby og Virum i årene 1941 og 1950-1952, den sidste, Carlshøj, ved siden af en skole fik også fritidshjem. Den første, Børnely, blev i 1941 opført på i det område, der på byplanen for Lyngby Vest i 1930 var reserveret til offentlige bygninger og lige opad de etageboliger, der sammen med et butikstorv ved siden af Lyngby Station udgjorde den første planlagte planby i Hovedstadsmetropolen. Den næste, Virum Dagshjem, endte med i 1950 at blive opført ved både et rekreativt parkforløb, etageejendomme og bytorvet i det nyopførte planlagte Virum. Carlshøj var den første af daginstitutionerne, der figurerede på en byplan, det ses i 1952, hvor Carlshøj Børnegård var placeret nær skole og et stort alment boligbyggeri under opførelse, Fortunbyen.²⁶ Carlshøj blev i 1952 indrettet med særligt fokus på inspirerende legemuligheder af arkitekten Tutti Lütken.²⁷

I 1974 var de enkelte afdelinger beregnet til 60-70 børn, ved oprettelserne forventede man 60-85 børn. ”Børnely” fra 1941 i Lyngby Vest blev på tegnebordet dimensioneret til 100 vuggestuebørn og 100 børnehavnébørn. De tre store kombinerede institutioner var karakteristisk for Lyngby-Taarbæks initiativer i 1940'erne. Der blev desuden oprettet 2 fritidshjem i 1943-45 og i 1950 et fritidshjem i Virum. Hertil kom en række mindre kommunale eller selvejende institutioner efter behov rundt omkring i boligkvartererne. Fra 1950'erne steg børnetallet i Lyngby-Taarbæk dramatisk i takt med udbygning af boligkvarterer øst for Lyngby, i Virum og i Sorgenfri. Daginstitutionerne betragtedes i 1950'erne som kommunale satsninger i lanceringen af Lyngby-Taarbæk kommune som attraktiv for tilflyttere på linje med bl.a. et bymæssigt skolevæsen.

I Rødovre var der en befolkningstilvækst allerede i 1920'erne og 1930'erne, men særligt i årene 1950-1965, og kommunens arealer blev næsten udbygget.

Her var knapt halvdelen af børnehaverne i 1974 oprettet før 1964, af Rødovre kommune. Børnehaverne blev oprettet ved tidens nybyggerier – både almene boliger i etageejendomme,

rækkehuse og nær de første villakvarterer. De første børnehaver havde pladser til 60-90 børn. Hertil kom børneinstitutionerne i den spektakulære såkaldte kollektivbebyggelse Carlsro, opført af Rødovre almennyttige Boligselskab. Her var der fra 1952 rækkehuse med børnehave i den gamle gård Carlsro. I 1959 blev der tilføjet et etagebyggeri, som blev forsynet med alt, hvad de travle familier kunne få brug for, herunder bl.a. fødeklinik, vuggestue samt vaskeri og en beboerrestaurant.²⁸



Rødovre Kommunes børnehave og vuggestue, Elvergården, åbnet i 1950. Legepladsen fotograferet ca. 1962 med asfaltbelægning, træstammer til balancegang og klatrestativ. Rødovre Arkiv.

I Gladsaxe blev der oprettet 22 børnehaver før 1964, de repræsenterede knapt halvdelen af børnehaverne i 1974. I Gladsaxe steg befolkningstallet stærkt fra 1940. Her fortsatte stigningen i befolkningstal indtil 1970, hvorefter det forblev på dette niveau indtil 1980. Der var oprettet et par asyler tidligt i 1900-tallet, og allerede inden forsorgslovens ikrafttræden blev en eksisterende børnehave gjort kommunal i 1933, C.V. Rasmussens minde. Med det stigende befolkningstal blev der brug for flere og flere børnehaver, og fra 1940 blev der oprettet børnehaver i hastig rækkefølge.²⁹

Socialudvalgsformand Nanna Rasmussen, der i 1930'erne som tilsynsførende i Børneværnet havde set behovet for hjælp til udearbejdende mødre, anlagde mellem 1958 og 1970 et beslutsomt tempo i oprettelser af børnehaver i Gladsaxe.³⁰ Gladsaxe havde bemærkelsesværdigt mange oprettelser af daginstitutioner i hele den periode, og der var mange kommunale børnehaver. Der blev oprettet børnehaver ved de nye store almene boliger. Flere af disse børnehaver var relativt store, med 60 pladser, og med vuggestue tilknyttet. I det eksperimentelle byggeri Kollektivhuset Søborg fra 1951, Gladsaxe almennyttige Boligselskab, kunne alle det moderne familielivs funktioner lettes med børnehave og vuggestuer, vaskeri, rengøringshjælp, og beboerrestaurant.



Søndergård Park børnehave, Gladsaxe Almene Boligselskab. Sandkassen er praktisk nedgravet og har opmurede kanter. 1951. Strüiving foto. Gladsaxebilleder: Gladsaxe Byarkiv.

I Tårnby fandt befolkningsvæksten sted i 1950'erne og knapt halvdelen af børnehaverne blev oprettet før 1964, f.eks. i Det danske Luftfartsselskabs boligselskab, Flyverbo, i 1951. Tilsvarende oprettedes børnehaver nær almene boliger i Kastrup fra 1950'erne. Et asyl fra 1905 blev kommunalt i 1952, og der blev oprettet en kommunal børnehave i 1943. En enkelt lederejet børnehave var fra 1933.³¹

I Glostrup fandtes Glostrup Asyl fra 1906 med vuggestue fra 1947, i asylet var der 80 børn i 1974. En børnehave i et villakvarter var oprettet af en forældreforening i 1944. Ved Arbejdernes Boligforening i Søndervang blev der oprettet en børnehave i 1958 og ved de nye blokbebyggelser syd for Glostrup Amtssygehus kom der en børnehave i 1962. Der havde været en jævn befolkningsvækst i stations- og industribyen Glostrup siden 1920'erne, men 1950-1965 fordobledes befolkningstallet med bebyggelse af landbrugsarealerne med både etageboliger og nye villakvarterer. Glostrup Asylforening tog handsken op og havde oprettet 11 institutioner i Glostrup og 4 i Avedøre frem til foreningen nedlagde sig selv i 1976.³²

I Søllerød var 8 ud af 24 børnehaver oprettet før 1964, dvs. en tredjedel. Det var et par gamle menighedsbørnehaver, et par landsby asyler og et par lederejede børnehaver, der senere blev overtaget af kommunen eller af forældre som selvejende. I Nærum opstod forældrekreusens legestue fra 1959 på Skyttebjerg, her blev der omkring 1960 opført et nyt rækkehuskvarter.

I Hvidovre skete befolkningstilvæksten fra 1930'erne og op til 1970, indtil slutningen af 1940'erne i parceller bebygget med mere eller mindre helårsbeboede huse i de nuværende villakvarterer.³³ I Hvidovre blev 10 ud af 30 børnehaver oprettet i 1940'erne og 1950'erne og frem til 1963. De almene boliger blev introduceret i Hvidovre sidst i 1940'erne, bl.a. med Lejerbos bebyggelse ved Sognegårdsvej, hvilket affødte en stor kommunal børnehave og vuggestue i 1952-53. Bebyggelsen Baunevangen blev opført i 1940'erne af KAB, i Baunevangen kom der også en stor kommunal børnehave og en vuggestue i 1954. Andelsboligforeningen Beringparken blev opført i slutningen af

1940'erne, også her kom der en kommunal børnehave. Et par lederejede børnehaver blev det også til, herunder en fra 1931 i Hvidovre landsby. ”Hvidovrebo” fik en børnehave i 1963.

I Brøndby startede befolkningstilvæksten i 1950'erne. Der var oprettet 5 børnehaver før 1964, heraf et asyl fra 1870 i Brøndbyvester og i det gamle Brøndbyøster landsby havde en forældreforening oprettet en børnehave i 1951. I Brøndbyøster var den moderne by allerede under udvikling med opførelsen af almennyttige boliger. Der kom 3 kommunale børnehaver i begyndelsen af 1960'erne ved nye boligbyggerier i Brøndbyvester og Brøndbyøster, 2 af dem havde også vuggestuer.³⁴

I Værløse var 5 ud af 12 børnehaver i 1974 fra før 1964. Der var to fra 1800-tallet i Lille Værløse, en børnehave i villabydelen Hareskov fra 1938 og i 1962 en børnehave i Værløse Almene Boligselskabs store bebyggelse Vesterbo i Kirke Værløse, der var opført sidst i 1950'erne.³⁵

I Herlev var der oprettet 5 børnehaver før 1964, heraf 4 kommunale børnehaver ifm. de første kvarterer af almene boliger omkring Herlev, fra 1949 og i 1950'erne. I perioden 1945-1960 femdobledes indbyggertallet i Herlev.³⁶ I 1960 oprettede en forældrekræds på initiativ af Dansk Kvindesamfunds lokale kreds en halvdagsbørnehave ved et parcelhuskvarter.³⁷

I Gentofte, Gladsaxe, Lyngby-Taarbæk, Rødovre og Tårnby var således ca. halvdelen af de børnehaver, der fandtes i 1974, allerede oprettet før 1964. Her var der således fra forskellige aktørers side en opmærksomhed på behovet og de offentlige finansieringsmuligheder. Disse kommuner har det tilfælles, at der var en bymæssig udvikling før 1960'erne, og oprettelserne følger byudviklingen, til dels nær de almene boliger. I Herlev ses denne lokalisering tydeligt, ligeledes i Hvidovre, om end institutionsoprettelsen her først tager til i den næste periode. Der var også forældreinitiativer, selvejende institutioner oprettet af en forældrekræds, i Brøndby, Glostrup, Herlev, Søllerød og Værløse Kommuner, i landsbyerne som supplement til de gamle landsbyasyl. I de øvrige kommuner var der få børnehaver før 1964.

Oprettelse af børnehaver og vuggestuer i Københavns Amt 1964-1970.

Der kom nye daginstitutioner til i hastig rækkefølge fra anden halvdel af 1960'erne, jf. figur 1 om børnehaver og om vuggestuer bilag 1 figur 5.

Oprettelsen af daginstitutionerne i årene fra Lov om børne- og ungdomsforsorg i 1964 til kommunalreformen i 1970 afspejler blandet andet lokalisering af byvæksten i den periode i særligt Ballerup og Albertslund, samt i Gladsaxe og Brøndby.

Lov om Børne- og ungdomsforsorg i 1964 medførte ikke ændringer i de økonomiske relationer mellem stat og kommune, hvad angår fordeling af udgifterne til driftstilskud til daginstitutioner. Den samlede offentlige andel af driftsudgifterne var den samme som tidligere. Man opgav at nedsætte støtten til daginstitutioner, der modtog børn, hvor forældreindtægten lå over grænsen for fuldt sygekassemedlemskab. Der kunne nu oprettes kommunal dagpleje, og det skete i de allerfleste af kommunerne. Formidling af dagpleje i private hjem blev organiseret som en kommunal institution med kommunal visitation og tilsyn. Legestuer og legepladser med pædagogisk personale, fritidsklubber og ungdomsklubber med et socialpædagogisk formål kom til som en yderligere nyskabelse.

Kommunernes ansvar var som hidtil at sørge for, at der var et passende antal institutioner i kommunen, dvs. forpligtelsen var uændret, ligesom kravene til at blive anerkendt var som hidtil. Det var Direktoratet for Børne og Ungdomsforsorgen, der anerkendte institutionerne, ud fra

vedtægt, bestyrelse, leder, personalets faglige uddannelse og de fysiske forhold, samt en erklæring fra kommunalbestyrelsen. Private lederejede institutioner kunne som udgangspunkt ikke anerkendes, derfor ser man i Københavns Amt selvejende institutioner fra midt i 1960'erne, der tidligere havde været lederejede. Ikke anerkendte institutioner kunne evt. fortsætte som såkaldte tilladte institutioner, idet tilladelsen blev givet af Direktoratet for Børne- og Ungdomsforsorgen til en bestemt leder og bestemte lokaler.

Der blev oprettet mange institutioner i årene efter 1964 i Københavns amt, særligt i de kommuner, hvor der var betydelig udbygning, men det ses også i de øvrige kommuner. Jf. figur 1 om børnehaver og bilag 1, figur 4 om vuggestuer.

I Albertslund blev der oprettet 13 børnehaver og 2 vuggestuer i de år. Der var kun 1 institution tidligere, etableret af Herstædernes børnehaveforening i 1949. Fra 1965 til 1970 voksede kommunen med 15.000 indbyggere. I Ballerup oprettedes 16 børnehaver og 5 vuggestuer mellem 1964 og 1970. Fra 1965 til 1970 steg indbyggertallet i Ballerup fra 35.000 til 50.000. Der blev bygget almene boliger i stor stil som led i den såkaldte Ballerupplan fra midten 1960'erne.

I Brøndby blev 13 børnehaver og 2 vuggestuer oprettet i perioden 1964-70, hvor kommunen voksede med 6000 indbyggere. Der var allerede 3 vuggestuer fra begyndelsen af 1960'erne. I Dragør blev der oprettet 3 børnehaver og en vuggestue i anden halvdel af 1960'erne ved villakvarterer og rækkehuse.

16 af Gladsaxes børnehaver og 6 vuggestuer blev oprettet i disse 5 år. Det afspejler en betydelig befolkningstilvækst i 1960'erne, 6-7000 indbyggere i tiden 1965-1970. Kommunen drev en stor del af disse ny institutioner, ligesom tidligere. Institutionerne blev bl.a. oprettet i tilknytning til de nye store byggerier Høje Gladsaxe og Værebroparken. Der kunne også opstå institutioner i kvarterer med rækkehuse eller enfamiliehuse.

I Glostrup kom der 4 børnehaver og 1 vuggestue mere i anden halvdel af 1960'erne, hvor befolkningstallet havde toppet.

Befolkningsvæksten i den gamle Hvidovre kommune 1960-1965 var 6000, hvorefter væksten stoppede, indtil Avedøre førte 7000 nye borgere ind i Hvidovre Kommune efter kommunalreformen. I Hvidovre blev der oprettet 7 børnehaver og 4 vuggestuer 1964-1970, bl.a. ved de nye byggerier ved Friheden station og ved Rebæk Søpark.

I Høje Tåstrup blev der nu oprettet 9 børnehaver i anden halvdel af 1960'erne – spredt i den daværende kommunes bysamfund, men de fleste i Taastrup stationsby. Der kom S-tog til Taastrup i 1963. I forlængelse af regionsplanen fra 1962 var der store forhåbninger til byudviklingen her, men befolkningstallet var ikke steget markant i Høje Taastrup sogn endnu i 1970.³⁸

I Tårnby blev der oprettet 5 børnehaver og en vuggestue i anden halvdel af 1960'erne. Nogle af dem blev indrettet i større boligkvarterer. I Allégården, der var opført over en 20 årig periode, blev der til sidst indrettet børnehav. Postfunktionærernes boligforening Vinkelhuse havde en børnehav fra 1964. Der blev i 1969 oprettet en forsøgsbørnehav ved Tårnby Børnehaveseminarium. To børnehaver betjente de store villakvarterer, der efterhånden blev udbygget nær Tårnby landsby.³⁹

Der var et betydeligt byggeri af børnehaver efter 1964. I en lang række kommuner på Københavns vestegn skete et omfattende nybyggeri med mange nye familier i de år. Også i Gladsaxe var der

fortsat befolkningstilvækst og en betydelig tilgang af daginstitutioner. Nybyggeri af almene boliger gav muligheder for indretning af daginstitutioner ifm. de store byggerier.

Oprettelser af daginstitutioner i Københavns Amt 1970-1974

Kommunalreformen i 1970 fik kun betydning i enkelte af kommunerne i Københavns Amt, der afgav eller modtog områder. Høje Taastrup udvekslede områder med Roskilde. Avedøre sogn flyttede kommune fra Glostrup til Hvidovre.⁴⁰

I begyndelsen af 1970'erne blev der oprettet mange daginstitutioner i Københavns Amt. De muligheder, der var til stede siden Børneforsorsloven i 1964 og tilbage til 1951, blev nu udnyttet i langt større omfang, dels til oprettelse af flere børnehaver, men særligt til oprettelse af vuggestuer. Jf. figur 1 om børnehaver og bilag 1, figur 5 om vuggestuer.

2/3 af de børnehaver, der fandtes i Albertslund i 1974, var oprettet i årene 1970-1974. Albertslunds befolkningstal blev firdoblet i årene 1965-1975. Næsten alle vuggestuerne er fra årene efter 1970. Daginstitutionerne fik navn efter kvarteret, hvor de blev indrettet.⁴¹

I Ballerup blev 20 børnehaver oprettet mellem 1970 og 1974. Befolkningsvæksten var næsten toppet i 1970, men man skulle fortsat indhente behovet for børnehavempladser. De fleste af institutionerne har startår i 1970, dvs de blev planlagt og opført i slutningen af 1960'erne. I Ballerup blev 9 ud af 14 vuggestuer oprettet. I Brøndby steg befolkningstallet fortsat. 12 ud af 29 børnehaver blev oprettet nu. Antallet af vuggestuer blev fordoblet fra 5 til 11 fra 1970 til 1974. Den nye bydel Brøndby Strand blev opført i årene 1969-1973.

I Dragør kom der i 1970'erne vuggestue og børnehave ved et boligselskab og i et villakvarter. I Gentofte kom der 6 nye vuggestuer og 11 børnehaver, selvom befolkningstallet faldt. Ved skolerne kom der såkaldte legesteder fra 1969 og frem. I Gladsaxe havde befolkningstallet nu toppet. Der kom alligevel 12 nye børnehaver og 7 nye vuggestuer. I Glostrup blev der oprettet 6 nye børnehaver og 2 vuggestuer i begyndelsen af 1970'erne.

Alle vuggestuer i Herlev kommune blev oprettet efter 1970. 7 ud af 16 børnehaver blev oprettet efter 1970, heraf adskillige halvdagsbørnehaver. Der var ikke den store befolkningstilvækst i perioden. Flere af disse institutioner fra begyndelsen af 1970'erne er oprettet i ældre kvarterer og i villakvarterer. Befolkningstallet øgedes ikke særligt i denne periode.

I Hvidovre Kommune havde befolkningstallet nået et højdepunkt i 1970. Avedøre Stationsby var dog under opførelse fra 1972. Tre integrerede institutioner, oprettet i januar 1974, viser at stationsbyen så småt var ved at blive beboet i 1974, selvom Avedøre Stationsby først blev helt udbygget i 1981. Befolkningsvæksten i Avedøre blev modsvaret af en tilbagegang i Hvidovre fra 1970.⁴² Ikke alle etableringer omkring 1970 afspejler nybyggerier: De to børnehaver i Bredalsparken blev etableret i 1970 – Bredalsparken blev opført i 1950'erne. En børnehave fra 1970 ligger i et gammelt villaområde, men dog nær den nyere store bebyggelse Rebæk Søpark, som ganske vist også fik sin "egen" børnehave i 1966.

I Høje Taastrup oprettedes alle vuggestuer efter 1970. Der blev oprettet 19 børnehaver mellem 1970 og 1974. Indbyggertallet i Høje Taastrup Kommune steg fortløbende fra 1970. En del af børnehaverne var beliggende i de nye rækkehuskvarterer omkring Taastrup samt vest og sydøst for Taastrup stationsby. Hertil kom flere institutioner i Fløng, Sengeløse og Hedehusene, der kom til

Høje Tåstrup Kommune i 1970, med en del parcelhusbebyggelse samt nye rækkehusbyggerier, blandt andet i Hedehusene.⁴³

Der fandt en effektiv og markant institutionsopbygning sted i Ishøj Kommune i begyndelsen af 1970'erne samtidig med en betydelig befolkningsvækst på 10.000 personer mellem 1970 og 1974. Der blev bygget 4000 nye boliger i både boligblokke og gårdhavehuse i Ishøj. 1970-1974 blev der oprettet 19 institutioner fordelt på børnehaver og vuggestuer, til supplement af en børnehave fra 1956 og en fra 1968, begge på Tranegilde Strandvej i det lidt ældre villakvarter øst for jernbanen. I 1974 var der blevet plads til 42% af børn i børnehvealderen, jf. bilag 1 tabel 9.

I Ledøje-Smørum blev der oprettet tre kommunale børnehaver. Befolkningen var blevet mere end tredoblet 1965-1975 med opførelsen af nye parcelhuskvarterer i Smørumnedre. I Lyngby-Taarbæk Kommune blev der oprettet 9 nye børnehaver i første halvdel af 1970'erne. Der kom et par nye store beboelseskvarterer, Mølleåparken og Eremitageparken, men ellers imødekom de nye børnehaver snarere efterslæb i institutionsdækningen i villakvarterer og beboelseskvarterer fra 1960'erne. Befolkningstallet havde toppet i 1965.

I Rødovre havde befolkningskurven også toppet. Her blev der oprettet 3 vuggestuer i begyndelsen af 1970'erne, samt 4 børnehaver. Søllerød havde en behersket befolkningsvækst indtil 1975. Her kom der 3 vuggestuer til supplement af den ene, der havde været, og antallet af børnehaver blev fordoblet i første halvdel af 1970erne.

Tårnby Kommune havde en let tilbagegang i befolkningstallet. Antallet af vuggestuer blev fordoblet til 4. Der kom 6 nye børnehaver. Vallensbæk havde fortsat en befolkningsudvikling og i 1972 kom der S- togstation. Samtlige daginstitutioner i 1974 var oprettet i årene siden 1968. Værløse voksede ligeledes med et par tusinde beboere. Antallet af børnehaver blev fordoblet, der kom en vuggestue til.

Uanset demografien skete en markant oprettelse af daginstitutioner i alle kommunerne i årene 1970-1974. I nogle kommuner fulgtes det med byudvikling, særligt på Køge Bugt jernbanelinjen, i andre kommuner kan der være forsøgt indhentet et efterslæb, idet antallet af daginstitutioner ikke stod mål med behovet og en tidligere befolkningsvækst.

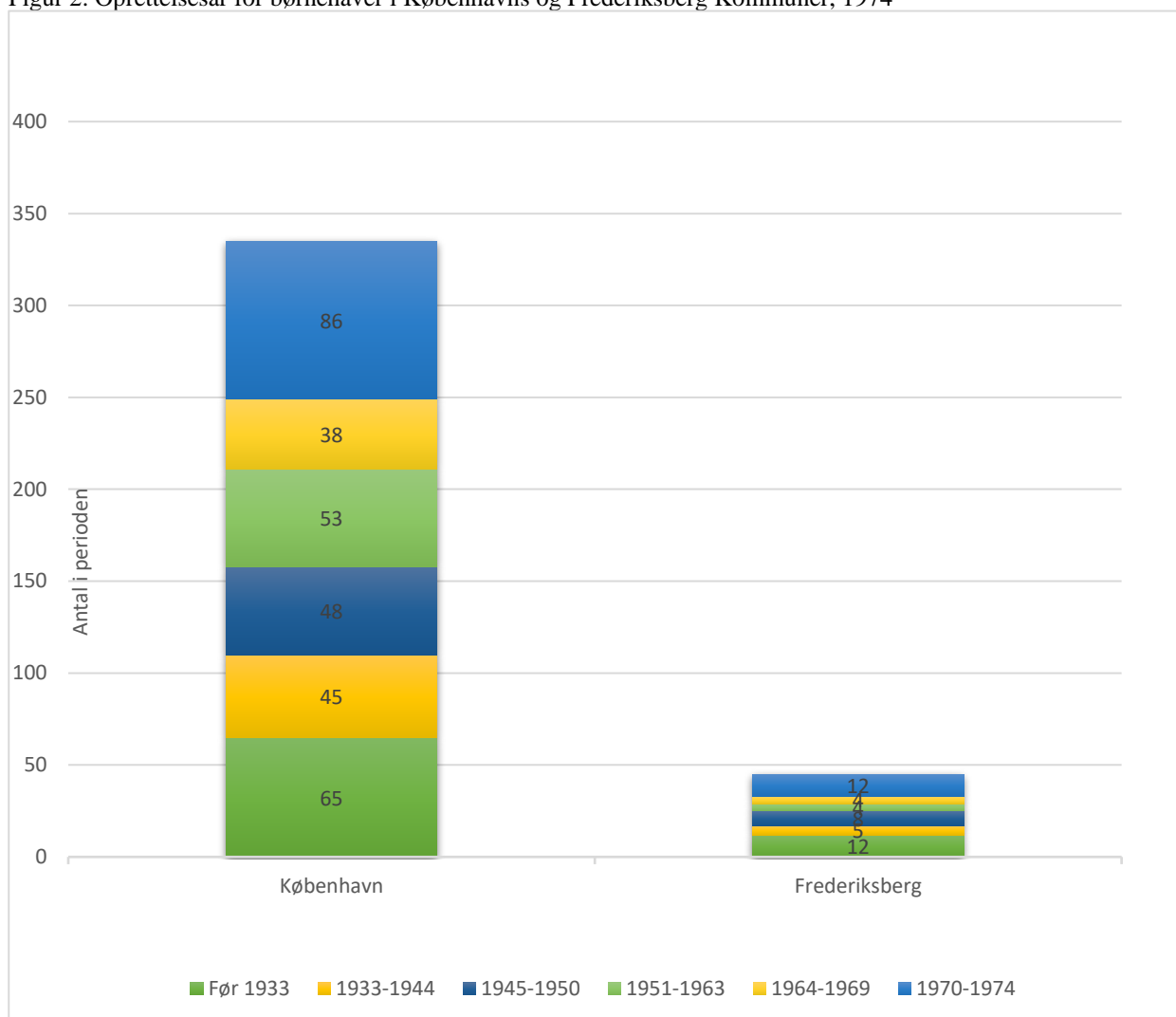
Tilstanden i kommunerne i 1974 var forholdsvis ensartet med enkelte afvigelser til begge sider, men det har i næsten alle kommuner været efter en ret energisk oprettelsesindsats i første halvdel af 1970'erne. Omkring 1974 bliver nogle nye institutioner betegnet som integrerede, dvs at der ikke var en skarp aldersopdeling mellem vuggestue og børnehave. Dette var anbefalet i en betænkning fra 1972 om daginstitutionernes struktur, hvor man bl.a. reagerede på viden om, at spædbørn og småbørn har brug for stimulation ved at indgå i fællesskaber med ældre børn.⁴⁴

Oprettelsesperioder i Københavns Amt indtil 1974, sammenfatning

Før forsorgsloven i 1933 var der enkelte asylers i en række kommuner. I Lyngby-Taarbæk var der 3, i Søllerød 2. Gentofte skiller sig ud med 8 børnehaver før 1933, det var ikke alene asylers.

1933-1944 blev der oprettet børnehaver i Ballerup, Gentofte, Gladsaxe, Hvidovre, Høje Taastrup, Lyngby-Taarbæk, Rødovre, Torslunde-Ishøj, Tårnby, Værløse. I de fleste kommuner var det en eller to, i Gladsaxe, Gentofte og Lyngby-Taarbæk blev der oprettet fire i denne periode.

Figur 2. Oprettelsesår for børnehaver i Københavns og Frederiksberg Kommuner, 1974



Optalt i: Dag- og døgninstitutioner for børn og unge, Anerkendte foreninger for børne – og ungeforsorg, Uddannelsesskoler m.v., ved Ulf Tvenstrup, 1975. I København var der bemærkelsesværdigt mange oprettelser før 1933 og igen efter 1970. I øvrigt var der en jævn fordeling af oprettelser i perioderne. På Frederiksberg var der ligeledes relativt mange oprettelser før 1933, men i øvrigt en jævn fordeling på perioderne. Jf. figur 2.

Efter de forbedrede støttemuligheder i 1945 oprettedes frem til 1951 enkelte børnehaver i 9 kommuner, samt i nogle kommuner mange, nemlig 7 i Gentofte, 5 i Gladsaxe, 7 i Lyngby-Taarbæk.

I årene 1951-1963 blev der oprettet børnehaver i 13 kommuner, jf. figur 1. Her skiller Gladsaxe sig ud med 14, Lyngby-Taarbæk med 8, Hvidovre med 7, Søllerød med 6 og Tårnby med 5 og Herlev med 4 nye børnehaver i 1950'erne. Der blev bygget her i den periode. I 1950'erne blev der også bygget i Brøndby, men her fulgte børnehaverne først senere.

I anden halvdel af 1960'erne havde Albertslund, Ballerup, Brøndby og Gladsaxe flest oprettelser med Gladsaxe i toppen med 16 nye børnehaver i den periode. Hvidovre og Høje Taastrup havde 7 og 9, de øvrige 4-5 oprettelser.

1970-1974 var store oprettelsesår i alle kommuner. Det gælder både de ekspanderende byggekommuner i de år og de mere etablerede, hvor der fortsat bygges nye institutioner i 1970'erne.

Gentofte, Gladsaxe og Lyngby-Taarbæk havde en jævn udvikling, der dels afspejler den tidligere bosætning og desuden tidlige drivkræfter i Gentofteforeningen og i den kommunale administration i de to øvrige kommuner, hvor de fleste institutioner var kommunalt drevne.

Nybyggeri og daginstitutioner i det indre hovedstadsområde i 1959 og i 1969

I 1950'erne blev der bygget boliger i de kommuner, der lå rundt om København, og der var fordelagtige byggestøttelån både til almene boliger og små enfamiliehuse. De kommuner med størst byggeaktivitet 1957-1959, var Rødovre, Gladsaxe, Lyngby-Taarbæk og Brøndby, der alle havde år, hvor der blev opført mellem 900 og 1100 boliger. De blev tæt fulgt af Tårnby, Gentofte, Ballerup og Glostrup, i disse kommuner blev i mindst et af årene opført omkring 600 boliger. Herlev og Hvidovre kom derefter med knapt 500 boliger i mindst et af disse år. Brønshøj i Københavns Kommune fik 1500 nye boliger i 1957, og var samlet i de tre år det område, hvor der var den største byggeaktivitet.⁴⁵

10 år efter var Ballerup og Albertslund de absolutte højdespringere med 18-20.000 nye boliger i 1968-1969. Gladsaxe og Brøndby havde fortsat boligbyggeri, Høje-Taastrup var begyndt. Værløse, Lyngby-Taarbæk, Søllerød, Hørsholm og Vallensbæk havde enkelte år med markante nybyggerier.⁴⁶

Der blev bygget daginstitutioner i årene omkring byggeboomet i 1950'erne, i nogle kommuner var det 4, i andre var det 2-3 gange så mange. De store byggekommuner fra sidst i 1960'erne havde også markant aktivitet med oprettelser af daginstitutioner, det gjaldt især i Albertslund, Ballerup, Brøndby og i Gladsaxe fortsatte oprettelserne sidst i 1960'erne og ind i 1970'erne.

Gifte kvinders erhvervsarbejde i Københavns Amt 1959 og 1969

Behovet for en daginstitutionspads fulgtes bl.a. med erhvervsarbejde for mødre. I 1940 var 23% af de gifte kvinder i Hovedstaden, dvs. København, Frederiksberg og Gentofte på arbejdsmarkedet.⁴⁷

I Københavns statistiske årbog kan man fra slutningen af 1950'erne se antallet af hustruer med indkomst i de enkelte omegnskommuner, dvs. kommuner i Københavns Amt samt i Farum, Birkerød og Hørsholm.⁴⁸

I 1959-60 havde 30% af hustruerne i Ballerup, Brøndby, Gladsaxe, Herlev, Hvidovre og Rødovre angivet en indkomst i ægteparrets selvangivelse. 19-25% af hustruerne i de øvrige kommuner havde erhvervsindkomst, i Hørsholm var det 17%.

Det vides ikke, om de erhvervsaktive hustruer i omegnskommunerne også havde hjemmeboende børn. Det kan man til gengæld få at vide om beboerne i København, Frederiksberg og Gentofte i 1958-59: 51% af de selverhvervende hustruer havde børn under 16 år.

I 1968-1969 havde flere gifte kvinder fået erhvervsindkomst: I Albertslund gjaldt det 41%, i Glostrup med Avedøre 38%, i Ballerup og Brøndby 37%, i Vallensbæk 34%. I 8 kommuner havde omkring 30% af hustruerne en indkomst. I Hørsholm, Birkerød, Søllerød, Lyngby-Taarbæk og Rødovre havde 20-23% af hustruerne en indkomst.

Der var særligt mange hustruer med indkomst på familiens selvangivelse i de kommuner, hvor der var blevet bygget mange nye boliger i de umiddelbart foregående år: I 1959-60 kan man se det i

Ballerup, Brøndby, Gladsaxe og Rødovre. I 1969 havde man kan se det i Ballerup, Albertslund, Brøndby, Vallensbæk, Værløse og Gladsaxe.

Det kunne således tyde på, at hustruerne bidrog til indkomsten i nybyggerkvartererne. De unge familier i de nye lejligheder eller parcelhuse fik børn. Hvordan skulle de blive passet, når forældrene var på arbejde? Det var der individuelle strategier og løsninger for. En plads i den nærmeste børnehave kunne man ikke regne med. I erindringer fra bebyggelsen Carlsro i Rødovre i 1950'erne fortælles, at mødre navigerede med deltidsjobs eller fik barnet i dagpleje hos en nabo. I villakvarteret Sørtorp var det i 1950'erne ikke velset at mødre gik på arbejde. Det gjorde sig ikke længere gældende i 1976, hvor mødre begge steder havde erhvervsarbejde, og stadig hjalp hinanden på kryds og tværs. I Carlsro var der i 1976 bedre mulighed for at få plads i vuggestue og børnehave.⁴⁹

Levevilkårsundersøgelsen 1976 fortæller med brug af tal fra folketællinger 1950, 1960 og 1970, at erhvervsfrekvensen i hele landet for yngre gifte kvinder i alderen 25-34 år steg fra 17% i 1950 over 22% i 1960 til 44% i 1970.⁵⁰ Der var således en del gifte kvinder på arbejdsmarkedet allerede i 1950, og i 1960'erne blev erhvervsfrekvensen fordoblet.

Dagpasningsdækningen i kommuner med stor byggeaktivitet op til 1974

De byggeintensive kommuner i 1969 fik en relativt god dagpasningsdækning i 1974, i Albertslund, Brøndby og Gladsaxe var den over 40%. I Ballerup, Høje Tåstrup, Værløse, Hørsholm og Vallensbæk, hvor der også blev flittigt bygget, var dækningsprocenten i 1974 mellem 30 og 40%. Det var en god dækning i forhold til et landsgennemsnit på 25%, men stadig et lotterispil for de enkelte familier, om de kunne få en plads, når de havde brug for det.



Lyngby-Taarbæk Kommunes anden store "børnegård", Virum Daghjem med børnehave og vuggestue, indvies med kaffebord den 10. marts 1950. I 1940'erne opførtes den nye bydel Virum ved Virum Station og Virum Torv. Sognerådsformand Ingvar Nørgaard skal til at holde tale. Ved hans side ses Axel Løvdal. Forstanderinden, Hilma Løfkvist, lytter opmærksomt til socialdirektør V. Clausen. Lyngby-Taarbæk Stadsarkiv

Hvem stod for institutionernes drift i Københavns Amt i 1974?

Der ses forskellige strategier for driften i kommunerne. Efter 1970 fik kommunerne en større rolle også der, hvor daginstitutionerne overvejende havde været selvejende.

Tabel 3. Børnehaver fordelt på driftsorganisation og oprettelsesår i Københavns Amt, 1974

Kommune	Før 1933	1933-1944	1945-1950	1951-1963	1964-1969	1970-1974
	Selv-ejen-de	Kom-munal	Selv-ejen-de	Kom-munal	Selv-ejen-de	Kom-munal
Albertslund			1		13	23
Ballerup		2		1	3	8
Brøndby	1			1	3	12
Dragør			1		3	
Gentofte	8	4	7	6	5	13
Gladsaxe		2	2	2	3	6
Glostrup	1		1	2	7	9
Herlev				1	3	2
Hvidovre		1	1	1	5	2
Høje Taastrup		1		1	2	7
Ledøje Smørum						
Lyngby-Taarbæk	3	3	1	4	3	4
Rødovre		1	1	1	2	2
Søllerød	1	1		1	5	1
Torshøj					1	3
Tårnby	1		2	2	5	2
Vallensbæk					1	4
Værløse	1		2		2	5

Kilde: Dag- og døgninstitutioner for børn og unge, Anerkendte foreninger for børne – og ungeforsorg, Uddannelsesskoler m.v., ved Ulf Tvenstrup, 1975.

Nogle kommuner påtog sig fra starten at oprette og drive daginstitutioner. Andre kommuner overlod driften til selvejende institutioner, som da arbejdede under en driftsoverenskomst, efter de gældende regler. De selvejende institutioner kunne være oprettet af forældreforeninger, eller andre lokale aktører bag den enkelte institution. Der var i enkelte kommuner mere omfattende lokale driftsorganisationer som Glostrup Asylforening, Gentofte Børnevenner og det lokale St Georgsgilde (en landsdækkende organisation for gamle spejdere), der påtog sig ansvaret for en række eller næsten alle selvejende institutioner med driftsoverenskomst med kommunen. I nogle tilfælde ses et boligselskab som driftsorganisation i forlængelse af, at institutionen var oprettet som en boligafdeling med de fordelagtige statslån. Der ses enkelte daginstitutioner i tilknytning til større kvindearbejdspladser, oprettet sidst i 1940'erne eller først i 1950'erne. I Københavns Amt ses her og der også menighedsbørnehaver, der ellers var mere karakteristiske for København og Frederiksberg.

I Lov om børneforsorg fra 1964 nævnes bistand fra de anerkendte landsorganisationer som et parameter for anerkendelse af nye selvejende institutioner. Der fandtes anerkendte driftsorganisationer, der arbejdede i mange kommuner, som Landsforeningen Frie Børnehaver og Fritidshjem, der oprindeligt blev oprettet af en forældreforening i Brønshøj i 1937, men som efter stiftelsen af en landsorganisation i 1949 administrerede et halvt hundrede institutioner. Organisationen havde i 1974 i enkelte kommuner ansvaret for næsten alle institutioner, og var i øvrigt repræsenteret i de fleste kommuner i Københavns Amt. Landsorganisationen Danske Daginstitutioner blev stiftet i 1968 af den konservative politiker Lis Møller. I 1974 administrerede den 58 institutioner i hele landet. Den var i 1974 repræsenteret i de fleste kommuner i Københavns Amt med enkelte institutioner.⁵¹

En række landsdækkende organisationer med et bredere sigte har desuden stået bag oprettelsen af enkelte institutioner her og der, det gælder Røde Kors, Frelsens Hær, Lions Club. Dansk Kvindesamfunds lokalafdelinger stod bag 11 daginstitutioner: 3 i Roskilde og 5 Høje Taastrup, samt enkelte i Skovlunde, Herlev og Birkerød.

Driftsorganisationer i de enkelte kommuner i Københavns Amt

I Albertslund kommune havde man i 1974 først og fremmest allieret sig med Landsforeningen Frie Børnehaver og Fritidshjem. En børnehave fra 1949 var oprettet af Herstedernes Børnehaveforening, og nogle få institutioner fra begyndelsen af 1970'erne med lignende navne havde fået driftsaftale med en af de landsdækkende driftsorganisationer. Op mod 1974 oprettede kommunen selv integrerede institutioner.

I Ballerup stod kommunen bag de allerfleste daginstitutioner i 1974. Der var dog enkelte selvejende institutioner i boligafdelinger, to menighedsbørnehaver i Skovlunde fra 1960'erne samt en børnehave oprettet af Dansk Kvindesamfund i et villakvarter i Ballerup i 1964.

I Brøndby stod kommunen også for daginstitutionerne, de eneste undtagelser var det gamle Brøndbyvester Asylselskab fra 1870 og desuden Brøndbyøster Børnehaveforening fra 1951, beliggende i landsbyen.

Dragør Kommune stod bag institutionerne her, bortset fra en menighedsbørnehave fra 1949

Gentofte Børnevenner var næsten enerådende i Gentofte Kommune. Der var enkelte selvejende eller lederejede institutioner, en fabriksbørnehave på Tuborg Bryggeriet, en menighedsbørnehave og Frelsens Hærs vuggestue. Gentofte Børnevenner var stiftet i 1945, og etablerede mange af sine institutioner i gamle villaer. Foreningen havde desuden i 1974 flere specialtilbud.

Gladsaxe Kommune drev de allerfleste daginstitutioner her. Der var nogle få forældreoprettede selvejende institutioner og hele 5 institutioner knyttet til arbejdspladser. Børneringen drev et par institutioner i Gladsaxe.

Glostrup Asylforening fra 1906 stod for 12 vuggestuer og børnehaver i Glostrup og Avedøre (nu Hvidovre Kommune) i 1974. I Glostrup var der også nogle selvejende institutioner oprettet af forældreforeninger, en del kommunale institutioner og en personalebørnehave ved amtssygehuset. Glostrup Asylforening afsluttede sit arbejde i 1976, samme år som bistandslovens ikrafttræden.

I Herlev var de allerfleste daginstitutioner kommunale. Der var enkelte forældreoprettede institutioner og en større institution med både vuggestue, børnehave og fritidshjem var oprettet som menighedsbørnehave i Hjortespring fra 1971.

Hvidovre Kommune var den største driftsorganisation for daginstitutioner i Hvidovre, men der var også en del selvejende institutioner, der blev drevet af Landsforeningen Frie Børnehaver og Fritidshjem. Desuden var der Glostrup Asylforening i Avedøre, der tidligere havde været en del af Glostrup Kommune. Danske Daginstitutioner stod fra 1968 for 4 af børnehaverne, og der var forældreoprettede selvejende institutioner. DAB, Dansk Almennyttigt Boligselskab fik i 1970 oprettet to børnehaver i Bredalsparken, der var bygget af Hvidovre Almennyttigt Boligselskab i 1950'erne. Frelsens hær havde i 1957 oprettet en daginstitution i forbindelse med en gård i Hvidovre, hvor man havde haft filantropisk arbejde siden 1920.

Kommunen stod for de fleste institutioner i Høje Tåstrup. Der var dog også nogle filantropiske organisationer bag institutionerne, Lions Club og St. Georgsgildet. Dansk Kvindesamfunds lokale kreds havde oprettet 5 institutioner.

Ishøj Kommune drev samtlige daginstitutioner her i 1974. Ledøje Smørum Kommune drev de få institutioner her i 1974.

Lyngby-Taarbæk Kommune var altdominerende som driftsorganisation for daginstitutionerne med en aktiv indsats tilbage til 1930'erne. I 1947 udtalte socialudvalgsformanden, at ”vi lægger Vægt på, at Kommunen skal være ledende på Børneforsorgens Område og ikke afvente private Foreningers eller Personers initiativ”.⁵² Der var dog i 1974 også selvejende institutioner, herunder bl.a. et par Røde Kors Børnehaver, et par menighedsbørnehaver, en Steiner børnehave, og et par børnehaver oprettet af en lokal afdeling af Smaabørns Vel.

Rødovre Kommune drev alle daginstitutioner i Rødovre i 1974, på nær en selvejende institution fra 1970 i en Lejerbo bebyggelse, den rummede vuggestue, børnehave og fritidshjem.

Søllerød Kommune drev de fleste daginstitutioner i 1974. Der fandtes i Nærum fritidstilbud fra foreningen Unge Hjem (KFUM) og en vuggestue oprettet af St Georgsgildet. Dertil kommer nogle forældreoprettede institutioner og et par stykker, der blev drevet af Danske Daginstitutioner, herunder i den nye bebyggelse Vejlesøparken nær Holte station.

I Tårnby var driften af daginstitutioner næsten konsekvent henlagt til Landsforeningen Frie Børnehaver og Fritidshjem i 1974. Kommunen stod for nogle ungdomsklubber og pædagogiske legepladser. Der var en børnehave under Børneringen fra 1950 og en Røde Kors børnehave fra 1948, begge i boligbebyggelser.

St Georgsgildet var betroet al drift af daginstitutioner i Vallensbæk Kommune i 1974. Alle var oprettet i årene 1968-1973. Værløse Kommune stod for de fleste daginstitutioner i kommunen i 1974. I den store ejendom Vesterbo i Kirke Værløse havde boligafdelingen en daginstitution i 1972 og Frie Børnehaver og Fritidshjem drev en selvejende daginstitution med børnehave og vuggestue fra 1970.

I 11 ud af 18 kommuner i Københavns Amt havde kommunen det daglige ansvar for de fleste daginstitutioner.

I 2 kommuner havde Landsforeningen Frie Børnehaver og Fritidshjem en altdominerende rolle, nemlig Tårnby og Albertslund. Gentofte Børnevenner havde en tilsvarende rolle i Gentofte og ligeledes St Georgsgildet i Vallensbæk Kommune. I Glostrup havde Glostrup Asylselskab en betydelig rolle indtil nedlæggelsen i 1976, men der var dog også en del kommunale institutioner. Bortset fra 4 kommuner, der helt havde overladt ansvaret til driftsorganisationer, heraf to i Landsforeningen Frie Børnehaver og Fritidshjem og 2 foreninger med et lokalt sigte, havde de øvrige kommuner i Københavns Amt en betydelig praktisk rolle i driften af daginstitutionerne i kommunen i 1974.

De selvejende institutioner i Københavns Amt i 1974

De selvejende institutioner blev oprettet over hele perioden fra 1930'erne til 1974. Der ses nogle tidlige selvejende, der ses nogle selvejende i 1960'erne og samt nogle selvejende ungdomsklubber i 1970'erne. Lederejede blev til selvejende, når lederen stoppede – eller de blev kommunale, da tilladelse til drift var givet til lederen personligt. I boligselskaber kunne institutioner være selvejende, selvejende med boligselskabet som driftsorganisation, kommunale eller drevet af en af de landsdækkende driftsorganisationer.

Forældreforeninger ses i landsbyer og som de første i de nye byer: Herstædernes børnehaveforening oprettede en første institution i 1949, og siden nogle i 1971-1972 i nu Albertslund Kommune. I et villakvarter i Glostrup ses en forældredrevet børnehav fra 1945. Brøndbyvester forældreforening fra 1951 var måske inspireret af Brøndbyvester asylselskab fra 1870. I Herlev findes Lærernes børnehav fra 1968 og en forældrereds i Hjortespring stod bag børnehav og vuggestue i 1971. I Hedehusene blev der oprettet en institution i 1955 ved ”stedlige bidrag”. I Søllerød blev der oprettet et par stykker i 1971 i nye bebyggelser i Vedbæk og Holte.

Det ser ud til, at forældre her og der har fået gang i en institution, når nu ingen andre gjorde det. Der kunne være flere af sådanne initiativer bag de selvejende institutioner, der i fortegnelsen er anført blot som selvejende eller med en af de landsdækkende driftsorganisationer.

Alt i alt er der et meget varieret billede af driftsorganisationer i Københavns Amt i 1974, nogle gange med et særpræg i de enkelte kommuner. Landsdækkende og lokale filantropiske foreninger har taget fat, forældreforeninger har taget fat i enkelt tilfælde. Kommunerne var den mest udbredte driftsorganisation i Københavns Amt. I nogle tilfælde har kommunen formentlig haft et udbygget samarbejde med den foretrukne driftsorganisation, f.eks. med Glostrup Asylselskab, Gentofte Børnevenner, Landsforeningen Frie Børnehaver og Fritidshjem, så kommunen i praksis uddelegerede til denne organisation. I andre kommuner var der mange forskellige aktører.

De regler for statsanerkendelser og offentlig støtte, der blev endeligt fastslået i 1951, gav de selvejende institutioner samme mulighed som de kommunale institutioner, hvis ellers de kunne leve op til kravene til statsanerkendelsen. De gamle lederejede institutioner fra første halvdel af 1900-tallet forsvandt efterhånden, da de kun kunne få tilladelse til drift, ikke blive statsanerkendte.

Driftsorganisationer i København og på Frederiksberg

København udgjorde de kommunale børnehaver 29% i 1974. Godt halvdelen af disse var oprettet 1970-1974. Indtil da var børnehaver i København helt overvejende selvejende institutioner. Der blev oprettet nye selvejende børnehaver i København i stabilt stort tal frem til 1964, men det største antal oprettelser var sket før 1933. Halvdelen af disse tidlige oprettelser var menighedsbørnehaver.

Der kom fortsat nye menighedsbørnehaverne, og i årene 1945-1950, hvor statstilskuddet blev forøget, var det halvdelen af de nye børnehaver i København.

På Frederiksberg var 8 ud af de 45 børnehaver i 1974 kommunale, dvs. de selvejende institutioner spillede den største rolle her, med en tilstedeværelse allerede før 1933. I øvrigt svarede oprettelserne på Frederiksberg til antallet i mange af kommunerne i Københavns Amt, dog her med en stabil beskeden aktivitet fra menighedsbørnehaverne.

Tabel 4. Børnehaver fordelt på driftsorganisation og oprettelsesår i København og på Frederiksberg 1974

Kommune	Før 1933		1933-1944		1945-1950		1951-1963		1964-1969		1970-1974	
	Selv-ejen-de	Kom-mu-nal	Selv-ejen-de	Kom-mu-nal	Selv-ejen-de	Kom-mu-nal	Selv-ejen-de	Kom-mu-nal	Selv-ejen-de	Kom-mu-nal	Selv-ejen-de	Kom-mu-nal
København	60	5	42	3	44	4	43	10	19	19	32	54
Heraf menighedsbørnehaver	29		13		19		14		6		3	
Frederiksberg												
	12		5		7	1	4		2	2	7	5
Heraf menighedsbørnehaver	3		5		5		1		2			

Kilde: Dag- og døgninstitutioner for børn og unge, Anerkendte foreninger for børne – og ungeforsorg, Uddannelsesskoler m.v., ved Ulf Tvenstrup, 1975.

Daginstitutioner i Frederiksborg og Roskilde amter

Københavns, Frederiksborg og Roskilde amter var omfattet af Principskitse til en Egnspan fra 1960 og den efterfølgende Første Etapeplan fra 1962, Køge Bugt planen fra 1965 samt Regionsplan 1973. En del nye bydannelser fandt sted mellem 1960 og 1974 i overensstemmelse med disse og omkring de overordnede trafiklinjer, der blev grundlaget for Hovedstadsområdets byudvikling. Det fik også med større eller mindre effektivitet indflydelse på tilbud om dagpasning til de 0-6 årige. Der ses en determineret oprettelse af daginstitutioner i Køge Bugt banens kommuner og i de nye bydele på kystbanen. Langs Nordbanen nord for Lyngby var man lidt mere tøvende. Købstæderne reagerede på de nye bykvarterer fra 1960'erne og frem. Nedenstående gennemgås kommunerne i Frederiksborg og Roskilde amter. Her anføres dagpasningsdækning, oprettelsesår og driftsorganisationer samlet for hver kommune. For fordeling på børnehaver og vuggestuer jf. bilag 1 tabel 11. For vuggestuernes oprettelsesperioder se bilag 1, figur 6 og 7.

Kommunalreformen i 1970 medførte i Frederiksborg og Roskilde amter, at de fleste sognekommuner blev slået sammen til storkommuner eller indgik i tidligere købstadkommuner. Den næste kommunalreform i 2007 har betydet yderligere sammenlægninger af kommuner. Da talgrundlaget for denne artikel er fra 1974, danner kommunerne fra 1970 strukturen i tabeller og kommunegennemgange. Der er fundet befolkningstal o.l. fra de tidligere sognekommuner, hvor det er nødvendigt for forståelsen af daginstitutionernes opståen.

I købstæderne i Roskilde og Frederiksborg amter kan man i midten af 1900-tallet se et gammelt asyl, måske en lederejet børnehave og måske nogle børnehaver og en vuggestue oprettet af filantropiske organisationer, det sidste gælder særligt i Helsingør. I 1950'erne kom enkelte kommunale børnehaver til, evt. ved at kommunen overtog ansvaret for driften af et asyl eller en lederejet børnehave. Her skete forandringen til flere institutioner efter den nye lov om børneforsorg i 1964 og tilsvarende omkring 1970, hvor kommunalreformen muligvis har styrket

opmærksomheden på kommunens forpligtelse til at påse, at det nødvendige antal pladser var til stede. Købstæderne og deres opland blev desuden i den periode inddraget i Hovedstadsmetropolens byvækst.

Fra midten af 1960'erne voksede befolkningen med oprettelsen af nye boligkvarterer omkring købstæderne, der i højere grad blev en del af et samlet arbejdsmarked i Hovedstadsmetropolen. Købstæderne modtog sognekommuner i 1970, og her var der flere steder sket en tilflytning til parcelhuskvarterer og i flere tilfælde allerede oprettet børnehaver i slutningen af 1960'erne.

Frederiksborg Amt

Frederiksborg Amt gennemgås med udgangspunkt i infrastrukturen – pendlerruterne på S-tog, kystbane, lokalbaner samt hovedvejene.⁵³

Frederiksborg Amts byer er desuden præget af flere historiske forløb. Der er fra gammel tid købstæderne samt de kongelige slotte med deres bydannelser. Fra midt i 1800-tallet kom lyststeder og villaer ved Øresund og Nordkysten, og fra midten af 1900-tallet de nye store boligbyer ved S-togslinjerne og Kystbanen.

Tabel 5. Andel af børn i alderen 0-6 år, der havde en plads i vuggestue, dagpleje eller børnehave i 1974
Frederiksborg Amt

Kommune	% 0-6 år
Allerød	35
Birkerød	41
Farum	40
Fredensborg Humlebæk	31
Frederikssund	24
Frederiksværk	27
Græsted Gilleleje	23
Helsinge	29
Helsingør	28
Hillerød	38
Hundested	29
Hørsholm	32
Jægerspris	28
Karlebo	42
Skibby	16
Skævinge	33
Slangerup	25
Stenløse	19
Ølstykke	24

Kilde: Beregnet på oplysninger om pladser i de enkelte daginstitutioner og dagplejen i: Dag- og døgninstitutioner for børn og unge, Anerkendte foreninger for børne – og ungeforsorg, Uddannelsesskoler m.v., ved Ulf Tvenstrup, 1975, sammenholdt med antallet af 0-6 årige pr. kommune i 1974 i: Danmarks Statistik, Statistikbanken, tabel: Folketal 1. januar efter kommune, køn, alder og civilstand, 1971-2002

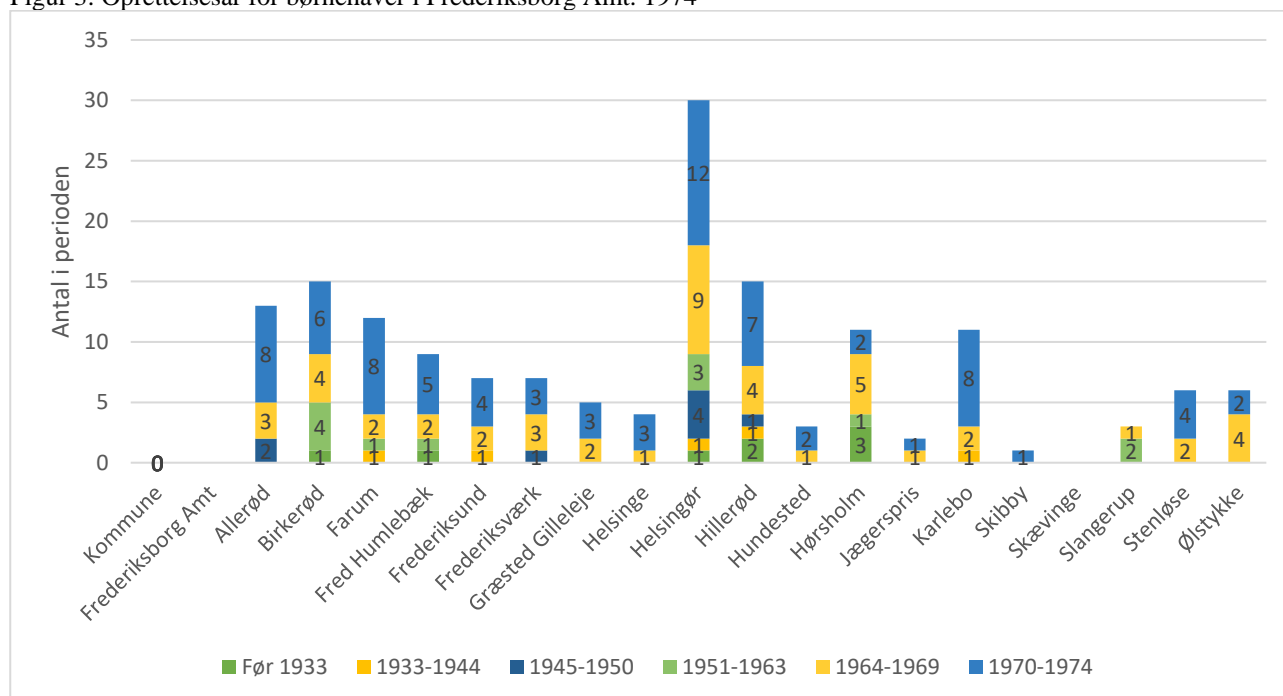
Kommuner langs Nordbanen, fra Birkerød til Hillerød samt Farum

60% af de 3-6 årige havde mulighed for en børnehaveplads i 1974 i Birkerød kommune. For børn i vuggestuealderen gjaldt det 13%. Der var 15 børnehaver, og 5 af dem var oprettet før 1964, 4 blev

oprettet i anden halvdel af 1960'erne. Der var et asyl fra 1912 i landsbyen Høsterkøb og i et villakvarter i Bistrup havde kommunen indrettet en børnehave i 1951. Dansk Kvindesamfund havde oprettet en børnehave med plads til 2 hold i 1963, i det centrale Birkerød. I rækkehusbebyggelsen Keilstruplund havde en børnehaveforening oprettet en institution med plads til 82 børn i 1971. St Georgsfonden stod bag 3 institutioner fra 1971, i boligbebyggelsen Lyngborghave fra slutningen af 1950'erne. 8 af børnehaverne var kommunale, og de fleste af børnehaverne var beliggende ifm. større boligbebyggelser. Befolkningstallet steg med 10.000 personer fra 1955-1965, det var nogenlunde stabilt fra 1965-1976. Der blev fortsat oprettet daginstitutioner.

Beliggenheden ved en station på Nordbanen med S-tog fra 1964 og ved de store nord-sydgående veje, Kongevejen og Helsingørmotorvejen, gjorde det nemt at pendle. Der var også en række store arbejdspladser i Birkerød, bl.a. Kildeskattehuset i 1969. Der var i 1974 plads til 41% af de 0-6 årige i institutioner og dagpleje, dvs. svarende til de velforsynede kommuner i Københavns Amt.

Figur 3. Oprettelsesår for børnehaver i Frederiksborg Amt. 1974



Optalt i: Dag- og døgninstitutioner for børn og unge, Anerkendte foreninger for børne – og ungeforsorg, Uddannelsesskoler m.v., ved Ulf Tvenstrup, 1975

I 1970 blev Allerød Kommune dannet af dele af sognekommunerne Lillerød, Blovstrød og Lyng Uggeløse. Omkring 1950 blev der oprettet kommunal børnehave i Blovstrød og Lillerød. I Lillerød fandtes børnehaven på Frederiksborgvej nær skolen og de første afdelinger af Lillerød Boligselskab samt det begyndende parcelhuskvarter.⁵⁴

Begge institutioner fik ekstra afdelinger omkring 1970. St Georgsgården i Blovstrød blev desuden oprettet i 1971. Der kom 3 kommunale børnehaver i Lyng 1968-1972, den første af disse i sognekommunen Lyng Uggeløse i 1968. Her var der en vækst i beboere i parcelhuse på godt 2300 personer frem til 1970. I Lyng havde en forældrereds oprettet et legested i 1967. I Allerød Kommune kom der 4 børnehaver i nye bebyggelser efter 1968, bl.a. i Lillerød Boligforenings etagebyggeri og i rækkehuse i 1974. Allerød kommune stod for driften af 8 ud af 13 børnehaver i 1974. Der var 2 vuggestuer i 1974, begge i Lillerød. Allerød Kommune var i vækst som

parcelhuskommune, begunstiget af S-togsstationen Allerød, Kongevejen og en hovedvej nær Lyng-Uggeløse. Blovstrød var kommet op på ca. 2000 indbyggere i 1970 i parcelhuse. Den største del af befolkningsvæksten skete i Lillerød, nær Allerød Station, hvor der fra 1960-1976 kom 6000 flere indbyggere. 43% af de 3-6 årige i Allerød kommune kunne komme i børnehave i 1974. 35% af de 0-6 årige kunne få en plads i institution eller dagpleje i 1974.

I købstaden Hillerød var der i 1974 182 vuggestuepladser til 1381 børn dvs 14%, og børnehavempladser til 43% af børn i alderen 3-6. Dette svarede til det almindelige i hovedstadsområdet i 1974.

I Hillerød by var en kommunal børnehave oprettet i 1946, hvor der var blevet forbedrede statsstøtte til kommunal drift af institutioner. Der var desuden et asyl fra 1839, der var statsanerkendt i 1934 og overtaget af Hillerød Kommune i 1949. I 1960 flyttede denne børnehave fra det lille, gamle hus i Bakkegade 23 til Skansevej, i udkanten af et kvarter med mange nybyggerier af enfamiliehuse. Frederiksborg Amts Sygehus i nærheden fik sin egen børnehave og vuggestue i 1972, her var der åbent til kl. 19.15 også på helligdage. En selvejende vuggestue i Hillerød blev oprettet i 1943.⁵⁵

I Frederiksborg slotssogn, der indgik i Hillerød Kommune i 1966, fandtes Grete Christiansens børnehave og fritidshjem i Nyhuse, den var oprettet af Frederiksborg Asylforening af 1883, med en bygning opført ved Grethe Christiansens legat i 1896. Børnehaven blev statsanerkendt 1. september 1934, samtidig med Hillerød Asyl.⁵⁶ I 1969 etablerede legatbestyrelsen endnu en børnehave i nærheden, Selskov børnehave. I 1970 etablerede Hillerød Kommune en børnehave i et nyt kvarter vest herfor.

Indbyggertallet i Hillerød steg fra 16.000 i 1950 over 18.000 i 1960 til knapt 24.000 i 1970. Hillerød fik S- togsdrift i 1968, dvs. der kom hyppigere afgange til nytte for pendlere.

I 1967 kom der 2 nye kommunale børnehaver og en vuggestue i det nye østkvarter, der var under opbygning i disse år. I 1969 fik Nødebo Børnehaveforening oprettet en børnehave, lige inden sammenlægningen med Hillerød Kommune. I Gadevang, der også indgik i Hillerød Kommune i 1970, var der allerede et asyl fra 1893, skænket af Laura Tietgen, der havde et landsted i Gadevang.

Fra 1970 blev der oprettet 7 børnehaver, heriblandt St Georgsgildets institution i den nye bebyggelse Ålholmparken i Vestkvarteret.

Institutionerne, vuggestuer og børnehaver, talte i 1974 20, heraf var de 10 kommunale, og 10 af dem var oprettet i årene 1970-1974.

Halvdelen af børnehaverne i Hillerød Kommune blev oprettet fra 1970 i de nye boligkvarterer, der voksede til fra begyndelsen af 1960'erne og frem. 38% af de 0-6 årige kunne få plads i institution eller dagpleje i 1974, det svarede til forholdene i Københavns Amt.

Farum fik ikke den store vækst i boligbyggeri før 1970'erne. Man planlagde det store byggeri, Farum Midtpunkt, fra 1965, og det blev opført i første halvdel af 1970'erne. Der kom S-tog til Farum i 1977. Bilister kunne komme på motorvej allerede i 1974. Befolkningstallet steg med 10.000 fra 1960 til 1976.⁵⁷

10 ud af 12 børnehaver og alle 3 vuggestuer blev oprettet sidst i 1960'erne og i 1970'erne. Af disse institutioner var de 10 kommunale.

53% af børn i børnehvealderen kunne få en plads i Farum Kommune i 1974, 14% af vuggestuebørnene. Farum havde på det tidspunkt en dækning, svarende til Københavns amt på børnehaver og den svarer også til gennemsnittet, når det kommer til vuggestuepladser. Når dagplejepladserne blev lagt til, var der en dækningsprocent for de 0-6 årige i 1974 på 40%. Farum og Værløse kommuner blev siden sammenlagt i 2007 til Furesø Kommune

Tabel 6. Børnehaver fordelt på driftsorganisation og oprettelsesår i Frederiksborg Amt, 1974

Kommune	Før 1933	1933-1944	1945-1950	1951-1963	1964-1969	1970-1974
	Selv-ejen-de	Kom-mu-nal	Selv-ejen-de	Kom-mu-nal	Selv-ejen-de	Kom-mu-nal
Allerød				2	1	4
Birkerød		1			2	4
Farum		1		1	2	8
Fred Humlebæk	1				1	3
Frederikssund		1				2
Frederiksværk			1		1	3
Græsted Gilleleje					1	1
Helsingø						1
Helsingør	1		1	4	3	7
Hillerød	2	1		1		2
Hundested					1	1
Hørsholm	3				1	5
Jægerspris						1
Karlebo			1			2
Skibby						
Skævinge						
Slangerup					1	1
Stenløse						2
Ølstykke					1	3

Kilde: Dag- og døgninstitutioner for børn og unge, Anerkendte foreninger for børne – og ungeforsorg, Uddannelsesskoler m.v., ved Ulf Tvenstrup, 1975.

Birkerød og Allerød havde betydelig befolkningsvækst i parcelhuskvarterer og etageejendomme i 1960'erne, men først omkring 1970 ses vækst i etablering af daginstitutioner. I Birkerød, hvor byvæksten begyndte i 1950'erne, var der oprettelser allerede i denne periode. Dagpasningsdækningen svarede til kommuner i Københavns Amt. Købstaden Hillerød fik nye kvarterer med almene boliger fra 1960'erne og her blev der i 1970'erne etableret store daginstitutioner i supplement til de få i de gamle købstadkvarterer, men dagpasningsdækningen var noget lavere end i Birkerød og Allerød. I Farum fandt byvæksten sted i 1970'erne og på dette tidspunkt blev der oprettet kommunale daginstitutioner med en dagpasningsdækning svarende til de bedst dækkede i Københavns Amt.

Slotsbyer og kystbanebyer

Handelsbyen Hørsholm opstod i tilslutning til det kongelige landslot Hirschholm Slot fra slutningen af 1700-tallet. Ved Usserød Å kom der store tekstilfabrikker til i 1800-tallet, bydelen Usserød indgik i Hørsholm Kommune fra 1938. Kystbanestationen Rungsted bidrog til erhvervsliv og ikke mindst landstedskultur fra 1897. Helsingørmotorvejen nåede frem til Hørsholm i 1957.⁵⁸

Udbygningen af Hørsholms moderne boligkvarterer skete fra 1944 og frem til midten af 1960'erne.

Villakvarteret i Vallerød, mellem Rungsted ved Kystbanen og Hørsholm, var allerede udbygget i 1939. Ingen af daginstitutionerne i 1974 lå i dette område.

I Hørsholm by havde justitsråd Selmer sørget for en børnehave i 1901. Usserød Asylforening fra 1871 flyttede i 1945 fra et gammelt landsbyhus nær Usserød Klædefabrik til ny børnehave og vuggestue nær Hørsholms første boligkvarter med blokke og rækkehuse under opførelse på Usserød Kongevej.

Ikke langt derfra oprettede St Georgsgildet i 1969 vuggestue og børnehave. Ådalsparken nær Kokkedal station på Kystbanen fik vuggestue, børnehaver og fritidsklub imellem 1969 og 1971. I 1974 kunne 32% af Hørsholms børn i børnehvealderen få en plads i en børnehave. Der var vuggestuepladser til 14% af de 0-2 årige. 6 af de 10 børnehaver i 1974 var oprettet 1969-1974. Der var pladser i institution eller dagpleje til 34% af de 0-6 årige i Hørsholm Kommune.

Alle daginstitutionerne i Hørsholm kommune var selvejende. Desuden var der ved Rungsted Privatskole en eftermiddagsbørnehave for 20 børn, der var oprettet af Hørsholm Rotary Club i 1968. 1934-1968 havde der været en lederejet børnehave i samme område.⁵⁹

Fredensborg-Humlebæk blev sammenlagt i 1970 af landkommuner omkring byen ved det kongelige landslot Fredensborg, med en station på Nordbanen mod Helsingør (med kælenavnet "Lille Nord"), samt fisker- og landliggerbyen Humlebæk, der er en station på Kystbanen. Begge byer oplevede en vækst i parcelhusbyggeri i 1960'erne. I Strandvejs- og kystbanebyen Humlebæk kom der ind i 1970'erne også et stationsnært butikscenter og lavt etagebyggeri foruden villaområderne, der strækker sig ind mod tilkørslen til Helsingørmotorvejen.

I Fredensborg fandtes i 1974 Dronning Louises asyl, en selvejende institution med børnehave og vuggestue, der var oprettet i 1971 i en boligbebyggelse samt 2 nye børnehaver fra 1970'erne. "Børnehaven", også i Fredensborg, var oprettet af Dronning Louise i 1865. Der var en børnehave beliggende i landsbyen Asminderød med kommuneskolen, de øvrige var i Fredensborg by nær stationen.

I Humlebæk og Sletten fandtes Kronprinsesse Louises Asyl i fiskerlejet Sletten, der i 1955 var flyttet til nye bygninger. I 1968 havde St Georgsgildet oprettet en børnehave, vuggestue og klub, og i 1970 og 1973 kom der 2 børnehaver mere til, disse var beliggende nær nye etageboliger i Sletten.

I Fredensborg Humlebæk var der i 1974 13% dækning af vuggestuepladser, og 44% dækning for børnehavebørnene. Inklusive dagplejen kom det op på 31% dækning for de 0-6 årige.

Fra 2007 omfatter Fredensborg Kommune også Nivå og Kokkedal, der er stationsbyer på Kystbanen. I 1974 var de en del af Karlebo Kommune.

Her var der i 1974 11 børnehaver. En børnehave i landsbyen Karlebo stammede fra 1943. 4 børnehaver lå i Kokkedal og var oprettet 1971-1973. 5 børnehaver fandtes i Nivå, der var en børnehave fra 1965 og de øvrige var oprettet 1970-1974 alle nær stationen. Der var 2 vuggestuer i Kokkedal. Halvdelen af børnehaverne var kommunale, Landsforeningen Frie Børnehaver og Fritidshjem administrerede en af de selvejende børnehaver. Kokkedal blev bygget i 1970'erne med etagehuse, rækkehuse og parcelhuse med en befolkningstilvækst på ca. 7000 mennesker i første halvdel af 1970erne.

I Karlebo kommune var der i 1974 børnehavedækning på 46%. De to vuggestuer kunne imødekomme 9,5% af børn i alderen 0-2 år. Med dagplejen var der en dækning for de 0-6 årige på 42%. Det var et niveau svarende til de nye byer på Sydbanen og de velforsynede kommuner i Københavns Amt.

Helsingør Kommune skiller sig ud fra de øvrige nordsjællandske kommuner med 50 daginstitutioner i 1974, heraf 27 børnehaver og 9 vuggestuer. Daginstitutionsdækningen var dog ikke større: I Helsingør Kommune fandtes i 1974 301 vuggestuepladser til 12% af de 0-2 årige, og børnehavepladser til 38% af de 3-6 årige. 28% af de 0-6 årige i Helsingør kommune kunne få plads i institution eller dagpleje i 1974.

9 af børnehaverne var oprettet før 1964. Foruden et børneasyl fra 1839 havde Mødre og Børnehjælpen oprettet 2 børnehaver i 1944-45 i det centrale Helsingør. I 1959 blev der indrettet institutioner i boligkomplekset Vestergården i Helsingør. 2 af de tidlige børnehaver var i forgængerkommunen Espergærde, dels en selvejende fra 1945, dels den første af St Georgsgildets institutioner fra 1963. I anden halvdel af 1960'erne kom der 2 kommunale børnehaver yderligere i Espergærde. Hellebæk Børnehaveforening havde oprettet børnehave i 1949, hvor Hellebæk Klædefabrik havde 350 ansatte. Hornbæk fik selvejende børnehave i 1955. I 1960'erne steg Helsingørs befolkningstal med 5000, bl.a. i store almene boligafdelinger i Helsingør, og her blev der også oprettet børnehaver fra 1969 til 1974. De øvrige landsbyer/boligbyer omkring Helsingør – Kvistgård, Tikøb, Snekkersten og Ålsgårde fik børnehaver i denne periode.

I Helsingør var de fleste børnehaver selvejende. Nogle var oprettet af filantropiske organisationer som Mødre- og Børnehjælpen i Helsingør, St Georgsgildet og St Vincent søstre.

Særligt Espergærde vest for jernbanen havde en betydelig byvækst i 1960'erne, mest i enfamiliehuse, men omkring bycentret ved stationen kom der også lave etageejendomme midt i 1960'erne, med børnehaver.

Ved kystbanen fra 1897 kom der fra 1960'erne en ny æra ved nogle af stationerne, med nye planlagte boligbyer og herunder oprettelser af daginstitutioner nær det almene boligbyggeri. Kokkedal, Nivå og Sletten ved kystbanens stationer blev opbygget mellem 1965 og 1975 som moderne boligbyer med bycentre ved stationerne. Her blev der oprettet daginstitutioner således, at det matchede dækningsgraden i de øvrige nye byer i Hovedstadsmetropolen. Kystbanebyen Rungstedts opland var udbygget som villaby allerede i 1939, og her var der ikke daginstitution i 1974. I Hørsholm fulgte daginstitutionerne sidst i 1960'erne med de moderne bebyggelser og i Fredensborg, der fik et opland af parcelhuse i 1960'erne, kom der et par daginstitutioner i 1970'erne. Købstaden Helsingør havde sit eget mønster med gamle filantropiske institutioner og institutioner ved de nye store boligbyggerier. I villabyerne nord for Helsingør lignede mønstret

snarere det, der ses i stationsbyer andre steder i hovedstadsområdet, nemlig oprettelse af en institution på initiativ af forældre.

Landkommuner i den nordlige del af Nordsjælland

I Helsingør Kommune var der i 1974 4 børnehaver i 4 forskellige mindre bysamfund, oprettet i årene 1969-1973. Børnehaven i Ramløse fra 1970 var selvejende, de øvrige i Helsingør, Annisse og Vejby var kommunale. Helsingør havde i 1970 3.613 indbyggere og befolkningstallet voksede i 1970'erne, med boligbyggeri i parcelhuse. Helsingør er en station på Gribskovbanen med togforbindelse til Hillerød og S-togsnettet. Annisse var omkring 1970 en landsby med en mindre parcelhusudstyknings. Der etableredes allerede i 1970 en legestue i Annisse.⁶⁰ Den nybyggede børnehave her i 1973 havde plads til 52 børn. Ramløse var ligeledes en landsby med parcelhusudstyknings fra 1960'erne og frem. Vejby sogn omfatter også fiskerlejet og sommerbyen Tisvildeleje samt sommerbebyggelser i Tibirke bakker. Lokalbanen Hillerød-Tisvildeleje har station i Vejby.



Fest i Blistrup Børnehave i foråret 1974, med et overdådigt kagebord. Blistrup børnehave i Græsted Gilleleje Kommune åbnede i april 1973. Lagkagerne har 1 lys, så måske er det børnehavens et års fødselsdag, der fejres med manér. Bag de dækkede lave runde borde ses et legehjørne med legehus fornedet og klatremuligheder til etagen ovenover. Den ide blev introduceret i begyndelsen af 1950'erne, men den levede videre i 1970'erne. Gribskov arkiv

Sammenlignet med en del andre landlige kommuner i hovedstadsmetrolen var der mange børnehaver og mange pladser i Helsingørskommunes landsbyer med parcelhusudstyknings. 29% kunne få plads i enten dagpleje eller institution i 1974. 38% af de beskæftigede pendlede til arbejde i 1970.⁶¹

I Græsted Gilleleje Kommune var der 2 børnehaver i fiskerbyen Gilleleje, nemlig en menighedsbørnehave fra 1967 og en kommunal børnehave fra 1971. Der var desuden kommunale børnehaver fra 1971-1973 i stations- og skolebyen Græsted, i hospitalsbyen Esbønderup og i landsbyen Blistrup i den vestlige del af kommunen.⁶² Blistrup, Græsted, Esbønderup og Gilleleje havde alle været hovedbyer i sognekommuner indtil 1970. 38% af kommunens indbyggere pendlede på arbejde i 1970.⁶³ 23% kunne få plads i dagpleje eller institution i 1974.

I Skævinge Kommune Her var der ikke daginstitution i 1974, men der var en dækning i dagplejepladser på 33%. Der var station på Hillerød-Frederiksværk-Hundestedbanen i Skævinge og i Gørløse, med forbindelse til København via S-toget fra Hillerød. I alle kommunens landsbyer med parcelhuse var der nærhed til hovedveje mod Hillerød, Roskilde og København. Næsten halvdelen af kommunens indbyggere pendlede på arbejde i 1970.⁶⁴

Samlet kunne i Nordsjællands landkommuner 23-33 % af de 0-6 årige få plads i institution eller dagpleje, svarende til landkommuner ved Roskilde. Der var lokale initiativer til oprettelserne omkring 1970.

Byer i det vestlige Nordsjælland og Hornsherred

Fisker- og færgebyen Hundested havde i 1974 3 børnehaver. En selvejende fra 1966 og en kommunal børnehave og vuggestue fra 1972 i Hundested. Hertil kom en børnehave i fisker og parcelhusbyen Lynæs, den var oprettet i 1971 med plads til 60 børn og blev drevet af Danske Daginstitutioner.

Der boede 5.400 mennesker i Hundested og Lynæs i 1970, de to bysamfund er efterhånden vokset sammen til en parcelhusby. Lokalbanen Hillerød-Frederiksværk-Hundested betjener områdets rejsende og pendlere. I 1970 pendlede en tredjedel fra Hundested kommune på arbejde. 29% af de 0-6 årige kunne få plads i enten institution eller dagpleje i 1974.

Industribyen Frederiksværk med lokalbaneforbindelse til Hillerød og S-toget havde i 1968 2 kommunale børnehaver i byen, den ene lederejet i årene 1948-1968, og desuden var der en børnehave i det store parcelhuskvarter i Vinderød. St Georgsgildet supplerede med en vuggestue og et legested i byen. I de tidligere sognekommuner Kregme, Ølsted og Asserbo var der kommet kommunale børnehaver. Det betød, at 37 % af børnene i børnehavealderen havde et tilbud i 1974. 27% af de 0-6 årige kunne passes i dagpleje eller institution.

Der var 7 børnehaver i købstaden Frederikssund i 1974, heraf et asyl fra 1871 og 2 kommunale børnehaver fra anden halvdel af 1960'erne, de øvrige var oprettet i 1970'erne. St Georgsgildet havde oprettet en børnehave i en boligbebyggelse i 1970, og der var en selvejende institution fra 1972 i landsbyen St. Rørbæk. Institutionerne lå i byen – bortset fra den i Store Rørbæk lidt syd herfor. 24% af de 0-6 årige havde plads i institution eller dagpleje i 1974.

I Jægerspris på Hornsherred var der en selvejende børnehave fra 1966 i en af Frederik VII Stiftelses huse, her havde der været et børneforsorgsseminarium siden 1958. I landsbyen Gerlev fandtes

yderligere en kommunal børnehave til 40 børn. 28% af de 0-6 årige kunne få plads i dagpleje eller institution. 40% af de beskæftigede i Jægerspris pendlede på arbejde.

Skibby kommunes børnehave fra 1970 rummede 40 børn. Det var 11% af de 3-6 årige i Skibby kommune i 1974. Selv med dagplejen var der kun pasning til 16% af de 0-6 årige. I Skibby var der 1549 indbyggere i 1970. En tredjedel af Skibbys indbyggere i erhverv pendlede på arbejde i 1970.⁶⁵

I Slangerup by ved Hovedvej 6 var der en selvejende børnehave fra 1952. Slangerupbanen gav forbindelse til København indtil banens afkortning i 1954. I et nyt parcelhuskvarter kom i 1970 en kommunal børnehave med 30 heldagspladser og 2 hold á 10 halvdagsbørn. I landsbyen Uvelse oprettede kommunen i 1969 en børnehave i et nyt parcelhuskvarter med 13 heldags og i alt 14 halvdagspladser. Der var plads til 26% af kommunens 3-6 årige i 1974. Slangerups befolkningstal fordobledes til godt 5000 fra 1965 til 1976 i nye parcelhuskvarterer. Halvdelen af de erhvervsaktive beboere pendlede til Hovedstadsmetropolen på arbejde.⁶⁶ Der var pasning til 25% af de 0-6 årige i institutioner og dagpleje i 1974.

I stationsbyen Ølstykke på Frederikssundbanen var der i 1974 2 vuggestuer og 6 børnehaver, oprettet mellem 1968 og 1972. Det betød, at 30% af børnehavebørnene kunne få en plads i 1974, 24% af de 0-6 årige kunne alt i alt få plads i institution eller dagpleje i 1974. Red Barnets Ølstykke afdeling havde oprettet en vuggestue og en børnehave, der fra 1972 blev administreret af Landsforeningen Frie Børnehaver og Fritidshjem. De øvrige institutioner var kommunale. Ølstykke var en parcelhusby i rivende udvikling fra midten af 1960'erne.⁶⁷

I stationsbyen Stenløse var der 6 børnehaver i 1974, således at 22% af de 3-6 årige kunne få en plads. De var oprettet mellem 1966 og 1972, og 5 af dem var kommunale. Kommunen omfattede også parcelhuslandsbyen Ganløse, hvor der var 2 børnehaver. Hertil kom en vuggestue i Stenløse. 19% af de 0-6 årige kunne få plads i institution eller dagpleje i 1974.

I 2007 blev Ølstykke, Stenløse og Ledøje Smørum kommuner sammenlagt til Egedal Kommune.

I byerne i det vestlige Nordsjælland og i de nye parcelhusbyer kunne mellem 20 og 30% af de 0-6 årige blive passet. Skibby på Hornsherred havde en markant lavere dækning af dagpasning end de øvrige kommuner i Nordsjælland.

Daginstitutionsoprettelser og driftsorganisationer i Frederiksborg Amt

Daginstitutionerne i Frederiksborg Amt var altovervejende oprettet efter 1964. I Birkerød var der dog oprettet 4 børnehaver i villakvarterer i perioden 1951-1963. I Hørsholm og Hillerød var der gamle institutioner, heraf en kommunal børnehave i Hillerød. I den langt større købstad Helsingør var der oprettelser 1945-1963 i et noget større omfang. Her var det selvejende institutioner med mange forskellige aktører.

I anden halvdel af 1960'erne kom der et par børnehaver i de fleste kommuner. I Helsingør oprettedes 9 børnehaver, i Hørsholm, Hillerød, Allerød og Birkerød kom der 4-5 stykker. Fra 1970 til 1974 var der betydelig tilvækst i nye boligområder ved S banen i Birkerød, Allerød, Hillerød, Farum, i Helsingør Kommune, og i de nye byer ved Kystbanen. I Farum kommune var alle børnehaver i 1970'erne kommunale, i de øvrige kommuner var der lige mange kommunale og selvejende nye børnehaver i 1970'erne. Undtagelsen er Helsingør Kommune, hvor børnehaverne fortsat altovervejende var selvejende.

Kun Helsingør og Hillerød havde vuggestuer i større omfang (jf. bilag 1, figur 6), men der var enkelte vuggestuer i flertallet af kommunerne i Frederiksborg Amt, overvejende oprettet i 1970'erne.

Daginstitutioner i Roskilde Amt i 1974

Med hovedstadsmetropolens yderlige vækst i den første efterkrigstid kom metropolens del af Roskilde Amt til at omfatte: Dels det radiale forstadsbælte, der fra Københavns Amt strakte videre langs Køge bugte og de ene af metropolens købstæder i købstadsringe: Køge. Dels den anden af disse købstæder, Roskilde, det radiale forstadsbælte langs Vestbanen, der frem hertil efter Hedehusene. Dels tidligere stationsbyer og nogle landsbyer med villakvarterer, pendlersatellit-byer, i de dele af Roskilde Amt, der ikke omfattede Køge Bugt-området.

Daginstitutioner i kommuner langs med Køge Bugt

Køge bugt S-banelinjen blev færdig i 1983. Den var en del af regionsplanen fra 1962, hvorefter der skulle ske byvækst langs Køge bugt fra Kalveboderne til Køge. Avedøre stationsby fra omkring 1970 var det nordligste strandled i denne lange tommelfinger i den berømte "Fingerplan" fra 1947, der beskrev en ønskelig byudvikling for hele Hovedstadsområdet. Herefter følger mod syd i Københavns Amt Brøndby Strand, Vallensbæk, Ishøj og derpå i Roskilde Amt nye stationer og centerdannelser i Hundige, Greve, Karlslunde, Solrød, Jersie og Ølby inden man når til Køge, opad det sjællandske godslandskab mod syd. For fordeling på børnehaver og vuggestuer se bilag 1, tabel 12.

Tabel 7. Andel af børn i alderen 0-6 år, der havde en plads i vuggestue, dagpleje eller børnehave i 1974
Roskilde Amt

Kommune	% 0-6 år
Bramsnæs	24
Greve	33
Gundsø	24
Hvalsø	33
Køge	29
Lejre	33
Ramsø	29
Roskilde	37
Skovbo	16
Solrød	43
Vallø	33

Kilde: Beregnet på oplysninger om pladser i de enkelte daginstitutioner og dagplejen i: Dag- og døgninstitutioner for børn og unge, Anerkendte foreninger for børne – og ungeforsorg, Uddannelsesskoler m.v., ved Ulf Tvenstrup, 1975, sammenholdt med antallet af 0-6 årige pr. kommune i 1974 i: Danmarks Statistik, Statistikbanken, tabel: Folketal 1. januar efter kommune, køn, alder og civilstand, 1971-2002

Greve Kommune blev en stor kommune i hovedstadsområdet fra 1960'erne med forventningen om S- togstationerne med bycentre i Hundige, Greve og Karlslunde midt i 1970'erne. Boligvæksten lå i parcelhuse i de tidligere sommerhusområder mod stranden samt i etageejendomme i Hundige og Greve. Fødselsårgangene øgedes med 200 hvert år mellem 1971 og 1974. 41% af de 3-6 årige havde plads i børnehave i 1974, 14% af de 0-2 årige i vuggestue. Fra 1970 til 1974 blev der oprettet 8 vuggestuer af forskellige aktører, her var både St Georgsgildet, Børneringen, Frie Børnehaver og Fritidshjem og kommunen til stede. 21 børnehaver var oprettet 1964-1974 af den samme kreds, med hjælp desuden fra Lions Club og med nogle selvejende institutioner i Greve Boligselskabs

bebyggelser, Gersagerparken i Hundige samt Tjørnelyparken og Hedelyparken i Greve. 33% af de 0-6 årige blev passet i institution eller dagpleje i 1974.

I Solrød Kommune var der plads til 55% af børnene i børnehavealderen i 1974, men der var kun 1 vuggestue. Hertil kom dog de 175 dagplejepladser rettet mod alderen 0-7 år. Parcelhusbyerne Solrød Strand og Jersie Strand var under opbygning omkring 1970, og den nye Solrød Kommune oprettede børnehaver med stor effektivitet, 2 i anden halvdel af 1960'erne og 7 mellem 1970 og 1974. Jersie-Kirke Skensved Børnehaveforening havde taget sagen i egen hånd med en børnehave i 1971 i Jersie Strand. I stationsbyen Havdrup var der en kommunal børnehave fra 1968, dvs. oprettet i den tidligere kommune, ligeledes i landsbyen Solrød, oprettet 1969. Solrød toppede Roskilde Amt med en dækningsprocent for 0-6 årige på 43%, det var på niveau med forholdene i Københavns Amts kommuner.

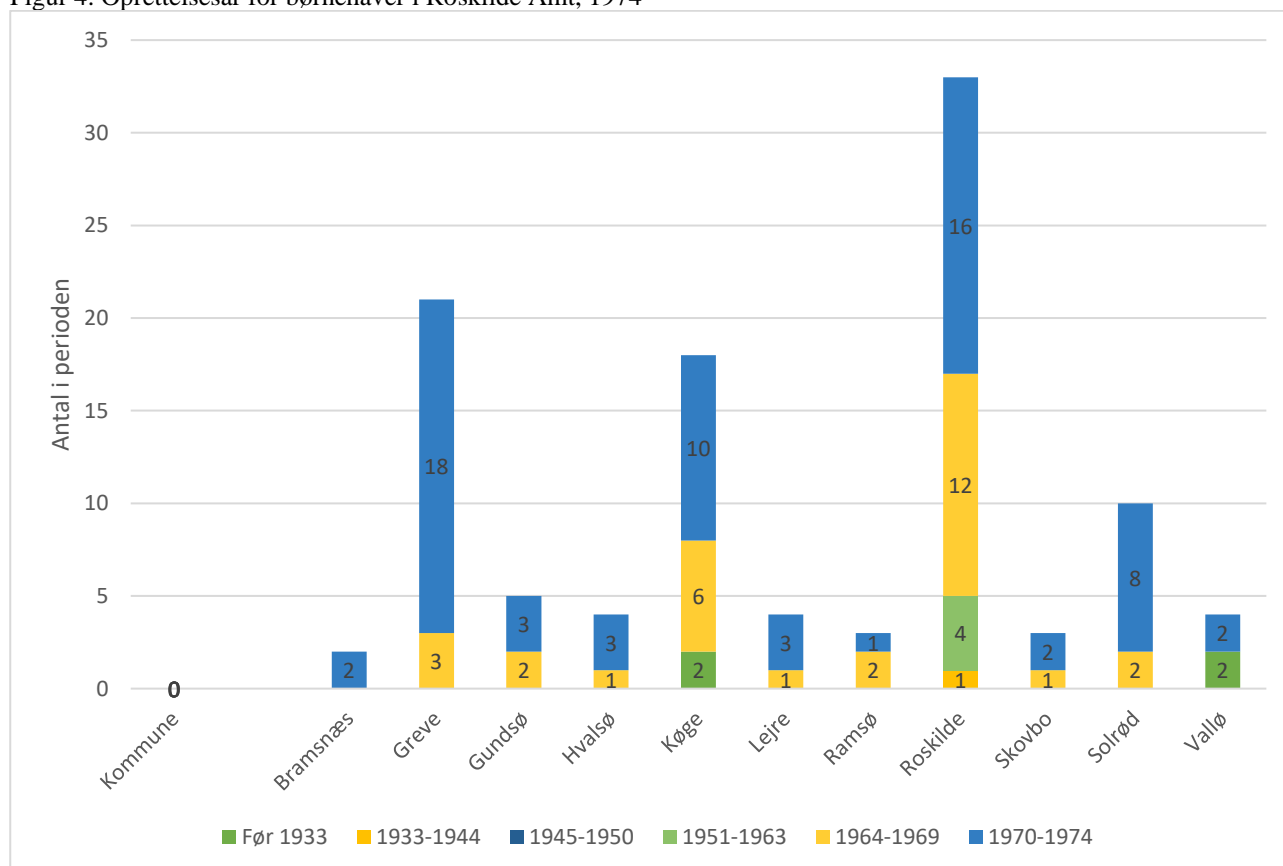


Der uddeles ispinde en varm sommerdag i Greve Kildebrønne Kommunes første børnehave, 1966. Her var der rykket græs ind på børnehavens legeplads. Der var et fint legehuse og gynger i det fjerne mod det åbne land. Den selvejende børnehave åbnede 15. august 1966. Den blev opført som en typebørnehave, ved arkitekt Tutti Lütken. Greve Kommunearkiv.

Den gamle købstad Køge havde i 1974 vuggestuepladser til 14% af de 0-2-årige. 37% af de 3-6-årige var i børnehave. 10 år før, dvs. op til 1964, fandtes kun Køge børneasyl fra 1854 og en privat oprettet børnehave.⁶⁸ Dvs. udviklingen efter 1964 var markant. I denne periode startede den stejle stigning i befolkningskurven i Køge, og der blev bygget nye boligkvarterer rundt om den gamle bykerne.⁶⁹ 6 børnehaver og 2 vuggestuer blev oprettet i Køge og omegn i perioden 1964-1969.

Dernæst blev 10 børnehaver og 5 vuggestuer oprettet 1970-1974. Nu var der også kommet sognekommuner med i Køge kommune fra 1970. I stationsbyen Herfølge, samt i et villakvarter i stationsbyen Lille Skensved og i det nye villakvarter i Ølsemagle oprettede forældreforeninger børnehaver fra 1969. Særligt i Højelse sogn, der også rummede det voksende villakvarter Ølby Lyng, hvor der senere kom S-togsstation, var der en stigning i befolkningstallet fra 1965-1975, der kunne medvirke til interessen for at oprette børnehaver.⁷⁰ Alt i alt kunne Køge Kommune tilbyde pasning til 30% af de 0-6 årige i 1974 i institution eller dagpleje.

Figur 4. Oprettelsesår for børnehaver i Roskilde Amt, 1974



Kilde: Optalt i: Dag- og døgninstitutioner for børn og unge, Anerkendte foreninger for børne – og ungeforsorg, Uddannelsesskoler m.v., ved Ulf Tvenstrup, 1975.

De tre kommuner i Roskilde Amt langs den kommende S bane ved Køge Bugt havde i 1974 samme standard som i Københavns amt med 34-55% institutionsdækning for børnehavebørn, Solrød var i top med 55% hvad angår børnehaver. Solrød havde til gengæld kun oprettet 1 vuggestue i 1974. Greve og Køge var på samme niveau som mange kommuner i Københavns Amt, med en institutionsdækning for vuggestuebørn omkring de 14 % og en samlet dækning af pasning til de 0-6 årige som i Københavns Amt.

Greve og Solrød kommuner havde oprettet alle deres institutioner i første halvdel af 1970'erne. Køge havde opnået et lignende resultat på 10 år fra 1964. Der var således sket en meget effektiv institutionsopbygning på få år i de tre kommuner. Strategien var forskellig – en ren kommunal indsats i Solrød, mange forskellige aktører i Greve, herunder knapt halvdelen kommunale og i Køge var der overvejende selvejende institutioner.

Tabel 8. Børnehaver i Roskilde Amt fordelt på driftsorganisation og oprettelsesår, 1974

Kommune	Før 1933	1933-1944	1945-1950	1951-1963	1964-1969	1970-1974
	Selv-ejen-de	Kom-mu-nal	Selv-ejen-de	Kom-mu-nal	Selv-ejen-de	Kom-mu-nal
Bramsnæs						2
Greve					2	14
Gundsø					2	2
Hvalsø					1	3
Køge	2				5	9
Lejre					1	2
Ramsø					2	1
Roskilde			1	4	8	16
Skovbo					1	2
Solrød						2
Vallø	2					2

Kilde: Dag- og døgninstitutioner for børn og unge, Anerkendte foreninger for børne – og ungeforsorg, Uddannelsesskoler m.v., ved Ulf Tvenstrup, 1975.

Roskilde

I Roskilde var der en kommunal børnehave i bymidten fra 1939 og ”Roskilderingen for børn og unge” havde oprettet en børnehave i 1953 på Holbækvejen. Det var alt, indtil Dansk Kvindesamfunds Roskildeafdeling i 1961 og 1963 oprettede endnu 2 børnehaver samt yderligere en børnehave i nabokommunen Himmelev. Der kom midt i 1960’erne et par børnehaver i forbindelse med Roskilde Boligselskab, bl.a. i Ringparken samt i Gyvelparken, den var oprettet af Foreningen til opførelse af Arbejderboliger i Roskilde. Midt i 1960’erne oprettedes 2 børnehaver for ansatte på Roskilde Amtssygehus, i 1971 fulgte St Hans Hospital eksemplet. Før 1964 var der således 4 børnehaver i Roskilde by, 1964-1969 blev der oprettet yderligere 9 samt i 1970-1974 16 børnehaver i hele kommunen. I sognekommuner, der i 1970 blev en del af Roskilde kommune, dvs Himmelev, Reerslev-Vindinge og Kornerup-Svogerslev, blev der i perioden 1966-1972 oprettet børnehaver af børnehaveforeninger samt i 1969 ”Lones halvdagsbørnehave” i Svogerslev. I Himmelev var der både en kommunal børnehave og Dansk Kvindesamfunds børnehave. I Veddelev kom der en kommunal børnehave i 1968.

Roskilde Kommune havde oprettet 3 af børnehaverne, de øvrige blev oprettet af filantropiske organisationer, herunder også St Georgsgildet, samt i tilknytning til opførelse af almene boliger. De 10 vuggestuer, der fandtes i 1974, var alle selvejende, heraf 7 oprettet i 1970’erne.

I Roskilde Kommune var der i 1974 plads til 14% i vuggestuer. I børnehavealderen havde 44% af de 3-6årige børnehavempladser, jf. bilag 1, tabel 11. Den samlede pasningsdækning for 0-6 årige var på 36%. I 1974 havde Roskilde kommune godt 50.000 indbyggere. I 1964 var der i Roskilde by 36.000 indbyggere, hvis hertil lægges sognekommuner, der indgik i 1970, var det 39.000 indbyggere. Der var således kommet 10.000 nye borgere til området på 10 år.⁷¹

Landkommuner omkring Roskilde

I Gundsø Kommune, der blandt andet omfatter parcelhusbyen Jyllinge ved Roskilde fjord, var der i 1974 fem børnehaver, heraf 2 i Jyllinge, 1 i Gundsømagle og 1 i Ågerup samt en virksomhedsbørnehave. Det betød, at 27% af målgruppen var i børnehave i 1974. Der var ingen vuggestue. Der var 1 kommunal børnehave, de øvrige var selvejende, heraf var en oprettet af

”Børnehavedvalget for Jyllinge – Gundsømagle” i 1971 og en var tilknyttet Frie Børnehaver og Fritidshjem. Befolkningstallet i Jyllinge sogn blev mere end fordoblet til knapt 5000 indbyggere i 1976 i villakvarterer. 60% af Jyllinges erhvervsaktive indbyggere pendlede til jobs i Hovedstadsmetropolen i 1970. I Gundsømagle var der 2000 indbyggere i 1976. Når dagplejen indregnes, var der pladser til 24% af de 0-6 årige i Gundsø kommune i 1974.⁷²

Her var i 1974 to forældreoprettede børnehaver, Hyllinge-Lyndby, fra 1971, med plads til 20 heldags børn, og 20 halvdagsbørn og Børnehaven i Ejby fra 1973 med plads til 52 børn. Inklusive dagplejen betød det, at 24% af kommunens 0-6 årige havde pladser i 1974. Kirke Hyllinge og Ejby findes ved den gennemgående landevej gennem Hornsherred med få kilometer til Holbæk motorvejen mod Roskilde og København, der blev ført frem til syd for Hornsherred omkring 1970. I 1970 pendlede 42% af de erhvervsmæssigt beskæftigede indbyggere ud af Bramsnæs Kommune på arbejde, de fleste til fremstillingsvirksomhed, byggeri og transport, men også knapt en femtedel til tjenesteydende erhverv, hvor kvinder snarere ville være beskæftiget.⁷³ Befolkningstallet steg særligt i 1970’erne ved parcelhusbyggeri omkring landsbyerne.

I Hvalsø Kommune boede der 5427 personer i 1974. Stationsbyen Hvalsø på Kalundborgbanen og nær Holbækmotorvejen husede i 1970 mange udpendlere til Hovedstadsmetropolen.⁷⁴ Der var 2 selvejende børnehaver fra 1970 og 1972 i stationsbyen Hvalsø, med i alt 80 pladser samt en børnehave ved plejehospitalet Avnstrup for personalets børn. Såby-Kisserup Børnehaveforening havde oprettet en børnehave i Kirke Såby i 1969, også med 40 børn. Dækningsgraden for 0-6 årige i Hvalsø var i 1974 33%, dvs på niveau med de nye byer ved Sydbanen og i Københavns Amt.

Der var ikke vuggestue i Hvalsø, her som i de fleste landkommuner i hovedstadsmetropolen blev de mindste passet i dagplejen.

I daværende Lejre Kommune var der i 1974 en kommunal børnehave, samt to børnehaver i landevejsbyen Osted på strækningen Roskilde-Ringsted, med plads til i alt 60 børn, oprettet af Osted Børnehaveforening. I landsbyen Gevninge var der en børnehave med plads til i alt 80 børn administreret af Landsforeningen Frie Børnehaver. Der boede 1706 mennesker i Gevninge i 1976, der er ikke langt fra Gevninge til Roskilde forstaden Svogerslev. Relativt mange i Lejre kommune pendlede til arbejde i 1970.⁷⁵

Der var ikke vuggestue Lejre kommune. Inklusive dagplejen var der pladser til 33% af de 0-6-årige i Lejre kommune, svarende til forholdene i de nye byer ved Køge Bugt banen.

Stationsbyen Viby med Dåstrup havde 2 børnehaver og en vuggestue i 1974 og en anden stationsby i kommunen, Gadstrup, havde en institution med 52 pladser i 1974. Alle var selvejende, foreningsoprettede i årene 1966-1971. Befolkningstallet i Gadstrup steg fra 1253 til 1997 mellem 1970 og 1976, I Dåstrup sogn med Viby var der godt 1500 indbyggere i 1976, mod knapt 1000 i 1965. Der var således en tilflytning i årene omkring 1970. Særligt i Viby var der mange pendlere i 1970. I Ramsø Kommune var der inklusive dagplejen plads til 29% af de 0-6 årige i 1974.⁷⁶

Stationsbyen Borup havde fået en børnehave oprettet af Borup Kimmerslev børnehaveforening i 1969. Skovbo kommune oprettede i 1971-1972 to børnehaver i Bjæverskov og Ejby, der i perioden fik voksende parcelhuskvarterer således, at der var 1883 indbyggere i Ejby i 1976. Bjæverskov mere end fordoblede sit indbyggertal til 3675 i 1976. Borups indbyggertal steg til 2545 i 1976. Der var plads til 15% af de 0-6 årige i institution eller dagpleje i 1974. Trods den relativt høje

udpendlingsprocent ad jernbane og landevej fra Borup⁷⁷ var der således en lav dagpasningsprocent i Skovbo Kommune sammenlignet med de andre kommuner med store parcelhuskvarterer og høj udpendling.

Godset Vallø Stift syd for Køge havde allerede i 1887 og 1890 oprettet 2 asylers. I stationsbyen Hårlev blev der oprettet en selvejende børnehave i 1972 med plads til 72 børn og Strøby Egede børnehaveforening oprettede en børnehave i 1970 med plads til i alt 60 børn. Der var også dagpleje, og i alt var der plads til 33% af de 0-6 årige, dvs. på trods af de landlige omgivelser var der en dækningsprocent svarende til forstæder og stationsbyer med vokseværk i perioden.⁷⁸

Alle kommunerne i Roskilde Amt havde landsbyer eller stationsbyer med voksende parcelhuskvarterer midt i 1970'erne. Børnehaveforeninger havde oprettet daginstitutioner i de fleste af bysamfundene, nogle gange var det sket i forgængerkommunen lige før 1970. Vuggestuer var en sjældenhed i 1974, til gengæld var der kommunal dagpleje. Når der blev oprettet børnehaver særligt efter 1970, var der et større optag end i mange af byerne. Stationsbyerne havde ligesom byerne på den kommende S-togsbane langs Køge bugt et ambitionsniveau for pasning af de 0-6 årige, der nærmede sig kommunerne i Københavns Amt.

Daginstitutionsoprettelser og driftsorganisationer i Roskilde Amt i 1974

I Roskilde Amt blev næsten alle børnehaver oprettet efter 1964, der var et par gamle institutioner i Køge og i Vallø. I anden halvdel af 1960'erne blev der oprettet en del børnehaver i Køge og i Roskilde, herunder i de landkommuner, der i 1970 blev en del af Roskilde og Køge Kommuner. Efter 1970 var der en markant aktivitet i Køge og Roskilde samt i Greve og Solrød. Landkommunerne og stationsbyerne i Roskilde amt havde oprettelser i 1960'erne og igen i 1970'erne. Der var overvejende selvejende institutioner blandt de børnehaver, der blev oprettet i Roskilde Amts kommuner i 1960'erne. I 1970'erne fordeler det sig ligeligt mellem selvejende og kommunale børnehaver, idet Roskilde skilte sig ud ved udelukkende at oprette kommunale børnehaver og ligeledes Solrød på nær en enkelt selvejende. I halvdelen af kommunerne i Roskilde Amt blev der oprettet vuggestuer i 1970'erne, dvs. i Greve, Køge og Roskilde, samt en enkelt i Ramsø og Solrød kommuner. Oprettelserne i Roskilde Amt fulgte bydannelserne ved Køge Bugt fra omkring 1970, men desuden ses oprettelser i alle stationsbyer og landvejsbyer fra 1960'erne.

Dækningsgrad for 0-6 årige i Hovedstadsmetropolen i 1974

I København og på Frederiksberg kunne op mod halvdelen af de 0-6 årige blive passet i institution eller dagpleje i 1974.

11 af Københavns Amts 18 kommuner havde i 1974 et samlet antal pladser i vuggestue, børnehave og dagpleje svarende til mellem 40% og 52% af børn i alderen 0-6 år. I Frederiksborg amt havde Farum og Karlebo kommuner og i Roskilde Amt Solrød Kommune en dækningsprocent i denne størrelsesorden. Farum, Karlebo og Solrød var alle en del af de områder, der ifølge regionplanen i 1962 skulle udvikles til nye store boligbyer omkring en S-togsstation. Ser man isoleret på dækningsgraden for børnehalebørn, var den omkring halvdelen eller derover i disse kommuner.

I de øvrige kommuner i Københavns Amt var dækningsprocenten mellem knapt 30% og 40%. I Frederiksborg amt var dækningsprocenten i 8 ud af 19 kommuner på 30% og derover. Det var dels byer med (kommende) S-togsstationer og på Kystbanen, dels Hørsholm by og desuden landkommunen Skævinge, der havde dagplejedækning på 33%.

I Roskilde Amt var dækningsprocenten i 6 ud af 11 kommuner på 30% eller derover. Det gjaldt foruden købstaden Roskilde og sydbanekommunen Greve, stationsbyer på jernbanen mod Holbæk. Hertil kom den lille kommune Vallø på Stevnbanen lige syd for Køge, hvor der var institutions- og dagplejepladser til 33% af børnene. Købstaden Køge var tæt på, med en dækningsprocent på 29.

Der var i marts 1975 en dækningsprocent på landsplan (inkl. Hovedstadsmetropolen) på 25% for de 0-6 årige i vuggestuer, børnehaver og dagplejen.

De fleste kommuner i Hovedstadsmetropolen havde en højere dækningsprocent. Det gjaldt København og Frederiksberg, alle kommuner i Københavns Amt og 21 ud af 29 kommuner i Frederiksborg og Roskilde amter.

Halvdagsbørnehaver, korttidsbørnehaver og legesteder i de tre amter

Her og der blev der oprettet halvdagspladser i enkelte børnehaver. Det er spredt i alle tre amter, med 49 børnehaver i Københavns Amt, 34 i Frederiksborg Amt og 20 i Roskilde Amt i 1974, jf. bilag 2, tabel 11. Disse institutioner, hvor de ses i 1974, blev overvejende oprettet omkring 1970 eller i slutningen af 1960'erne. Der ses enkelte halvdagspladser i børnehaver oprettet i 1950'erne, efter at en lovændring i 1949 havde åbnet for, at der kunne gives halv offentlig støtte til institutioner, der af pædagogiske grunde ikke udelukkende modtog børn af mindrebemidlede forældre, i bemærkningerne nævnes halvdagsbørnehaver mv. Et bilag fra Dansk Børnehaveråd (pædagogernes fagforening) nævner som begrundelse manglen på hushjælp, det store antal kvinder med halvdagsarbejde samt bolignød med dårlige opholds- og legemuligheder for børnene. Halvdagsbørnehaver ville desuden være at foretrække ud fra et pædagogisk synspunkt. I Lyngby-Taarbæk forsøgte kommunen at oprette halvdagspladser i en eksisterende institution i Virum midt i 1950'erne af pædagogiske grunde, men de blev opgivet igen pga. manglende interesse.⁷⁹

Korttidspladserne og halvdagspladserne omkring 1970 fandtes både i kommunale børnehaver og i selvejende, samt på landet i forældreoprettede børnehaver. Der fandtes desuden anerkendte legesteder, med uddannet personale, hvor børnene kunne komme i få timer om dagen. Deltidsarbejdende mødre og halvdags børnehaver havde været et politisk tema i flere årtier.⁸⁰ Der blev fra slutningen af 1940'erne argumenteret for et børnehavetilbud til alle børn af pædagogiske grunde. Ministre, pædagoger og Dansk Kvindesamfund talte om, at kombinationen deltidsarbejdende mødre og halvdagsbørnehaver ville være det ideelle af pædagogiske grunde. Desuden ville det medvirke til at øge udbuddet af arbejdskraft. Samtidig søgte fagforeninger med mange kvindelige medlemmer at sikre medlemmerne mod at blive presset fra fuldtidsarbejde til deltidsarbejde ved at modarbejde en diskurs, der kunne fremme et lighedstegn mellem kvinder og deltidsarbejde. Fuldtidsarbejdet var nødvendigt for bl.a. enlige mødre. I det statsligt nedsatte Pædagogiske Nævns betænkning om børnehaveproblemer fra 1963, der dannede grundlag for den ny lov om børneforsorg i 1964, var der argumenter fra mange adspurgte interessenter for at fokusere på at etablere halvdagsbørnehaver

I 1974 var der halvdagspladser i børnehaverne i de tre amter, der var dog kun få eller enkelte i hver kommune.

Halvdagsbørnehavernes etablering blev indtil 1964 hæmmet af, at børn, der var indskrevet af pædagogiske grunde, kunne komme fra familier, hvis indtægter lå over den indtægtsgrænse, som berettigede institutionen til det fulde statstilskud til driften af børnehaven. Med 1964 loven bortfaldt indtægtsgrænsen i visitationen til daginstitutioner, nu blev der talt om sociale og pædagogiske

hensyn. Der blev oprettet halvdagsbørnehaver i de følgende år, ligesom den nye mulighed for at få anerkendt legesteder til få timers ad hoc pasning med pædagogisk personale blev udnyttet enkelte steder, bl.a. i boligselskaber administreret af DAB.

I 1974 ses, at halvdagspladserne fandtes spredt, men at de ikke havde en betydende rolle i daginstitutionerne i de tre undersøgte amter.⁸¹

Oprettelser og aktører i Københavns, Frederiksborg og Roskilde amter

Urbanisering og bebyggelsesudvikling i sammenhæng med infrastruktur, der lettede pendling i Hovedstadsmetropolen, optræder sammen med en høj dækningsgrad for daginstitutionspladser sammenlignet med landsgennemsnittet. Dette ses i 1960'erne og frem til 1974 mest tydeligt i de planlagte og relativt hurtigt udviklede bysamfund på Køge Bugt banen, i Albertslund og Ballerup, på kystbanen og i Farum.

Allerede tidligere ses en bevidsthed om behovet for oprettelser af børnehaver i de kommuner, der havde en tilsvarende udvikling med stor befolkningstilvækst og udbygning fra først i 1900-tallet: Gentofte, Lyngby-Taarbæk, Gladsaxe, Rødovre. Daginstitutioner oprettedes i 1950'erne til tilslutning til almene boliger her og i Herlev og Tårnby. Dette billede er dog ikke entydigt: I Hvidovre og Tårnby ses eksempler på, at daginstitutionerne blev bygget som det sidste op til 20 år efter, at en større boligbebyggelse blev sat i værk. I kommuner ved Nordbanen skete oprettelser af daginstitutionerne med en vis forsinkelse ift. bebyggelsesudviklingen, men nåede i 1974 samme dækningsniveau som kommunerne i Københavns Amt.

I købstæderne skete der først noget midt i 1960'erne eller med kommunalreformen i 1970, hvilket også faldt sammen med betydelig byudvikling og med indlemmelse af landkommuner, der lige akkurat havde fået oprettet børnehaver inden klokken faldt i slag 1.1.1970.

I stationsbyer i Roskilde amt og i landkommuner nær Hillerød ses forældreoprettede børnehaver sidst i 1960'erne.

I landkommuner under urbanisering i Københavns Amt ses forældreoprettede børnehaver midt i 1900-tallet.

Det største ryk i antallet af oprettelser skete i tiden fra 1970 til 1974 med ganske enkelte undtagelser i kommuner med en tidlig bebyggelsesudvikling.

I kommuner i Københavns omegn med høj byggeaktivitet sidst i 1950'erne og sidst i 1960'erne var der også relativt mange gifte kvinder med selverhverv, hvilket kunne tyde på et større behov for daginstitutioner her. Der var noget, men ikke fuldt sammenfald med relativt høj dagpasningsdækning i byggeintensive kommuner. Den politiske og professionelle samtale i 1950'erne om fordelene ved mødres deltidsarbejde og halvdagsbørnehaver medførte fra 1964 enkelte halvdagsbørnehaver i de fleste kommuner, men det blev aldrig dominerende.

Hvem var aktørerne? Der var børnehaveforeningerne i de mindre samfund, der tog sagen i egen hånd. Der var kommuner, der stod for alle eller de allerfleste nye daginstitutioner midt i 1900-tallet: Lyngby-Taarbæk, Rødovre, Gladsaxe, Herlev. I 1960'erne markerede nye beboelseskommuner Ishøj og Solrød sig tilsvarende sammen med Brøndby i den store ny bydel ved Brøndby strand. Der var kommuner, der konsekvent samarbejdede med bestemte driftsorganisationer (Gentofte,

Vallensbæk, Tårnby) og der var på samme tid kommuner, hvor flere former for driftsorganisationer forekom på en gang. Et godt eksempel er Greve, der tog den vej, samtidig med at nabokommunen Solrød på Sydbanen selv oprettede alle daginstitutioner. Købstæderne overlod gerne initiativet til de selvejende institutioner, men oprettede dog også kommunale børnehaver. Nybyggeri af almene boliger lokaliserede i medfør af byggestøtlovene byggeri af daginstitutioner fra 1950'erne. Det ses tydeligt i Herlev, Gladsaxe og Tårnby i 1950'erne. Det ses også i alle de nye planetbyer fra 1960'erne og frem. 1930'ernes statslån til alment boligbyggeri blev fra 1967 ophævet til fordel for andre former for byggestøtte, men byggestøtten til daginstitutioner ved almene boliger bestod.

I København spillede de selvejende institutionerne hovedrollen indtil efter 1970, hvor Københavns Kommune oprettede en betydelig mængde børnehaver.

Som det fremgår af afsnittene om de enkelte kommuner, drev mange forskellige filantropiske organisationer børnehaver i Hovedstadsmetropolen, nogle blot med en enkelt børnehave, andre var til stede i mange kommuner fra 1960'erne, f.eks. St. Georgsgildet. De landsdækkende anerkendte driftsorganisationer, Landsforeningen Frie Børnehaver og Fritidshjem og Danske Daginstitutioner var repræsenteret i de fleste kommuner.

Der ses spredte eksempler på, at daginstitutioner blev oprettet af aktører med en kvindepolitisk dagsorden. 11 daginstitutioner var oprettet af Dansk Kvindesamfunds lokalkredse: 3 i Roskilde og 5 i Høje Taastrup, samt enkelte i Herlev, Skovlunde og Birkerød. Den energiske socialudvalgsformand i Gladsaxe fra 1958 til 1970, Nanna Rasmussen, havde en fortid i det socialdemokratiske kvindeudvalg og som tilsynsførende i børneværnet i 1930'erne. Hun udtaler i en erindring, at hun som formand for socialudvalget fik bedre mulighed for at gøre noget ved daginstitutionsmanglen.⁸² Nedenfor omtales et initiativ i Avedøre i 1950'erne, der tog udgangspunkt i det socialdemokratiske kvindeudvalg.

Der er ikke et entydigt mønster mht. aktører. Kommunerne havde den mest betydelige rolle som driftsorganisation i Københavns Amt og ligeledes i enkelte andre kommuner, nemlig i de planlagte S-togs byer Farum og Solrød, i Birkerød og Allerød samt i købstaden Roskilde. De mange selvejende institutioner med mange forskellige driftsorganisationer, der fandtes i næsten alle kommunerne, er et gennemgående træk i perioden frem til 1974.

Eksempler på børnehaveoprettelser og aktører

Daginstitutionerne var lokalt funderede og forskellige, men de havde de samme rammer i administrationen af lovene om den forebyggede børneforsorg og om byggestøtte til almene boliger fra 1933 og 1938 og frem.

I forlængelse af gennemgangen af oprettelsesperioder og driftsorganisationer i Hovedstadsmetropolens daginstitutioner fokuseres i dette afsnit på en række børnehaver i forskellige omstændigheder hen over perioden 1920 til 1971. Der præsenteres kommunale og selvejende børnehaver i forstæder, købstad og landsby, der fortælles om foreningsprojekter og om de børnehaver, der lod vente længe på sig. Alle aktører navigerede på forskellig vis i mulighederne for statsstøtte med tilhørende styring.⁸³

Rødovre Kommune

I 1936 blev Rødovre børnehave oprettet og i 1940 var Islev børnehave klar til børn. Begge børnehaver lå i kvarterer under udbygning⁸⁴

3 kommunale børnehaver iværksættes fra 1936

De to første børnehaver i Rødovre var oprettet som selvejende institutioner, men med en vedtægt fra 1939, der fordrede, at sognerådet udpegede hele bestyrelsen. Vedtægten henviste til Forsorgsloven fra 1933 og til Socialministeriets regelsæt fra 1936.⁸⁵ I 1945 blev begge de to børnehaver kommunale, muligvis inspireret af, at en lovændring dette år forøgede statstilskuddet fra 30 til 40%, hvis institutionen var drevet af en kommune. Desuden åbnede loven for, at stat og kommune delte udgiften ligeligt til oprettelse af nye kommunale institutioner.

I 1939 begyndte Rødovre kommune at forberede en tredje kommunal institution med børnehave og vuggestue, Elvergården, nær Rødovre Skole og i det område, der var på vej til at blive kommunalt centrum. Sognerådet fandt grunden i 1945 og satte gang i projektering af byggeriet. I den periode var alt byggeri afhængigt af materialebevillinger fra Boligministeriet, og det blev udskudt gang på gang, men i 1948 sendte kommunen en statslånsansøgning. Ved juletid 1949 var huset under tag, nu skulle der bare skaffes lidt inventar hjem. Det indbefattede symaskine og stof til at sy håndklæder, sengetøj mm, samt tøj til at sy vuggestueuniformer. Der skulle også købes legetøj, klaver og et radioanlæg.

Overinspektionen for den forebyggende Børneforsorg fik en indberetning om tilstanden: I børnehaven var der beregnet plads til 76 børn plus 10% merindskrivning. Vuggestuen havde plads til 44 børn.

Personalet var faguddannet, som det var forudsat for at få statsanerkendt institutionen til driftstilskud og offentlige lån og lånegarantier til opførelsen: Børnehavelederen og hendes assistent var begge børnehavelærerinder, desuden var der ansat 5 barneplejersker. Vuggestuelederen og assistenten var uddannet med sygepleje og barnepleje, dertil kom 5 barneplejersker og 3 elever. Nu var det tid for sognerådsformand Gustav Jensen at invitere Socialministeren og Overinspektøren for den forebyggende Børneforsorg til at tale ved indvielsen den 16. december 1950. De kom begge. Ved indvielsen blev der blandt andet fortalt om belægningen på de tre institutioner i Rødovre: I Rødovre børnehave var der 61 børn og 14 på venteliste. I Islev var der 87 børn og 20 på venteliste, på Elvergården var ved indvielsen 67 børn indskrevet.

Da Rødovre kommune endelig fik mulighed for at bygge denne tredje institution sidst i 1940'erne, var det ikke bare en børnehave, det var en børnegård med både børnehave og vuggestue, asfaltegeplads og navn. Børnehaven fremstod som en kommunal prestigebygning. Indvielsen med minister og overinspektør markerede Rødovre Kommune som aktør i forhold til det statslige projekt for bedring af børnefamiliernes forhold.

Lundtofte Daghjem

I 1939, efter at lov om byggestøtte i 1938 havde gjort det muligt for kommuner at få statslån til opførelse af daginstitutioner i nærheden af boliger til børnerige familier, tog Lyngby-Taarbæk Kommune fat på at opføre 3 blokke med i alt 24 lejligheder i landsbyen Lundtofte, særligt beregnet til børnerige familier. I nærheden opførte kommunen en børnehave, Lundtofte Daghjem, beregnet til 35 børn i alderen 2-7 år, den var færdig i 1941, samtidig med boligerne. Der var to opholdsstuer til børnene i stueetagen og på 1 sal boliger for personalet. Børnene skulle medbringe tørkost, men der blev også serveret grød, suppe eller lignende, samt frugt og mælk.⁸⁶

Lyngby-Taarbæk Kommune bygger børnehave for børnerige familier

Et år efter, da institutionen holdt sin 1 års fødselsdag, var der indtegnet 70 børn, det daglige fremmøde var ca. 50 børn. Børnene kom dels fra de børnerige boliger, dels fra den øvrige del af bydelen Lundtofte. I 1944 blev børnehaven udvidet med en afdeling i anden villa, hvor der var plads til 20 børn. I 1950 blev kapaciteten udvidet med yderligere 20 pladser. Nu mente socialforvaltningen heller ikke, at der nogensinde ville blive behov for flere børnehaver i Lundtofte, selvom der var et stort byggeri af almene boliger på vej i bydelen. De tog fejl. Den rutinemæssigt byplanlagte daginstitution i Lundtofteparken åbnede dog først i 1964.

Vedtægten for Lyngby-Taarbæk Kommunes Daghjem for Smaabørn, Lundtofte Daghjem, fulgte skabelonen fra Overinspektionen, der skulle godkende institutionen til statstilskud. Betegnelsen ”daghjem” adskilte institutionen fra en døgninstitution.

I §1 præciseres, at det er formålet at yde dagpleje til børn og at daghjemmet ”modtager udelukkende eller væsentligst Børn af mindre bemidlede Forældre, der er bosat i Lyngby Taarbæk Kommune og fortrinsvis Børn, hvis Mødre har Selvehverv i eller uden for Hjemmet.”

I det standardskema, som dokumenterede driften på årsbasis, blev ”mindre bemidlet” forklaret: ”Forældre, der er nydende Medlemmer af en statsanerkendt Sygekasse eller opfylder de økonomiske Betingelser herfor.” Det skulle også dokumenteres, om børnenes forældre arbejdede udenfor hjemmet, enten begge eller som eneforsørgere. Midlerne blev givet under Forsorgsloven af 1933 af sociale hensyn til børn af udearbejdende forældre.

Boligerne for børnerige familier og daginstitutionen blev iværksat af Lyngby-Taarbæk Kommune straks efter ny lovgivning, der opmuntrede til initiativer med statslån til opførelsen; der blev ikke tøvet med at udnytte muligheden.

Grethe Christiansens Børnehavn, 1883, 1934

I Frederiksborg slotssogn, der siden indgik i Hillerød Kommune i 1966, havde Frederiksborg Asylforening i 1883 oprettet et Asyl for Småbørn, beliggende i 2 værelser af asylmoderens bolig. Sognerådet bidrog årligt fra 1884. En testamentarisk gave fra Ane Margrethe Christiansen muliggjorde opførelse af en ny asylbygning, der blev indviet midt i december 1896.

I dialog med Overinspektøren for den forebyggende Børneforsorg fra 1934

Børnehaven blev statsanerkendt som selvejende 1. september 1934. Asylet skiftede navn til Grethe Christiansens børnehavn. Allerede 30. januar 1935 skrev formanden for asylbestyrelsen til Overinspektøren for den forebyggende Børneforsorg om økonomisk støtte til modernisering, efter Forsorgslovens § 129 stk. 3. I første omgang kom der driftsstøtte på 800 kr. I 1937 fulgte fra Overinspektionen krav om standardvedtægter og en drikkevandskumme. Det blev straks imødekommet.

I juni 1945 åbnede en lovændring for større statslige og kommunale bidrag til daginstitutionerne. Sognerådet hævede sin årlige driftsstøtte lidt. I 1945, samtidig med fornyet henvendelse om byggeri til Overinspektionen i oktober 1945, vedtog bestyrelsen at ansætte en faguddannet assistent og lønne både denne og lederen efter de gængse takster.

Dialogen om statslige midler med Overinspektionen havde således en effekt på børnehavens ledelse. Der blev derefter tegnet på byggeplanerne fra 1946, og man kunne i 1953 tage mere konkret fat på at opføre en ny bygning på grunden ved siden af det gamle asyl.⁸⁷

Usserød Børneasyl 1871, 1945

I sommeren 1871 stiftedes et asyl for småbørn beliggende ved Usserød værk og tilhørende Usserød by.⁸⁸ Der var adgang for børn i alderen 3-7 år, bestyrelsen kunne tillade børn af fattige forældre fri adgang. Asylet blev indviet 16. oktober 1871 i et ældre hus nær arbejderboligerne ved Den militære Klædefabrik.

Et fabriksasyl bliver en statsanerkendt selvejende børnehave i et nyt boligkvarter i 1945

Ved generalforsamlingen i 1920 var der tilskud fra staten, fra Birkerød og Blovstrød kommuner, fra Klædefabrikken, og fra medlemmerne. Asylmor var på kursus på Frøbelhøjskolen i 1920 og de 30 børn blev bl.a. underholdt med ”små frøbelske arbejder”. Lov af 30 juni 1919 til Fremme af Forebyggende Børneforsorg åbnede mulighed for statstilskud. Generalforsamlingen i 1921 omdannede organisationen til en asylforening. Der var taget et skridt fra 1800-tallets filantropi henimod 1900-tallets selvejende, statsanerkendte institutioner.

I 1934, kort efter at Forsorgsloven af 1933 havde præciseret rammerne for statstilskud, blev børnehaven statsanerkendt som selvejende institution i Birkerød Kommune. Det gennemsnitlige fremmøde var 23 børn.

I 1938 blev Usserød en del af Hørsholm Kommune. Ved generalforsamlingen i jubilæumsåret 1941 forberedte formanden forsamlingen på, at man så småt måtte tænke på en fornyelse af asylbygningen. Desuden fik han kort efter bestyrelsens tilslutning til, at man nu optog alle børn, hvor både far og mor var beskæftigede udenfor hjemmet. Den sommer var der 60 børn i den gamle børnehave.

Ved generalforsamlingen 31.1.1944 var terningerne kastet: Hørsholm kommunalbestyrelse ville udpege en grund til en ny børnehave, Usserød Kongevej 45, nær et planlagt boligkvarter, men længere væk fra fabrikken. Formanden fortalte generalforsamlingen, at Hørsholm Kommune var den økonomiske garant for byggeri af institutionen og foreslog, at man ikke diskuterede denne sag.

Iflg. byggestøtteloven af 20.7. 1938 kunne kommunen give garanti for prioritetslån til opførelse af daginstitutioner. Overinspektionen for det forebyggende Børneværn skulle godkende planer, økonomi, personale, tegninger, og de fik ansøgninger om statstilskud til opførelsen. Henover sommeren havde foreningen travlt som bygherre med udbud, byggelån, rejsegilde i november og hus under tag lige før julen 1944.

Usserød Børnehave fortsatte fra 1945 som selvejende institution i nærheden af Arbejdernes Boligselskab i Hørsholms første 3 etages murstens blokke i det moderne Hørsholm, nu også med vuggestue. I 1963 og 1968 flyttede børnehaven igen til nye bygninger i samme kvarter, der i mellemtiden var udbygget med rækkehuse og parcelhuse.

Asylets bestyrelse forstod at navigere efter den statslige driftsstøtte allerede fra første færd i 1920 og igen med forsorgsloven i 1933 og byggestøtteloven i 1938. Man tilpassede sig kommunalbestyrelsens planer for en moderne boligby i Hørsholm i begyndelsen af 1940'erne.

Dermed blev det gamle fabriksasyl forvandlet til en børnegård af samme standard som de tidlige kommunale daginstitutioner i Københavns omegn.

Barneplejersker

De store børnegårde fra 1940'erne og frem indeholdt både børnehave og vuggestue, som i ovenstående eksempel fra Hørsholm i 1945. Vuggestuer skulle ledes af en person med sygeplejefaglig baggrund og børnehaver skulle ledes af en uddannet børnehavelærerinde for at blive statsanerkendt til i alt 70 % offentligt bidrag til driftsudgifterne. Det menige personale i vuggestuer var barneplejersker eller elever på uddannelsen af barneplejersker. En etårig eller evt. toårig uddannelse blev anerkendt 10.10.1951.

Uddannelse til et nyt arbejdsmarked, 1951

En stor del af uddannelsen var praktik på de godkendte praktiksteder. Lyngby-Taarbæk Kommune søgte i marts 1952 om godkendelse af tre vuggestuer som praktiksteder for 5 førsteårs elever og 2 andetårslever. Det blev til 4 førsteårs elever og 1 andetårs elev.

Uddannelsesplanen indeholdt 3 måneder i spædestuen for børn under ½ år, 3 måneder i spædestue for børn mellem ½ og 1 år, 3 måneder i kravlestuen og 3 måneder i legestuen. Undervisningen omfattede kosttilberedning i mælkekøkkenet, hygiejne, pasning og pleje af småbørn, sygdomme og renholdelse. Efter 3 måneders ansættelse blev eleverne tilmeldt barneplejerskeskolen. Der var undervisning en aften om ugen i 3 måneder. Den teoretiske uddannelse omfattede viden om spædbarnet, spædbarnskost, hygiejne, barnets udvikling samt lidt om lovgivningen om børn og børneforsorg. De uddannede barneplejersker fik ret til at bære en nål i sølv og emalje på uniformen.⁸⁹

Allerede fra 1912 havde der været en etårig uddannelse i barnepleje på Kvindehjemmet i København, Vibeke Salicaths kursus. Her kunne man få papir på, at man kunne passe børn. Det kunne bl.a. bruges til at søge ansættelse på spædbørnehjem og siden i de vuggestuer, der så småt blev oprettet fra slutningen af 1930'erne. Statsanerkendelsen af barneplejerskeuddannelsen skete samme år som en opgradering af kommunernes adgang til at opføre institutioner med statslån. I 1953 kom statsanerkendelsen af 5 børnehaveseminarier. De uddannede ledere havde længe været et krav for statsanerkendelse af daginstitutioner, nu fulgte også en statsanerkendelse af uddannelserne.

Den selvejende børnehave Mariehøj 1956-

I sommeren 1956 oprettede foreningen Smaabørns Vel i Lyngby-Taarbæk Kommune en selvejende børnehave, Mariehøj, med plads til 26 børn i en ældre kommunalt ejet villa i Lyngbys vestkvarter. Den blev et supplement til kommunens første store institution fra 1941 i samme bydel.⁹⁰

Børnehaveliv i 1950'erne

Smaabørns Vel i Lyngby-Taarbæk blev ledet af bogholderen i socialforvaltningen, og alle tre sundhedsplejersker var i bestyrelsen. Smaabørns Vel kendes i øvrigt som en københavnsk filantropisk forening fra 1895, der først og fremmest skaffede og uddelte mælk og børnetøj. I Lyngby-Taarbæk bistod foreningen børn på tilsvarende vis, tøjlageret var i en kælder under en af kommunens pensionistboliger. Foruden oprettelsen af Børnehaven Mariehøj sikrede Smaabørns Vel i 1957 opretholdelse af fabriksbørnehaven Brede Asyl, da fabrikken lukkede. I bestyrelsen for børnehaven Mariehøj var bl.a. socialdirektøren. Smaabørns Vel var således her tæt knyttet til den kommunale administration.

Som leder af børnehaven Mariehøj ansattes Ulla Petersen, der da var nyuddannet børnehavelærerinde. Hun var i sin pure ungdom blevet udlært som barneplejerske i kommunens vuggestuer, og hun var der blevet opfordret til at søge ind på en uddannelse som børnehavelærerinde. Hun blev uddannet på Frøbelhøjskolen i juni 1956 med praktik og ansættelse på det velrenommerede Dronning Louises Asyl på Nørrebro.

Etableringsudgifterne gik især til istandsættelse af villaen Mariehøj og etablering af legepladsen med asfalt, sand, fliser, gyngestativer og kolbøttestativer. Køjesengene til middagsluren var genbrug fra den store kommunale daginstitution i Virum. Småbørns Vel fik fat i et brugt klaver, nogle af møblerne blev købt brugt af en nedlagt privat børnehave. Der blev købt legetøj.

En statsanerkendt selvejende institution havde driftsoverenskomst med kommunen. Den skulle leve op til de samme krav og procedurer som de kommunale institutioner, bl.a. regnskab og registrering af børn og deres fremmøde. Lederen var ansvarlig for økonomien overfor institutionens bestyrelse. Overinspektionen for den forebyggende Børneforsorg havde trykt en protokol, der skulle bruges til mødestatistik og registrering af forældrenes betaling. Overinspektionen modtog via kommunen en årlig indberetning fra samtlige statsanerkendte daginstitutioner om lokaleforhold, ledelse og personale, børn, bespisning og regnskab.

Forældre betalte en gang om måneden. På de dage satte lederen sig ved et bord lige ved indgangen med kassen, kassebogen og mødeprotokollen.

Udgifterne blev holdt nede. Materialer blev tigget hos de lokale handlende, f.eks. knapper, som man kunne lave armbånd af. Forældre og erhvervsdrivende afleverede forældet brevpapir, som børnene kunne tegne på. På Frøbelhøjskolen i 1950'erne var der en eksamensopgave, der gik ud på at fremstille legetøj af gratis, såkaldt "værdiløse", materialer. Der blev givet karakter efter udgiften til fremstillingen, jo mindre udgift, jo højere karakter. Puslespil i Mariehøj lavede medarbejderne selv af pap eller træ sammen med børnene. I legekøbmanden havde man alle mulige æsker, der var kommet med hjemmefra. Der var udklædningstøj, f.eks. hatte og halstørklæder.

En klassisk børnehave aktivitet var at sy risting i mange farver på et stykke stof. I Mariehøj brugte man stykker af aflagte sribede gardiner fra kommunens tidligere administrationsbygning. Man kunne sy langs med striberne. Der blev tegnet og klistret og arbejdet med ler.

Byggeklodserne af træ var vigtige.

Fra 1940'erne kom legetøjsfabrikanterne så småt på banen med produkter til institutioner. Fra 1945 udgav en legetøjsgrossist, HUKI, kataloger til institutionslederne. Der var ikke penge til legetøj i kommunens budgetter, når først institutionerne var etableret, så der skulle vælges omhyggeligt med et blik i kassebogen ved årets udgang. I 1962 fik Mariehøj mulighed for at købe brugt legetøj af en ophørt privat børnehave i nærheden. Det omfattede bl.a. legoklodser og connectorsæt, HUKI biler og huse.

En beretning om dagen og årets gang i Børnehaven Mariehøj fra 1950'erne og frem. I sine erindringer fortæller Ulla Petersen om hverdagslivet i Børnehaven Mariehøj, hvor hun var leder fra 1956 til 1996. Om morgenen var der fri leg, til alle var kommet ved 9-tiden. Så samledes man i rundkreds med sang eller historier og børnene fik fortalt planen for dagen. De fik frugt og lidt brød, hvis de ville. Det var tidspunktet for

eventuelle fødselsdagstrakter. Derefter var de ude, og børnene var ofte på tur i mindre grupper. Så var det tid til frokost og sovetid. Der blev læst historier ved sovetid. Senere var der eftermiddagsmad med boller, knækbrød eller rugbrød samt noget at drikke. Derefter var der fri leg. Ifølge børnehavederen og uddannelsen på Frøbelhøjskolen var fri leg den vigtigste aktivitet, hvor børnene lærer at hjælpe hinanden.

Somme tider satte de voksne en leg i gang, sidst på dagen havde de sanglege for at få lidt samling på de trætte børn. Sanglegene gav børnene mulighed for at træde frem og få en rolle i en linje af sangen. For et barn, der ikke turde det, var det en stor sejr, den dag det alligevel lykkedes.

Der blev hinket paradys på asfalten, sjippet, hoppet i bue, kastet bolde i dåser, leget med vand. Motorik var vigtigt, rytmik og gymnastik var fag på Frøbelhøjskolen. Man kunne lave rytmeinstrumenter sammen med børnene af syltetøjsglas med tørrede ærter.

Årets rytme i Mariehøj blev markeret med frugttræernes æbletid, kastanietid og de tørre nedfaldne blade, der kunne bruges til kreative produktioner. 1. søndag i advent startede julen, der var en kavalkade af juletraditioner i hele december. Efter jul kunne man se frem til fastelavn med udklædning og tøndeslagning, påskekreationer, turen til Bakkens Pjerrot, koloni, skolebørnenes afslutningsoptræden, havebrug med solsikker og tomater, bondegårdsturen til Gilleleje.

Der blev ikke udstukket regler for det pædagogiske indhold i standardvedtægten for daginstitutioner. Med kravet om, at der skulle være en pædagogisk uddannet leder, kom aktiviteterne til at lægge sig op ad uddannelsesstedernes mål og erfaringen fra praktikstederne. Derved opstod alligevel en standardisering, men med frihed til improvisation. Lederne i de selvejende institutioner i Lyngby-Taarbæk etablerede deres eget netværk, hvor de sparrede, byttede udstyr og hjalp hinanden.

Den selvejende børnehave i en gammel villa var i 1956 en anden vej at gå end den store kommunale børnegård. Den blev en realitet langt hurtigere, fordi der ikke skulle bygges. Engagerede fagpersoner ansat i kommunens socialforvaltning stod bag oprettelsen.

Avedøre børnehaveforening 1958-1964

Nær et begyndende villakvarter i Avedøre stiftede 40 fremmødte i oktober 1958 Avedøre Børnehaveforening⁹¹. Den 20. marts 1958 havde der været en notits i avisen om, at kvindeudvalget i den socialdemokratiske forening i Glostrup ville indkalde til et møde i april.

Fra landsbyforening til to daginstitutioner i den nye bydel, men langsomt

Begrundelsen var, at der skulle byggemodnes i Avedøre. Her boede allerede en del mennesker, og børn blev passet i andre kommuner eller i private hjem. Der var således basis for en børnehave. Mødet den 21. april på Avedøre Skole blev indledt af Ester K. Pedersen fra Landsforeningen Frie Børnehaver og Fritidshjem. Skoleinspektøren fra Avedøre skole og Borgmester Valdemar Hansen fra Glostrup Kommune var til stede. Indtil kommunalreformen i 1970 var Avedøre en del af Glostrup Kommune. Borgmesteren udtalte sin støtte til en børnehave på stedet, såfremt der viste sig

behov. Avedøre Børnehaveforening tilsluttede sig ved stiftelsen Foreningen Frie Børnehaver og Fritidshjem.

Ved det første møde i april repræsenterede de 70 fremmødte ønsker om børnehavepladser til 46 børn.

Bestyrelsens første initiativ var at arrangere en dilettantforestilling på Avedøre Skole, hvor overskuddet kunne gå til oprettelse af en børnehave. Der kom 170 kr. ind. Et møde med borgmesteren mundede ud i hans forslag om, at børnehaven rykkede ind i de planlagte fritidshjemslokaler i skolens kælder, men det modsatte stadslægen sig. Borgmesteren havde ikke en byggegrund til børnehaven.

I april 1960 konstaterede bestyrelsen efter et møde, som de havde fået i stand med borgmesteren og Glostrup Asylforening, at Glostrup Asylforening samarbejdede så tæt med kommunen, at den måtte betragtes som halvofficiel. De havde nu fået den opfattelse, at hvis de dannede en lokalafdeling under Glostrup Asylforening, ville de hurtigt få en børnehave. Borgmesteren var velvilligt indstillet til et forslag om en grund i Avedøre. 2. november 1960 vedtog generalforsamlingen at gå ind i Glostrup Asylforening med dennes love som ny vedtægt.

2. juni 1961 diskuterede bestyrelsen et forslag fra Glostrup Asylforening om at få opført en børnehave af Glostrup Boligselskab, det var i princippet godkendt af kommunalbestyrelsen. Der blev talt om en grund på Brostykkevej. I 1964 fik bestyrelsen forelagt tegninger til en børnehave på Brostykkevej. Kassereren foreslog dog en midlertidig børnehave i Lejerbos kommende byggeri i nærheden. Bestyrelsen havde allerede i 1960 talt om, at løsningen kunne være, at et af boligselskaberne byggede, og børnehaven lejede sig ind i deres lokaler.

Lejerbos afdeling 1 på Egevolden blev opført fra 1965, Glostrup Asylforening fik en daginstitution der i 1967. En institution på Brostykkevej blev først statsanerkendt i 1971. De stiftende forældres børn var nu klar til at flyve fra reden.

Børnehaveforeningen i Avedøre oplevede høflig tilbageholdenhed, når det gjaldt den nødvendige kommunale opbakning til en børnehaveoprettelse i 1950'ernes nybyggerkvarter. En børnehave i Lejerbo blev indrettet for statslån og med kommunegaranti for øvrige lån som en afdeling af boligforeningen, og det skete i overensstemmelse med indretningen af mange andre børnehaver i det nye almene boligbyggeri midt i 1960'erne.

Grantofte i Ballerup

I den store bebyggelse Grantofte i Ballerup, taget i brug fra 1968, blev børneinstitutionerne etableret og drevet som selvejende institutioner af DAB, der også administrerede det ene af de to almene boligselskaber, der opførte bebyggelsen, Ballerup Almene Boligselskab.⁹²

Børn i kollektivbebyggelsen i 1971

Grantofte blev opført som en såkaldt kollektivbebyggelse: Det var et koncept for en moderne boform, hvor alle familiens og en bys funktioner findes i bebyggelsen, gerne med højhus.⁹³ Som i de kollektivhuse, som DAB tidligere havde projekteret og administreret, Høje Søborg ved Søborg Torv fra 1951, Carlsro i Rødovre fra 1952, Sorgenfrivang ved Sorgenfri station fra 1957-59, blev Grantofte forsynet med alle slags forretninger i Centergaden. Der var portvagt med kiosk, lederen af ejendomskontoret hed "Kollektivchef". Der var vaskeri, beboerhotel, cafeteria, selskabslokaler

og lokaler til beboerklubber, som straks blev etableret i en frodig mængde. Daginstitutioner skulle der også til, børnehaver, vuggestue og fritidshjem blev selvejende institutioner administreret af DAB. Der blev oprettet en kommunal skole i umiddelbar nærhed af bebyggelsen. DAB og beboerforeningen oprettede et fritidscenter med ungdomsklub i december 1970. I februar 1972 blev det udvidet med en fritidsklub for de 7-14 årige.

Den første børnehaver åbnede november 1968, kort efter, at de første beboere var flyttet ind i de to første opgange. I 1970 var der 300 på venteliste, og der boede på det tidspunkt 790 3-6 årige i Grantoft. I marts 1970 rapporterer beboerforeningens blad, at Ballerup-Måløv kommunalbestyrelse havde bedt DAB sætte gang i projektering af en institution mere med børnehaver og vuggestue, man håbede på start i 1972. I mellemtiden havde beboerne i 1970 etableret et legested i Centergaden med plads til 20 børn, dette blev i 1972 en selvejende institution administreret af DAB med offentlig støtte, nu også med 10 halvdags børnehaverpladser. I legestedet, også kaldet Børneparkeringen, kunne mødre aflevere børn over 3 år i nogle timer på enkelte dage mod en vis betaling, ”hvis De er i byen, til tandlæge, hos frisør eller trænger til at slappe af.”⁹⁴ Her var der i 1972 ansat medarbejdere, der tog sig af børnene, i 1974 var det en statsanerkendt institution.

I 1970 tog den nystiftede beboerforening også initiativ til en babysitterordning, hvor beboere hos portneren kunne skrive sig på en liste som betalte babysittere. Ordningen eksisterede endnu i 1973.

En afgående formand for beboerforeningen, Per Lundberg, siger i en leder i foreningens blad i august 1971 under overskriften: ”Planlæg for børnene”:

”Det helt fundamentale krav til moderne boligbyggeri må derfor være, at børneinstitutionerne er klar, når beboerne flytter ind. Nu bliver der bygget en børnehaver og vuggestue.

*Det samme gælder legemuligheder fra starten. Det nytter ikke noget, at der ikke er legemuligheder fra starten, det koster for meget og går i særdeleshed ud over børnene. I rækkehusene var der en sandkasse, men det er nu ændret ved beboeraktioner.”*⁹⁵

Aktionerne var nogle lørdage, hvor beboerne selv etablerede legefaciliteter. I juni nummeret samme år omtales færdiggørelsen med borgmesterbesøg. En stor kvarterslegeplads, som indgik i det oprindelige projekt for byggeriet, lod vente på sig i en årrække efter 1971. Beboerne ønskede, at den blev placeret sammen med institutionerne og det veldrevne ungdoms- og fritidscenter i bebyggelsen, så der var sammenhæng og opsyn.⁹⁶

Grantoft var blandt de såkaldte kollektivhuse, der var opført af lokale almene boligselskaber og projekteret ved DAB, og de indeholdt fra 1951 blandt mange andre faciliteter børneinstitutioner. I 1971 var forventningen højere end en enkelt børnehaver. Der burde være tænkt på børnene fra starten, skrev beboerformanden.

En børnehaver i en stor boligforening som denne på Københavns Nordvestegn var en selvfølge sidst i 1960'erne, den rakte blot ikke til forventningen om og behovet for pladser. Ballerup Kommune havde givet grønt lys til en institution mere, DAB tegnede efter sigende på et projekt, men institutionen fortonede sig endnu i tågerne i 1971. Beboerne var til gengæld opfindsomme indenfor det muliges kunst. De etablerede babysitterordning, legepladser og en børneparkering, der blev til en lille halvdagsbørnehaver med statsanerkendelse.

Hyllinge-Lyndby Børnehaveforening 1967-

I december 1967 indkaldte jordemoderen i Hyllinge-Lyndby sognekommune i Hornsherred til et møde om oprettelsen af en børnehave. Hun havde snakket med de unge mødre. Når kvinderne fik et job, gik de til bedstemor eller genboens kone efter hjælp til at få passet de små børn.

Forældrene går i gang

Eksemplet på, at man kunne starte en børnehave, var ikke længere væk end i en af nabokommunerne, Saaby, og det fortalte sundhedsplejersken om. Sundhedsplejersken var tovholder på børnehavens opstart, hun opmuntrede til det. Der var børn, der skulle passes, børn der trængte til at komme væk fra deres mor, så sundhedsplejersken tilskyndede til at danne en børnehave også af pædagogiske grunde.

Et spørgeskema til 120 familier gav 107 positive svar. Forældrene i Hyllinge-Lyndby sognekommune ville oprette en børnehave. De ville have, at deres børn kunne gå halvdags i børnehave. En del kvinder gik hjemme, og de ønskede, at deres børn også oplevede andre børn, men det behøvede ikke være en heldagsplads. Hyllinge-Lyndby Børnehave fik både heldags pladser og to hold, der mødte kl. 8-12 eller kl. 12.30-16.30. Ifølge reglementet i 1971 kunne børn kun modtages som heldagsbørn, hvis deres forældre havde arbejde hele dagen. ”Også heldagsbørn bør, når forældrenes arbejde tillader det, hentes så tidligt hjem, at der bliver god tid til at være i hjemmet.”

Mange mødre havde et deltidsjob, og det var ofte et formiddagsjob. Om eftermiddagen kom de hjem til skolebørnene og forberedelse af aftensmaden. Derfor var en børnehaveplads om formiddagen gunstig og tilstrækkelig for dem.

Det første møde valgte en bestyrelse og den gik i gang. Et sognerådsmedlem havde styr på ansøgningerne. Et bestyrelsesmedlem rejste sagen i sognerådet, der skænkede en grund i februar 1968. Der var stiftende generalforsamling for Børnehaveforeningen i juni 1968. I april 1969 var statsanerkendelsen af den selvejende institution i hus og i august 1970 var der rejsegilde på Hyllinge-Lyndby børnehave. Den åbnede 11. januar 1971.

Man byggede efter en standardtegnning til et børnehavehus, der blev brugt her og flere andre steder. Det var et hus med to grupperum og personalerum og køkken i midten. Legepladsen etablerede forældrene selv, de syede også gardiner.

”De unge forældre tænkte ikke så meget over tingene i 1960’erne, de gik i gang. Selv byggede de huse og hjalp hinanden, lavede arbejdet, når der var brug for det. Det smittede af, når man oprettede en institution, det gik på samme måde, blandt de unge. Man var vant til at skulle klare sig selv, og man havde overskud,” fortæller en af de stiftende forældre.

Da først den selvejende børnehave var etableret, dannede forældrene i 1972 en forældre-og støtteforening, med adgang for alle interesserede i Bramsnæs Kommune. Forældreforeningens formål var nu at stå for arrangementer for børn og forældre, bl.a. St. Hansbålet og en årlig arbejdsdag til vedligeholdelse af legepladsen. Et sanghæfte med en festsang til St. Hansbålet i 1989 viser, at traditionerne blev holdt i hævd, inklusive den årlige dag med legepladsen.⁹⁷

Hyllinge Lyndby børnehave leverer et eksempel på de forældreforeninger, der opstod i parcelhuskvarter på landet. I dette tilfælde lykkedes det at oprette en børnehave, med lokalpolitisk opbakning og egen praktisk indsats.

De lokale børneprofessionelle – jordemoderen og sundhedsplejersken - spillede desuden en afgørende rolle her. Kommunerne kunne ansætte sundhedsplejersker fra 1938 med 50% refusion fra staten. Loven om bekæmpelse af spædbarnsdødelighed var ligesom statstilskud til børneinstitutioner og til nye almene boliger en del af komplekset af love til gavn for børnefamilier i kølvandet på socialreformen og Befolkningsskmissionens betænkninger i 1930'erne. I Hyllinge Lyndby har jordemoderen og sundhedsplejersken i 1967 vidst, hvordan man bankede på de rigtige døre for at sætte aktivitet i gang til gavn for børnene.

Initiativ og tilpasning

Eksemplerne viser diversiteten i børnehavelandskabet fra 1920 til 1970'erne. Det går fra asylbestyrelser med overlevelsestalent over kommunalpolitikere og fagpersoner med blik for de muligheder, der viste sig fra 1930'erne, til initiativrige forældregrupper. I et par af eksemplerne vises, at der var forventninger, der ikke umiddelbart blev imødekommet. Der er også eksempler på, at hele oprettelsesprocessen gik hurtigt igennem, hvis der var eller opstod den nødvendige velvilje hos de bevilgende myndigheder.

Alle initiativer og processer skete i dialog med Overinspektionen for den forebyggende Børneforsorg, fra 1964 Direktoratet for Børne og Ungdomsforsorgen. Forudsætningen for at komme i betragtning til statsstøtten var, at man havde indrettet sig på de vedtægter og standarder, der blev krævet. Dette betød, at visitation samt personalets uddannelse og aflønning fik en fælles standard, ligesom der var krav til lokaler, fremmødere registrering og regnskabsaflæggelsens form. Statsstøtten blev et middel til institutionernes professionalisering.

Sammenfatning: Daginstitutioner i Hovedstadsmetropolen indtil 1974

I takt med velfærdsstatens opbygning i mellem- og efterkrigstiden, fik daginstitutionsområdet efterhånden en stadig større betydning i den offentlige administration og for borgerne. Implementeringen af daginstitutionsområdet fik sin helt særlige karakter i Hovedstadsmetropolen, med forskellig udformning i Hovedstaden, i den ældste forstadsring, i de senere radiale forstæder, samt i købstæderne og i de landlige sognekommuner, der indgik i metropolens arbejdsmarked.

Dagpasningsdækningen i 1974

Dagpasningsdækningen i 1974 var i alle tre amter og i Hovedstaden højere end landsgennemsnittet, der var på 25% i 1974. I København og Frederiksberg lå den på ca. halvdelen af de 0-6 årige i 1974. I Københavns Amt lå det mellem ca. 30% og 52% med hovedvægten over de 40%. I Frederiksborg Amt var der to hovedgrupper: Hovedstadsmetropolens planlagte forstæder fra 1960'erne, hvor omkring 40% de 0-6 årige kunne blive passet. Birkerød og Hørsholm, samt de største købstæder med deres nye boligkvarterer i 1960'erne kunne tilbyde pladser til 30-40%. I landområder var der som hovedregel pladser til 20-30%. I Roskilde Amt kunne omkring de 30% af førskolebørnene passes i 1974, dog med en dækning omkring de 40% i Køge Bugt Kommunen Solrød og i købstaden Roskilde, og en enkelt landkommune med en dækning på 16%. Der var forskel på de tre amter som helhed, men ser man på urbaniseringen langs Hovedstadsmetropolens radiale bebyggelsesbånd, træder lighederne frem.

I de nye bydannelser langs Køge bugt og ved Kystbanen var der et niveau svarende til Københavns Amts forstæder, og ligeledes i byerne på S-banen mod Hillerød og i Farum. Daginstitutionerne blev en del af de planlagte byer ligesom S-togsstationer med butikcentre og med stationsnære boligkvarterer med almene boliger.

Det er dog ikke den eneste tendens: I landkommunernes stationsbyer med parcelhusområder pendlersatellitbyer, var der i 1974 en dagpasningsdækning op mod de 30%, de fleste steder. Det var opnået med enkelte institutioner fra sidst i 1960'erne og med muligheden for kommunal dagpleje efter 1964. Sammenlignes til en ny undersøgelse af pendlersatellitbyer i Hovedstadsmetropolen⁹⁸ viser det sig, at i de landkommuner, hvor der ses oprettelser af daginstitutioner fra sidst i 1960'erne og hvor dagpasningsdækningen lå på 20-30%, pendlede mellem 40 og 60% af de erhvervsmæssigt beskæftigede til arbejde i 1970. De havde adgang til Hovedstadsmetropolens trafikale infrastruktur på skinner eller hovedveje.

Oprettelsesperioder og lokalisering frem til 1974

I de forstæder nærmest Hovedstaden, der var opstået i 1950'erne eller før, blev der oprettet børnehaver jævnt over en længere årrække, ofte i tilknytning til nybyggede almene boliger, nogle steder i nye bydelscentre.

I købstæderne kom der børnehaver og daginstitutioner ved nye almene boliger i 1960'erne og derefter, medens der kun var enkelte oprettelser før 1964. Sognekommuner i købstædernes opland drog i 1970 ind i den nye storkommune med egen nyoprettede børnehaver.

Oprettelserne efter 1964 skete ikke mindst i de nye planlagte byer og bykvarterer med almene boliger. Planlæggere, kommuner og boligselskaber havde daginstitutionerne med i projekteringen af de nye byer og bydele i Hovedstadsmetropolen i 1960'erne, der kom daginstitutioner i boligområderne. Dette gjaldt især de nye byer ved Køge Bugt, på Vestegnen, på Kystbanen og i Farum.

Der blev fra anden halvdel af 1960'erne opført store parcelhuskvarterer rundt om bycentrene og i kommunerne ved Nordbanens S-togsstationer. Her og i de mange parcelhuskvarterer ved stationsbyer i landdistrikterne blev der oprettet børnehaver fra 1960'erne og særligt omkring 1970.

Der, hvor befolkningsvæksten i de ældre forstæder stagnerede midt i 1960'erne, fortsatte oprettelserne med hast ind i 1970'erne, så der kom endnu flere børnehaver oveni dem, der var oprettet fra 1950'erne.

Nu blev der også oprettet vuggestuer, jf. bilag 1, figur 5-7. Der blev oprettet vuggestuer i næsten alle kommuner i Københavns Amt, ikke mindst i de nybyggede forstadskommuner. I to tredjedele af kommunerne i Frederiksborg Amt og i halvdelen af kommunerne i Roskilde Amt blev der oprettet enkelte vuggestuer. I Greve, Køge og Roskilde, var antallet på niveau med kommuner i Københavns Amt. Indførelsen af kommunal visiteret og pædagogisk ledet dagpleje efter 1964 betød, at dagpasningsdækningen for 0-6 årige også i kommuner med færre institutioner var på niveau med øvrige kommuner i Hovedstadsmetropolen. I landkommunerne blev dagplejen oprettet omkring 1970⁹⁹.

1970'ernes oprettelser var afgørende for den relativt høje dagpasningsdækning for de 0-6 årige i de fleste af de undersøgte kommuner i 1974.

Velfærdsstatens love og administration

Oprettelsesfaserne fulgte ændringer i lovgivningen 1933, 1945, 1951 og 1964, om end med variationer.

Aktørernes reaktioner på lovgivning

København havde en stor andel af selvejende børnehaver, der var oprettet før forsorgsloven i 1933 og på Frederiksberg og i Gentofte var der også nogle børnehaver før 1933.

Enkelte kommuner greb muligheden for at oprette børnehaver eller overtage gamle asyler kort efter, at Forsorgsloven i 1933 havde givet kommunerne øget mulighed for driftstilskud fra staten til børnehavedrift. Hillerød Kommune fik statsanerkendt et gammelt asyl i 1934 og i Gladsaxe overtog kommunen en børnehave allerede inden, Forsorgsloven trådte i kraft. Rødovre og Lyngby-Taarbæk indrettede ligeledes daginstitutioner fra 1930'erne.

I Gentofte begyndte fra 1945 en omfattende oprettelsesindsats i gamle villaer ved den lokale forening, Gentofte Børnevenner, straks efter, at en lov i sommeren 1945 gav øgede muligheder for statslig driftsstøtte, hvis kommunen også trådte til. I Lyngby-Taarbæk og Gladsaxe var der tilsvarende aktivitet med oprettelser frem til 1951. I 9 kommuner i Københavns Amt samt på Frederiksberg, i Birkerød og Helsingør var der desuden enkeltoprettelser fra 1945 til 1950.

Efter præcisering af lovgivningen om både driftsstøtte og byggestøtte i 1951 sås oprettelser i 13 kommuner i Københavns Amt, nemlig Ballerup, Brøndby, Gentofte, Herlev, Hvidovre, Høje Taastrup, Lyngby-Taarbæk, Rødovre, Søllerød, Tårnby, Værløse. Her skilte Gladsaxe sig ud med 14, Lyngby-Taarbæk med 8, Hvidovre med 7, Søllerød med 6, Tårnby med 5. Der skete altså en del i 1950'erne i de forstæder, hvor der også var byvækst og ikke mindst store årgange. Tilsvarende var der oprettelser frem til 1963 i Frederiksberg Kommune og i Roskilde. I Nordsjælland kom der enkelte daginstitutioner samtidig med byggeaktivitet i Birkerød, Hørsholm og Slangerup samt i Helsingør.

Lov om Børne- og Ungdomsforsorg i 1964 gav bl.a. mulighed for et bredere optag og satte formentlig atter fokus på mulighederne for drifts- og bygge støtte. I Københavnsområdet var der 1964-1969 nogle oprettelser i byggekommunerne Albertslund, Ballerup, Brøndby, og flere i Hvidovre og Høje Taastrup samt især i Gladsaxe med 16 nye daginstitutioner i de år. Allerød, Hillerød og Helsingør fik daginstitutioner i forbindelse med nye kvarterer med almene boliger. I parcelhusbyerne i de senere Allerød og Frederiksværk Kommuner samt i Ølstykke ses også enkelt oprettelser i denne periode.

Man kan se, at der mange steder var en øget aktivitet, når ny lovgivning forbedrede bevillingsforholdene eller blot satte lidt mere fokus på emnet. Der er dog store forskelle, f.eks. kunne der i nogle store boligforeninger gå 20 år, før der blev oprettet daginstitution, selvom muligheden havde været til stede ved opførelsen, og i nogle kommuner kom oprettelserne nogle år efter, at byvæksten begyndte i 1950'erne. I nogle af de tidligt etablerede forstæder i den indre forstadsring, Gentofte, Gladsaxe, Glostrup, Herlev, Lyngby-Taarbæk, Rødovre, Tårnby samt i Birkerød og Hørsholm var oprettelserne jævnt fordelt med start i 1930'erne eller 1940'erne.

Kommunalreformen i 1970 medførte ikke ændringer i bevillingsforholdene. Der blev alligevel i de uændrede kommuner i Københavns Amt og i de nye storkommuner sat gang i oprettelser af børnehaver og ikke mindst af vuggestuer. Hertil kom de børnehaver i oplandet, der fulgte med ind i

den nye kommune. 1970-74 har en markant større aktivitet i alle de kommuner, der er beskrevet. Det gælder ikke mindst København, hvor en fjerdedel af de børnehaver, der fandtes i 1974, var oprettet siden 1970. De nye byer langs Køge Bugtbanen, Kystbanen, Farumbanen og i den ydre forstadsring på Vestegnen var nu under etablering. Nogle af forstadskommunerne i den indre forstadsring havde fortsat befolkningsvækst, bl.a. Gladsaxe og Brøndby. Stationsbyerne i landområderne fik desuden daginstitutioner sidst i 1960'erne og i begyndelsen af 1970'erne. Nu var der andre faktorer end ændret lovgivning, der spillede ind, nemlig befolkningsvæksten, nybyggeriet af almene boliger og de fortsatte tilskudsmuligheder.

I dialog med Overinspektionen om statsanerkendelserne

Lovgivningen fra 1933 med nye knudepunkter i 1938, 1945, 1951 og 1964 blev med den indbyggede fordeling af udgifterne på stat, kommune og brugere en forudsætning for etableringer og drift af daginstitutioner. Det blev administreret af Overinspektionen for den forebyggende Børneforsorg. Denne myndighed blev i lov af 1964 omdøbt til Direktoratet for Børne- og Ungdomsforsorgen. Direktoratet fik eksplicit ansvar for at samordne oprettelserne af daginstitutioner, en formalisering af praksis.

Dialogen med den bevilgende statslige myndighed satte det faglige niveau. Den satte også det økonomiske niveau for daginstitutionerne, idet statsanerkendelsen blev givet til et bestemt antal børn og ansatte samt godkendte lokaleforhold.



Munter stemning ved indvielse af Herlev Kommunes første børnehave 14. september 1949. Fra venstre Overinspektør for den forebyggende Børneforsorg Oluf Skjerbæk, derpå sognerådsformand Ludvig Købke Rimmer, Fanny Jensen, der 1949-1950 var minister uden portefølje med særligt ansvar for børn og familier, arkitekten Svern Eske Kristensen og formand for socialudvalget Alfred Jørgensen. Børnehaven var opført af Herlev almennyttige Boligselskab, Byvænget. Foto: Poul Hansen. Herlev Kommunes Lokalarliv.

Eksemplerne viser bl.a. dialogen mellem Overinspektionen og kommuner og andre aktører. Love og lovændringer til fremme af den forebyggende børneforsorg, med statslig støtte til drift og oprettelser, blev opdaget. Nogle kommuner og nogle selvejende gamle institutioner kontaktede den myndighed, der skulle bevilge støtten. Her blev de guidet til at indordne sig under den standard, der skulle følges for at blive statsanerkendt og få stats- og kommunetilskud.

Tildeling af statsstøtte til de forebyggende børneinstitutioner fulgte fra 1945 en metode, der var afprøvet siden den første lov om aldersundersøttelse i 1891: Stat og kommune delte udgiften.¹⁰⁰ Ved drift af daginstitutioner gav staten et tilskud, der fra en lovændring i 1945 blev forhøjet fra 30% til 40%, hvis kommunen gav 30%. I en ny lovændring i 1951 blev det nu formuleret umisforståeligt, at udgiften til drift blev fordelt på denne måde mellem stat og kommune. Driftsudgiften til lokaler blev fordelt ligeligt fra 1951. Optagelse af lån til oprettelse kunne ske efter de samme regler som byggestøtte til almene boliger og statslånehuse, dvs. staten ydede lån for 30% af udgiften og kommunen gav kommunegaranti for prioritetslånene op til 97% af de samlede lån. Fra 1967 var der mulighed for statsgaranterede lån, eventuelt statslån og kommunegaranti.¹⁰¹

Børn var kommunernes ansvarsområde. Statstilskud og statslån til daginstitutioner forudsatte imidlertid en statslig godkendelse af formålet med udgiften på finansloven. Samvirket om økonomien medførte en central styring af standarden i daginstitutionerne. Da kommunerne i 1976 fik ansvaret for daginstitutionerne med bistandsloven, var der indskrevet en pligt til social planlægning, der skulle indberettes til Socialstyrelsen, herunder om dagpasning.¹⁰² Det kan konstateres, at dækningsgraden for dagpasning i sammenlignelige kommuner i Hovedstadsmetropolen var ret ensartet i 1974, da Socialstyrelsen stod i begreb med at afslutte sin opgave med daginstitutionerne.

Velfærdsstaten og daginstitutionernes målgruppe

Målgruppen for at få børn i daginstitution var fra 1930'erne den samme som for at modtage boligstøtte og lån til statslånehuse samt opførelse af børnevenlige boliger, nemlig forsørgere med et indtægtsniveau, der berettigede dem til at være nydende medlemmer af en sygekasse. Desuden var det her en forudsætning, at begge forældre gik på arbejde hele dagen.

Med en ny lov om børne og ungeforsorg i 1964 var denne begrænsning skrevet ud, nu stod der andre ord: prioritering af sociale og pædagogiske hensyn ved visitering af børn. Det byggede på, at bl.a. fagprofessionelle fra sidst i 1940'erne i højere grad talte om den pædagogiske værdi af børnehaven, der også burde komme børn til gode, hvis mødre ikke havde praktisk behov for at få dem passet.

Fra 1950'erne blev der talt om halvdagspladser af pædagogiske grunde. Ledende fagforeningskvinder advarede dog mod, at man nedprioriterede heltidspladserne, de var nødvendige for enlige mødre og andre kvinder med fuldtidsarbejde. I 1974 var der halvdagspladser i børnehaverne i de tre amter, der var dog kun få eller enkelte i hver kommune.

Samtidig med, at der fra midten af 1960'erne og især fra 1970 opførtes børnehaver i større omfang end hidtil, og dagpasningsdækningen i 1974 i de tre undersøgte amter var på mindst 30-40% for førskolebørn i de fleste kommuner i Hovedstadsmetropolen, var der en løbende politisk debat om betimeligheden af børnepasning udenfor hjemmet.¹⁰³ I den toneangivende Perspektivplan II i 1973 blev daginstitutionerne sat i entydig relation til øget arbejdsmarkedstilknytning for de gifte kvinder med børn. Her påpeges bl.a., at ”med de nuværende betalingsregler er de udearbejdende mødre med børn i daginstitutioner reelt fritaget for at bidrage til offentlige ydelser i øvrigt. Spørgsmålet er

imidlertid, om hensynet til mødrenes og børnenes udvikling tilsiger, at en sådan begunstiging skal udstrækkes til familier uden særlige behov.”¹⁰⁴

Der blev her sat spørgsmålstegn ved, om dagpasning af børn skulle til at være en del af den universelle velfærdsstat. I hele den undersøgte periode var der politisk debat om, hvordan børn blev passet bedst og om kvinders deltagelse på arbejdsmarkedet. I praksis gik mange gifte kvinder på arbejde. I 1970 var op mod halvdelen af de gifte kvinder i Københavns amt i erhverv. Gifte kvinder med selverhverv forekom i større tal i de kommuner omkring hovedstaden, hvor der blev bygget nye boliger, som undersøgt i 1959 og i 1969. Der var således grund til at formode, at der var stort behov for daginstitutioner i 1970. I de undersøgte kommuner var der fra midten af 1960'erne og frem en stadig øget indsats med oprettelse af børnehaver og fra ca. 1970 også vuggestuer. Dette var ikke enestående for Hovedstadsmetropolen, idet denne kontinuitet gjorde sig gældende i hele landet, også efterfølgende.¹⁰⁵

Driftsorganisationer, mange forskellige aktører

I Københavns Amt havde kommunerne den betydeligste rolle som driftsorganisation, det samme gjaldt et par af de planlagte byer, Farum og Solrød. I Birkerød og Allerød på Nordbanen samt i Roskilde stod kommunen for halvdelen af børnehaverne.

I hver kommune opstod et særegent mønster for driftsorganisationer: Kommunen, gamle og nye filantropiske organisationer, boligorganisationer, forældreforeninger og gamle lederejede børnehaver, der fortsatte som selvejende institutioner efter 1964. I landsogne kunne der opstå forældreinitiativer, for at oprette en børnehave, det ses her og der i 1950'erne og omkring 1970 i stationsbyer med parcelhuskvarterer. De landsdækkende statsanerkendte driftsorganisationer kunne blive engageret af selvejende institutioner til at stå for driften, i enkelte tilfælde i hele kommuner.

I København var de selvejende institutioner dominerende, og her oprettedes mange børnehaver af filantropiske aktører i begyndelsen af 1900-tallet.

Der er således mange variationer mellem kommunerne. I de enkelte kommuner var der desuden mange forskellige typer af driftsorganisationer fra de filantropiske organisationer over de landsdækkende driftsorganisationer, der havde specialiseret sig i daginstitutioner, til de kommunale daginstitutioner.

Konklusion: Hovedstadsmetropolens urbanisering, velfærdsstatens love og administration, de mange aktører

Som denne undersøgelse har vist, var dagpasningsdækningen af de 0-6 årige i Hovedstadsmetropolen i 1974 betydeligt højere end den var på landsplan, og det endda i de fleste af landkommunerne. Urbanisering og infrastruktur i Hovedstadsmetropolen var en del af forudsætningen for det.

To af 1930'ernes velfærdsprojekter, oprettelse af daginstitutioner og byggestøtten til opførelse af almene boliger samt byggerier med sociale og kulturelle formål herunder daginstitutioner, fulgte ad igennem udviklingen af Hovedstadsmetropolen fra 1940'erne og frem.

Daginstitutionsoprettelserne var økonomisk og praktisk fordelagtige, når de fulgte med byggestøtten til almene boliger i den indre forstadsring. Daginstitutionerne blev fortsat lokaliseret her i 1960'ernes nye planlagte forstæder og i købstædernes nye boligkvarterer.

Samtidig ses initiativer til børnehaver i landområdernes stationsbyer med parcelhusområder. Her var der i 1974 en dækningsgrad inklusive daglejen, der svarede til byområderne i nærheden. I de få landsbyer, der lå længere fra Hovedstadsmetropolens infrastruktur, ses en lavere dækningsgrad. Lokaliseringen ved Hovedstadsmetropolens infrastruktur med dens muligheder for arbejdspendling inspirerede tilsyneladende til at oprette børnehaver.

De lovgivningsmæssige tiltag, der fra 1933 trak kommunerne ind i finansiering af driften sammen med staten, fremmede oprettelsen af daginstitutioner. Kommuner og andre aktører udnyttede mulighederne, som det ses i tidspunkter for oprettelserne. De måtte derfor tilpasse sig den professionelle standard, som den statslige myndighed satte som krav til statsanerkendelsen til modtagelse af offentlige driftstilskud og statslån til nybyggerier, systematisk formuleret i et cirkulære fra 1936.

Engagerede aktører i nogle af de undersøgte kommuners politiske og fagprofessionelle miljøer havde blik for de muligheder, som lå i forsorgs- og byggelovgivningen fra 1930'erne og frem. Fra 1940'erne blev der oprettet børnehaver i de kommuner, der var under opbygning i den indre forstadsring. Tilsvarende var der ihærdig indsats for oprettelser i 1960'ernes og 1970'ernes nye byer og boligområder. Ved siden af kommunerne stod en lang række forskellige foreninger som initiativtagere og driftsorganisationer bag de mange selvejende børnehaver, der blev oprettet i de undersøgte kommuner i varierende omfang. Fra omkring 1970 drev kommunerne oftere de nye institutioner selv. I de byggeintensive nye forstæder og købstædernes nye boligkvarterer, i de for længst bebyggede forstæder i den indre forstadsring og i København kom et stort ryk i oprettelser 1970-1974, nu oftere med kommunen som driftsorganisation.

Daginstitutionerne var i Hovedstadsmetropolen blevet en del af velfærdsstatens aktivitetsmønster.

Oprettelser i Hovedstadsmetropolens nye byer og kvarterer med almene boliger blev igangsat og fremmet af administrationen af lovene fra 1930'erne om stat og kommunes støtte til drift af daginstitutioner i kombination med daginstitutionernes placering i lovene om byggestøtte til de almene boligbyggeri. Dette var den langvarige og stabile faktor, hvor de sociale love blev anvendt samtidig med boligstøttelovene i urbaniseringen i Hovedstadsmetropolen.

I 1974 var der også sket etablering af daginstitutioner i landlige pendlerkommuner ved hovedstadsmetropolens fintmaskede trafikale infrastruktur. Ligesom andre daginstitutioner nød de godt af den statslige og kommunale driftsstøtte og af statsgaranti, evt. kommunegaranti, for dele af lån til byggeri med sociale og kulturelle formål, bl.a. daginstitutioner.

Aktørerne var mangfoldige i hele perioden: Fra ambitiøse kommunalpolitikere og fagpersoner til forældregrupper og filantropiske og fagprofessionelle organisationer.

Bilag

Bilag 1. Vuggestuepladser og børnehavepladser 1974, samt oprettelsesår for vuggestuer

Tabel 9. Københavns Amt 1974, vuggestuepladser og børnehavepladser, antal børn i de to aldersgrupper samt % af målgruppen

Kommune	Vuggestue	0-2 år	%	Børnehave	3-6 år	%
Albertslund	358	1918	19	1536	2910	53
Ballerup	548	2727	20	1958	4351	45
Brøndby	390	1947	20	1451	2742	53
Dragør	72	393	18	312	659	47
Gentofte	478	1968	24	1521	2527	60
Gladsaxe	632	3011	21	2148	3862	56
Glostrup	174	868	20	687	1199	57
Herlev	226	998	23	823	1469	56
Hvidovre	282	1901	15	1260	2761	46
Høje Taastrup	362	2450	15	1472	3164	47
Ledøje Smørum				164	636	26
Lyngby-Taarbæk	245	1785	14	1585	2324	68
Rødovre	267	1620	16	902	2267	40
Søllerød	166	1221	14	1094	1809	60
Torslunde Ishøj	150	1086	14	564	1333	42
Tårnby	104	1646	6	904	2358	38
Vallensbæk	92	576	16	240	774	31
Værløse	88	827	11	500	1196	42

Kilde: Beregnet på oplysninger om pladser i de enkelte daginstitutioner i: Dag- og døgninstitutioner for børn og unge, Anerkendte foreninger for børn – og ungeforsorg, Uddannelsesskoler m.v., ved Ulf Tvenstrup, 1975, sammenholdt med antallet af 0-6 årige pr. kommune i 1974 i: Danmarks Statistik, Statistikbanken, tabel: Folketal 1. januar efter kommune, køn, alder og civilstand, 1971-2002. Note: Da der var forskellige aldersgrænser for optagelse i dagplejen i kommunerne, er dagplejepladserne ikke indregnet i tabellernes oplysninger om vuggestuer og børnehaver.

Tabel 10. København og Frederiksberg 1974, vuggestuepladser og børnehavepladser, samt % af målgruppen

Kommune	Vuggestue	0-2 år	%	Børnehave	3-6 år	%
København	3262	17783	19	13887	20449	68
Frederiksberg	266	1784	15	1803	3232	56

Kilde: Beregnet på oplysninger om pladser i de enkelte daginstitutioner i: Dag- og døgninstitutioner for børn og unge, Anerkendte foreninger for børn – og ungeforsorg, Uddannelsesskoler m.v., ved Ulf Tvenstrup, 1975, sammenholdt med antallet af 0-6 årige pr. kommune i 1974 i: Danmarks Statistik, Statistikbanken, tabel: Folketal 1. januar efter kommune, køn, alder og civilstand, 1971-2002. Note: Da der var forskellige aldersgrænser for optagelse i dagplejen i kommunerne, er dagplejepladserne ikke medtaget i tabellernes oplysninger om vuggestuer og børnehaver.

Tabel 11. Frederiksborg Amt 1974, vuggestuepladser og børnehavepladser, antal børn i de to aldersgrupper samt % af målgruppen

Kommune	Vuggestue	0-2 år	%	Børnehave	3-6 år	%
Allerød	62	1064	6%	624	1465	43%
Birkerød	118	900	13	808	1355	60
Farum	116	844	14	615	1159	53
Fredensborg						
Humblebæk	90	706	13	425	962	44%
Frederikssund	0	-	-	279	1041	27
Frederiksværk	30	963	3	286	783	37
Græsted Gilleleje	0	-	-	180	819	22
Helsingør*						
Helsingør	301	2449	12	1221	3254	38
Hillerød	182	1381	14	874	2025	43
Hundested+						
Hørsholm	130	905	14	426	1332	32
Jægerspris	0	-	-	63	432	15
Karlebo	70	730	9	408	887	46
Skibby	0	-	-	40	361	11
Skævinge	0	-	-	0	-	-
Slangerup	0	-	-	149	575	26
Stenløse	32	620	5	220	997	22
Ølstykke	64	741	9	304	1017	24

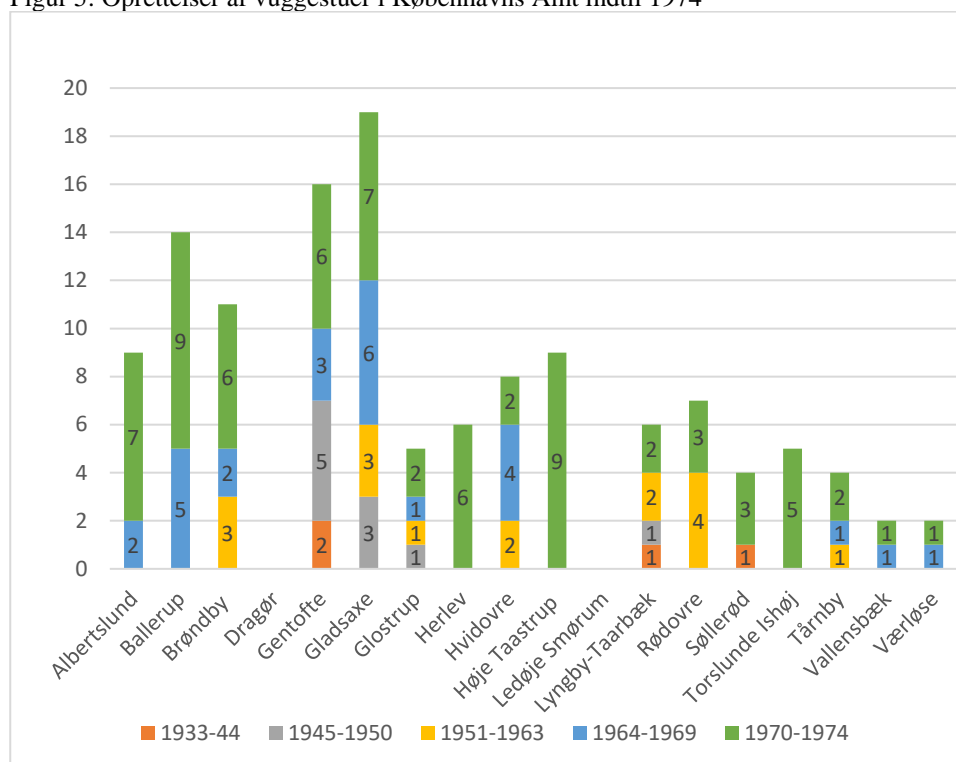
Kilde: Beregnet på oplysninger om pladser i de enkelte daginstitutioner i: Dag- og døgninstitutioner for børn og unge, Anerkendte foreninger for børne – og ungeforsorg, Uddannelsesskoler m.v., ved Ulf Tvenstrup, 1975, sammenholdt med antallet af 0-6 årige pr. kommune i 1974 i: Danmarks Statistik, Statistikbanken, tabel: Folketal 1. januar efter kommune, køn, alder og civilstand, 1971-2002. Note *: 2 af 6 daginstitutioner i Helsingør kommune i 1974 var 0-7 års institutioner, derfor er der ikke angivet en opdeling på vuggestuer og børnehaver her. Note +: Hundested's vuggestue og 3 børnehaver kan ikke beregnes på samme måde, som i de øvrige kommuner, pga forskellige aldersgrupper. Note: Da der var forskellige aldersgrænser for optagelse i dagplejen i kommunerne, er dagplejepladser ikke medtaget i tabellernes oplysninger om vuggestuer og børnehaver.

Tabel 12: Roskilde Amt 1974, vuggestuepladser og børnehavepladser, antal børn i de to målgrupper samt % af målgruppen

Kommune	Vuggestue	0-2 år	%	Børnehave	3-6 år	%
Bramsø	0	-	-	92	397	23
Greve	266	1894	14	1056	2585	41
Gundsø	0	-	-	212	775	27
Hvalsø	0	-	-	220	446	49
Køge	243	1704	14	877	2537	35
Lejre	0	-	-	165	540	31
Ramsø	30	394	8	112	572	20
Roskilde	328	2423	14	1446	3295	44
Skovbo	0	-	-	144	823	17
Solrød	30	739	4	540	987	55
Vallø	0	-	-	172	548	31

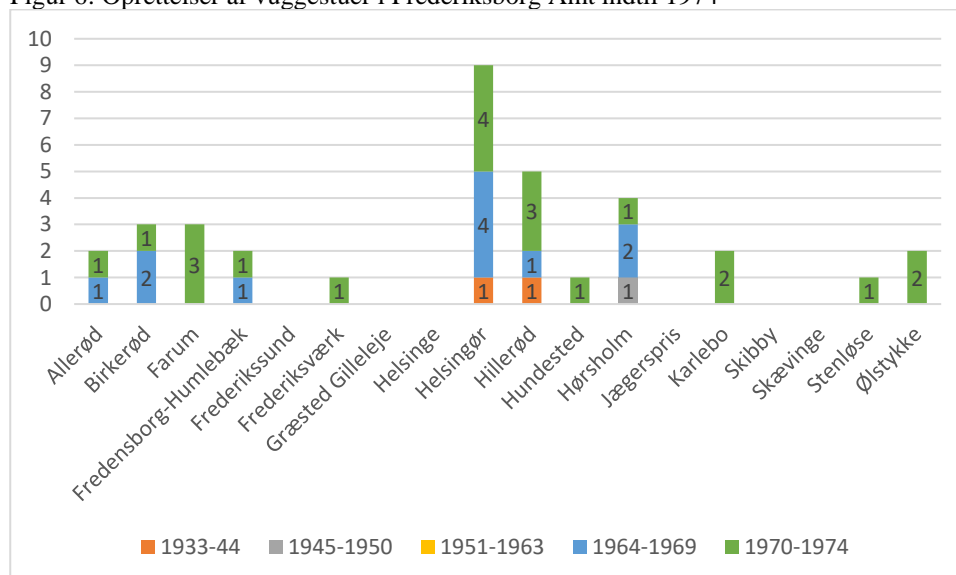
Kilde: Oplysninger om pladser i de enkelte daginstitutioner i: Dag- og døgninstitutioner for børn og unge, Anerkendte foreninger for børne – og ungeforsorg, Uddannelsesskoler m.v., ved Ulf Tvenstrup, 1975, sammenholdt med antallet af 0-6 årige pr. kommune i 1974 i: Danmarks Statistik, Statistikbanken, tabel: Folketal 1. januar efter kommune, køn, alder og civilstand, 1971-2002. Note: Da der var forskellige aldersgrænser for optagelse i dagplejen i kommunerne, er dagplejepladser ikke medtaget i tabellernes oplysninger om vuggestuer og børnehaver.

Figur 5: Oprettelser af vuggestuer i Københavns Amt indtil 1974



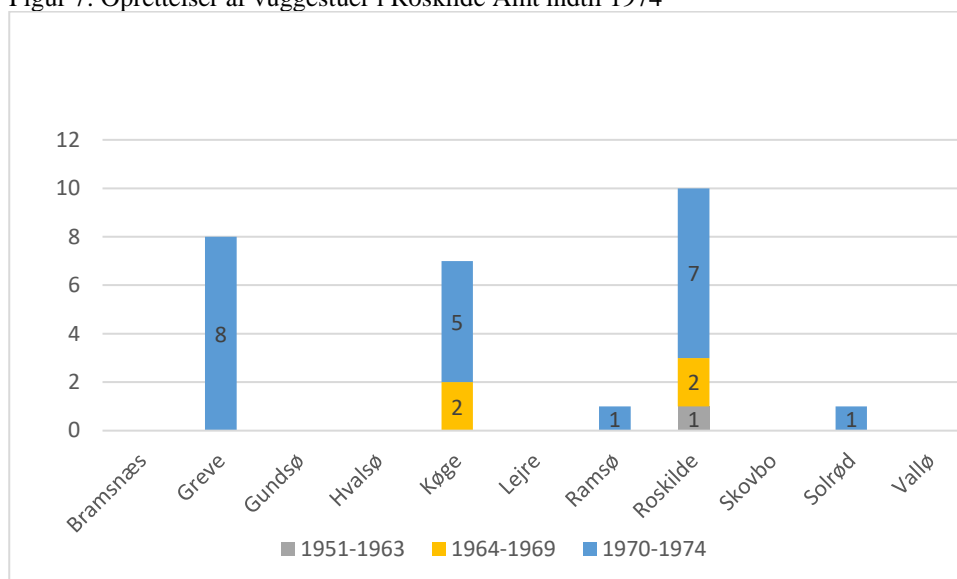
Kilde: Oplysninger om pladser i de enkelte daginstitutioner i: Dag- og døgninstitutioner for børn og unge, Anerkendte foreninger for børne – og ungeforsorg, Uddannelsesskoler m.v., ved Ulf Tvenstrup, 1975

Figur 6: Oprettelser af vuggestuer i Frederiksborg Amt indtil 1974



Kilde: Oplysninger om pladser i de enkelte daginstitutioner i: Dag- og døgninstitutioner for børn og unge, Anerkendte foreninger for børne – og ungeforsorg, Uddannelsesskoler m.v., ved Ulf Tvenstrup, 1975

Figur 7: Oprettelser af vuggestuer i Roskilde Amt indtil 1974



Kilde: Oplysninger om institutionernes oprettelsesår i: Dag- og døgninstitutioner for børn og unge, Anerkendte foreninger for børne – og ungeforsorg, Uddannelsesskoler m.v., ved Ulf Tvenstrup, 1975

Bilag 2: Halvdagsbørnehaver o.l., 1974

Tabel 13. Halvdagsbørnehaver, korttidsbørnehaver, legesteder, 1974

Københavns Amt			
Kommune	antal 1974	Institutionens oprettelsesår	Driftsorganisation
Albertslund	5	1968, 1969, 1970	Frie børnehaver, virksomhed
Ballerup	4	1963, 1966, 1970	DAB, kommunal
Brøndby	2	1966, 1972	Kommunal
Gentofte	4	1962, 1964, 1966, 1973	Leder, Gentofte Børnevenner
Gladsaxe	6	1959, 1964, 1966, 1968, 1970	DAB, kommunal, selvejende
Herlev	4	1968, 1971, 1972	Kommunal, selvejende, forældrekræds
Hvidovre	4	1963, 1970, 1971	Forældreforening, Frie Børnehaver
Høje Taastrup	4	1963, 1966, 1967, 1971	Lederejet, Dansk Kvindesamfund
Lyngby-Taarbæk	2	1905, 1963	Selvejende, kommunal
Rødovre	5	1966, 1970, 1973, 1974	DAB, kommunal
Søllerød	7	1958, 1959, 1968, 1971, 1972, 1974	Kommunal, virksomhed, lederejet, forældrekræds
Tårnby	2	1968, 1970	Frie Børnehaver
Værløse	3	1964, 1970, 1972	Kommunal, selvejende
Frederiksborg Amt			
Allerød	3	1967, 1970, 1973	Selvejende, kommunal, forældrekræds
Birkerød	4	1963, 1966, 1970, 1971	Dansk Kvindesamfund, børnehaveforening
Farum	5	1958, 1967, 1969, 1970	Selvejende, kommunal
Fredensborg Humlebæk	1	1969	Lederejet, børneparkering
Frederiksværk	1	1972	St Georgsgildets legested
Helsingør	3	1956, 1966, 1972	Selvejende, lederejet
Hillerød	5	1963, 1967, 1970, 1972	Kommunal
Hørsholm	4	1968, 1969, 1968	Lions, St. Georgsgildet, forældrekræds, Rotary
Slangerup	3	1952, 1969, 1970	Selvejende, kommunal
Stenløse	1	1970	Kommunal
Ølstykke	1	1969	Kommunal
Roskilde Amt			
Bramsnæs	1	1971	Forældrekræds
Greve	3	1970, 1974	Forældrekræds, Frie Børnehaver
Gundsø	1	1971	Forældrekræds
Køge	4	1967, 1969, 1971	DAB, forældreforening, Frie Børnehaver
Lejre	2	1969, 1970	Børnehaveforening, Frie Børnehaver

Roskilde	5	1966, 1968, 1969, 1970, 1971	Selvejende, forældreforening, lederejet, kommunen, Dansk Kvindesamfund
Solrød	3	1970, 1972	Kommunal
Vallø	1	1964, 1970, 1972	Børnehaveforening
I alt	103		

Kilde: Oplysninger om de enkelte daginstitutioner i: Dag- og døgninstitutioner for børn og unge, Anerkendte foreninger for børne – og ungeforsorg, Uddannelsesskoler m.v., ved Ulf Tvenstrup, 1975.

Summary

Kindergardens and nurseries became part of establishing the suburbs in the metropolis of the Danish capital from 1945 onward.

This article examines access to public financed child care in 1974 and the process of establishing institutions until 1974 in the municipalities in the suburbs of the capital and in the old cities and the rural satellite towns in the metropolis region.

In 1974 between 40% and well over 50% of the children up to 6 years old could attend child care in the well planned suburban municipalities, seldom less than 30% even in cities of the outer region and in rural satellite towns.

Child care institutions in or near state supported housing in the suburbs could from 1938 enjoy access to cheap loans granted by the state. This led to day care institutions being located in the inner urban belt in the 1950s. Even with regulations of the public financing of housing from 1958, child care institutions were established in the new suburbs along the radial infrastructure of the metropolitan region (by rail or main roads) in the 1960s and 1970s.

Another part of the complex of social reforms from 1945 was splitting the annual costs of managing child care institutions between state and municipality, 40% to the state and 30% to the local authorities, leaving 30% as a fee for attending. Municipalities and social entrepreneurs did observe and take this opportunity to establish and work with child care institutions in the suburbs and later also in the region.

A condition for receiving the annual economic support was a demand for a professional standard. From 1936 a set of rules and annual control routines ensured the public investment in child care institutions. Social entrepreneurs of the capital metropolis learned to respond to these rules and routines accomplish in their ongoing dialogues with the state authority.

In 1976 this system was replaced by full municipal economic responsibility for child care institutions.

Litteratur

Birkbak, Bjarne: Den lange vej til København, transportlinjer spekulanter og selvbyggere i Farum, i: Hovedstadsmetropolen efter 1945, 2011

Blom Hansen, Jens, Marius Ibsen, Thorkild Juul, Poul Erik Mouritzen: Fra sogn til velfærdsproducent. Kommunestyret gennem fire årtier, 2012

Borchorst, Annette: Den danske børnepasningsmodel – kontinuitet og forandring, i: Arbejderhistorie, 2000 nr. 4, s 55-69

Bro, Henning: Hovedstadsmetropolen- den danske byregion. Regionale rammebetingelser for det danske hovedstadsområdes funktion som en byregion i perioden 1850-1990, Frydenlund Academic, bd. 1-3, 2023.

Bro, Henning: Kollektivhuse. Hovedstaden på Forkant, Dansk Historisk Fællesråd, 2010

Bro, Henning: Pendlersatellitbyen. Hovedstadsmetropolens pendlersatellitbyer, i: Metropol, 2023, 1

Christoffersen, Mogens Nygaard: Familiens udvikling i det 20. århundrede, demografiske strukturer og processer, 2004 Dansk Velfærdshistorie bind 3, perioden 1933-1958, Velfærdsstaten i Støbeskeen, SDU, 2013, red. Jørn Henrik Petersen, Klaus Petersen, Niels Finn Christiansen

Dansk Velfærdshistorie bind 4, perioden 1956-1973. Velfærdsstatens storhedstid, SDU 2012, red. Jørn Henrik Petersen, Klaus Petersen, Niels Finn Christiansen

Dansk Velfærdshistorie bind 5, perioden 1973-1993. Velfærdsstaten i Tidehverv. SDU 2013, red. Jørn Henrik Petersen, Klaus Petersen, Niels Finn Christiansen

De Coninck Smith, Ning: Barndom og arkitektur. Rum til danske børn gennem 300 år, 2011

- De Coninck-Smith, Ning: For barnets skyld. Byen, skolen og barndommen 1880-1914, 1999
- De Coninck-Smith, Ning: Skrammellepladser, 2022
- Hansen, Anette Eklund og Klaus Petersen: Mellem arbejde og familie. Arbejderbevægelsens familiepolitik 1945-198, i: Arbejderhistorie, 2000, s. 33-54.
- Hansen, Rolf Kjær og Michael Boel Winther: Egedal Kommune fra landsby til forstad. Udbygning af Frederiksundfingeren – infrastruktur og parcelhuse, i: Hovedstadsmetropolen efter 1945, 2011.
- Hillerød 1945-2006, red.: Kirsten Baunegaard, 2006
- Hovedstadsmetropolen efter 1945, udg. af Hovedstadsområdet Kulturhistoriske Arkiver, 2011
- Jensen, Hans Jørgen Winther: En konservativ succes? Politik og boliger i Hørsholms historie 1940-1960, i: Hovedstadsmetropolen efter 1945, 2011
- Ketscher, Kirsten: Offentlig børnepasning i retslig belysning, 1990
- Kolstrup, Søren: Den danske velfærdsmodel 1891-2011, sporskifter, motiver, drivkræfter, 2014
- Knudsen, Tim: Dansk Forvaltningshistorie II, Folkestyrets forvaltning fra 1901 til 1953, 2000
- Levevilkår i Danmark 1976, Socialforskningsinstituttet, Danmarks Statistik
- Lützen, Karin: Byen tæmmes. Kernefamilie, sociale reformer og velgørenhed i 1800-tallets København, 2013
- Malmgart, Liselotte: ”Ingen skal gå sulten i seng...», Samvirkende Menighedsplejer i København 1902-2002, 2002
- Monfared, Darius: Med S tog til Herlev. Historien om Herlevs hastige forvandling til by, 2021
- Monfared, Darius: Velfærdsdrømme i Herlev, Elementbyggeriet i Herlevhuse i 1950’erne, i: Hovedstadsmetropolen efter 1945, 2011
- Poulsen, John: Nordbanen København-Hillerød-Helsingør, 2020
- Pædagogprofessionens historie og aktualitet, Bd. 1: Kamp og status. De lange linjer i børnehavinstitutionens og pædagogprofessionens historie 1820-2015, Red: Jens Erik Kristensen og Søs Bayer, 2015
- Pædagogprofessionens historie og aktualitet, Bd. 2: Kald og Kundskab. Brydninger i børnehavepædagogikken 1870-2015, Red: Jens Erik Kristensen og Søs Bayer, 2015
- Rødovre 1901-1976, red.: Sigurd Rambusch, 1978
- Sigmund, Pia: Børneringen i 75 år, en ring til værn om Københavns småbørn, 2016
- Skjøt-Pedersen, Lise: Forstaden som aktør i Velfærdsstaten, byplan og sociale institutioner fra 1930, i: Hovedstadsmetropolen efter 1945, 2011.
- Skodborg, Lene: I Albertslund er velfærden blevet kulturarv, byplanen og livet i byen 1957-2011, i: Hovedstadsmetropolen efter 1945, 2011.
- Sunderland, Robert: Høje-Taastrup 1963-1996, En by bliver til, i: Hovedstadsmetropolen efter 1945, 2011.
- Sverrild, Poul: Vejene til Hvidovre. Om den periurbane udvikling i en københavnsk forstadskommune, 2020.
- Tonn-Petersen, Annette: Bramsnæs, 2007.
- Tønnesen, Eva: Roskildes vej fra købstad til planetby. Boliger og erhverv, tilflyttere og kommune 1945-1980 i: Hovedstadsmetropolen efter 1945, 2011
- Tønsberg, Jeppe: Københavnsegnen gennem 800 år, i: Københavnsegnene og lokalarkiverne, Lokalhistoriske Arkiver i Storkøbenhavn 1990
- Tønsberg, Jeppe: Taarbæk, som det var engang, i: Lyngby Bogen 2014
- Vaström, Annette: Kollektivbyen Carlsro – en by i byen, i: Rødovre 1901-1976, 1978
- Vasström, Annette: Sørtorp, Rødovres første villaby, i: Rødovre 1901-1976, 1978
- Voss, Charlotte og Eva Molin: På Vej, børneliv i daginstitutioner gennem 149 år, Gladsaxe Byarkiv, 2010

Trykte kilder

- Befolkingskommissionen, Betænkning nr. 1: Foreløbig Betænkning vedrørende Børnehavespørgsmalet m.v., København 1936,
- Betænkning afgivet af Befolkingskommissionen af 1935 angaaende Laan til Boligbyggeri og Huslejeftdrag for mindrebemidlede børnerige Familier, Kbh. 1937.
- Dag- og døgninstitutioner for børn og unge, Anerkendte foreninger for børn – og ungeforsorg, Uddannelsesskoler m.v., ved Ulf Tvenstrup, 1975.
- Danmarks Statistik, Statistikbanken, tabel: Folketal 1. januar efter kommune, køn, alder og civilstand, 1971-2002
- Danmarks Statistik, Statistikbanken, Folketal 1. januar efter sogn 1925-2022
- Danmarks Statistik, Folketællingen 1940, Folketællingen 1970
- Danmarks Statistik, Statistiske Efterretninger 1972 nr. 73 :En analyse af bruttoforskydningerne på arbejdsmarkedet på grundlag af data fra beskæftigelsesundersøgelserne i 1969, 1970 og 1971
- Danmarks Statistik, Statistiske Efterretninger 1976, nr. A 20: Beskæftigelsesundersøgelse 29. oktober 1975. i 1969, 1970 og 1971.
- Lov om forbyggende børneforsorg af 30 juni 1919
- Lov om offentlig Forsorg, lov nr. 181 af 20 maj 1933

Lov om lån til boligbyggeri og huslejenedsættelse for mindrebemidlede børnerige familier af 13. april 1938, nr. 153
 Lov om Byggestøtte af 20 juli 1938
 Lov om ændringer i Forsorgsloven angående Forhøjelse af Statstilskuddet til Institutioner for forebyggende Børneværn. Fremsat og vedtaget 29. juni 1945. Folketingstidende 29.6.1945, bemærkninger til lovforslaget.
 Lov om ændringer i forsorgsloven vedr. forøget offentlig støtte til institutioner indenfor børneforsorgen af 9. februar 1951
 Lov om børne- og ungdomsforsorg af 18. maj 1964
 Lov om Boligbyggeri af 2. juni 1967
 Lov af 27. maj 1970 om styrelse af sociale og visse sundhedsmæssige anliggender, beskrevet i cirkulære nr. 148 af 23.6.1970
 Lov om social bistand, nr. 333 af 19.6.1974
 PP II, Perspektivplan redegørelse 1972-1987, 1973
 Statistisk Årbog for København, Frederiksberg og Gentofte samt Omegnskommunerne 1959, 1969, 1975
 Trap Danmark, 6. udgave, digital version 2023, undersøgte kommuner

Utrykte kilder

Ballerup Stadsarkiv

Beboerforeningen Grantofte, Beboerbladet Grantofte 1970-

Forstads museet.

Historien i Gaden.

Forhandlingsprotokol 1958-1964. Vedtægter, 1058, Avedøre Børnehaveforening 1958-1964

Hillerød Lokalkarkiv:

Forhandlingsprotokol 1883-1945, Grethe Christiansens børnehaven,

Hørsholm Egns Museum.

Forhandlingsprotokol 1871-1945 og sager 1920-1921, 1941-1945, Usserød Asyl.

Lejre Arkiv.

Forældreforeningen 1972-, Hyllinge-Lyndby Børnehaven.

Lyngby-Taarbæk Stadsarkiv

Ulla Petersens arkiv.

Regnskabssager vedr. Børnehaven Mariehøj 1956-1966, Optegnelse 2012-2014. Lyngby-Taarbæk Kommunes Arkiv, Socialforvaltningens arkiv 1933-, B 105.1, 1939; B 202, brev til overinspektionen om oprettelse af deltidsbørnehaven, 1956; B 419 ansøgning om barneplejeelever, 1952.

Rødovre Arkiv.

Vedtægt for Rødovre Børnehaver 1939.

Elvergården, indvielse 1950

Noter

¹ Blom Hansen, Jens, Marius Ibsen, Thorkild Juul, Poul Erik Mouritzen: Fra sogn til velfærdsproducent. Kommunestyret gennem fire årtier, 2012: Mellem 1960 og 2010 steg på landsplan andelen af 0-6 årige i daginstitution fra 8-9 % til 85 %, stigningen skete fra 1965 og med en stejle kurve fra 1970. Tabel 6.5.

² Henning Bro: Hovedstadsmetropolen, den danske byregion, Bd. 2, 2022 s. 154 ff. om Principskitse til Egnspan, Egnspansekretariatet, 1960. Desuden om Første Etapeplan 1963, s 163 ff., der koncentrerer sig om de områder, hvor der var planer og tilløb til bymæssig vækst og behov for investeringer, dvs. Køge Bugt, Nordbanen, Kystbanen samt Farum. Om Regionsplan 73 s. 465 ff.

³ Dag- og døgninstitutioner for børn og unge, Anerkendte foreninger for børn – og ungeforsorg, Uddannelsesskoler m.v., ved Ulf Tvenstrup, 1975. Her er publiceret oplysninger for 1974. Oversigten er udarbejdet af en fuldmægtig i Socialstyrelsen. Socialstyrelsen blev oprettet under Socialministeriet i 1970 og overtog opgaver med daginstitutioner i kommunerne, der tidligere blev udført af Direktoratet for Børne- og Ungdomsforsorgen. Foruden at være en vejviser til institutionerne publiceres her de vigtigste oplysninger om den enkelte institution, som de forelå i Socialstyrelsen i 1974. Disse oplysninger skulle årligt indberettes af kommunerne. Hertil kommer oplysninger fra sagen om statsanerkendelse. Københavns, Frederiksborg og amter er gennemgået og data anvendt i nærværende artikel. Københavns og Frederiksborg Kommuner er

gennemgået summarisk mhp. sammenligning af dækningsprocent i 1974 mm. Den første fortegnelse over institutioner til værn for børn og unge indeholdende en oversigt over daginstitutioner kom i 1924, ved Oluf Skjerbæk, der i 1933 blev overinspektør for Børneforsorgen, og ledede denne myndighed indtil 1955.

⁴ Lov 501 af 6.6.2007, trådt i kraft 31.3.2008

⁵ Lov om Social service: nr. 591 6.8.1998. Bistandsloven: Lov nr. 110 af 26.2.1996. Lov om social bistand, nr. 333 af 19.6.1974, afsnit 7.

⁶ Lov af 30 juni 1919 til Fremme af Forebyggende Børneforsorg. Forslag til lov om ændringer i Forsorgsloven angående forhøjelse af statstilskuddet til institutioner for forebyggende børneværn. Fremsat 29. juni 1945. Folketingstidende 29.6.1945, bemærkninger til lovforslaget.

⁷ Lov af 20 maj 1933 om offentlig Forsorg, §§ 126, 128 og 129. Lov om Byggestøtte af 20 juli 1938 § 11. Lov om lån til boligbyggeri og huslejenedsættelse for mindrebemidlede børnerige familier af 13. april 1938, nr. 153

⁸ Lov af 29. juni 1945 om Forhøjelse af Statstilskud til Institutioner for det forebyggende Børneværn

⁹ Lov om ændringer i Forsorgsloven vedr. forøget offentlig støtte til Institutioner indenfor Børneforsorgen, trådt i kraft 1.4.1951. §§ 126, 127.

¹⁰ Lov om Byggestøtte af 20 juli 1938, § 11. Lov af 13. juni 1951 om ændringer i Byggestøttelovgivningen, § 46. Lov om Boligbyggeri af 2. juni 1967, § 12, § 45, § 47. I denne kun kommunegaranti op til 94%.

¹¹ Lov om børne- og ungdomsforsorg af 18. maj 1964. Her bl.a. § 5 stk. 2 om Direktoratet for Børne og Ungdomsforsorgens opgaver, samt i bemærkningerne s. 51.

¹² Lov om børne- og ungdomsforsorg af 18. maj 1964, § 65 stk. 2.

¹³ Eksempel i ansøgning om oprettelse af Virum Daghem 1945, B 102: Andragende om ministeriel Anerkendelse og/ eller Godkendelse i Henhold til §§ 126 og 128 i Lov nr. 181 af 20. maj 1933 om Offentlig Forsorg.

¹⁴ Skrives således i det trykte årlige indberetningskema til Overinspektionen for Børne og ungdomsforsorgen.

¹⁵ Søren Kolstrup, Den danske velfærdsmodel 1891-2011, sporskifter, motiver, drivkræfter, 2014, s. 60ff.

¹⁶ Lyngby-Taarbæk Stadsarkiv, Socialforvaltningens arkiv, B 102, Korrespondance med overinspektionen, 16.11.1950.

¹⁷ Foreløbig Betænkning vedrørende Børnehavespørgsmaalet m.v., København 1936, Befolkingskommissionen, Betænkning nr. 1. Jf. herom i Pædagogprofessionens historie og aktualitet, Kamp og Status, s 206-212. Om Befolkingskommissionen i Dansk Velfærdshistorie bd. 3, s. 561-568, samt om de forskellige politiske synspunkter på børn og mødres position fra 1930'erne til 1950'erne ss.583-605. Lov af 29. juni 1945 om Forhøjelse af Statstilskud til Institutioner for det forebyggende Børneværn.

¹⁸ Betænkning afgivet af Befolkingskommissionen af 1935 angaaende Laan til Boligbyggeri og Huslejebradrag for mindrebemidlede børnerige Familier, Kbh. 1937.

¹⁹ Lov om Byggestøtte 20.7.1938

²⁰ Eksempelvis Usseørd Asyl fra 1871, arkiv i Hørsholm Egnsmuseum og Arkiv. Lyngby Asyl, pressemeddelelse 1855, i Lyngby-Taarbæk Kommunes arkiv. Om Taarbæk Asyl, i Jeppe Tønssberg: Taarbæk som det var engang, Lyngby Bogen 2014, s. 88f.

²¹ Liselotte Malmgart: "Ingen skal gå sulten i seng.", Samvirkende Menighedsplejer 1902-2002, 2002, s. 51ff.

Karin Lützen: Byen tæmmes. Kernefamilie, sociale reformer og velgørenhed i 1800-tallets København, 2013. Børneringen i 75 år. En ring til værn om Københavns småbørn, 2016, s. 8. Børneringen var fra 1941 en samarbejdsorganisation for selvejende institutioner, stifteren Ingeborg Christiansen havde været med til at stifte Folkebørnehaveforeningen af 1915. Pædagogprofessionens historie og aktualitet, Kald og Kundskab, brydninger i børnehavepædagogikken 1870-2015, s 83 ff. om Anna Wulff. Pædagogprofessionens historie og aktualitet, Kamp og Status s 139 f.

²² Pædagogprofessionens historie og aktualitet, Kald og Kundskab, brydninger i børnehavepædagogikken 1870-2015. S 83 ff. om Anna Wulff. Pædagogprofessionens historie og aktualitet, Kamp og Status s 139 f.

²³ Gennemgangen bygger på en bearbejdning af oplysningerne i Dag- og døgninstitutioner for børn og unge, Anerkendte foreninger for børne – og ungeforsorg, Uddannelsesskoler m.v., ved Ulf Tvenstrup, 1975. - Dette er sammenholdt med børnetal for 0-2 årige, 3-6 årige og 0-6 årige i Danmarks Statistik, Statistikbanken, tabel: Folketal 1. januar efter kommune, køn, alder og civilstand, 1971-2002 for at se, hvor stor en andel af disse børnegrupper, der kunne få en plads i 1974. Oversigt over udvikling i befolkningstal for kommunerne i Københavns Amt, Danmarks statistik, Folketællingerne 1921 - 1976, set i: Jeppe Tønssberg: Befolkningsudviklingen i Storkøbenhavn (København og Frederiksberg Kommuner samt Københavns Amt) 1769-1988, tabel s. 16-17 i: Københavnsegnen gennem 800 år, Københavnsegne og lokalarkiverne, Lokalhistoriske Arkiver i Storkøbenhavn 1990. Heri følges Danmarks Statistiks angivelse af Avedøres tilhørsforhold til Hvidovre Kommune fra 1970.

²⁴ Heri også oplysninger om generelle forhold i de enkelte kommuner: Boligbyggeri, placering og byggeri af daginstitutioner, driftsorganisationer. Hvor ikke andet er anført, er anvendt Trap 6. udgave, kort og luftfotos 2020 og 1954, samt oplysninger på kommunernes og daginstitutionernes hjemmesider.

²⁵ Gentofte Børnevenner, avisudklip set på foreningens hjemmeside 2023.

²⁶ Lyngby-Taarbæk Kommunes Arkiv, Socialforvaltningen, Daginstitutionskontoret, B 105.1.

Lise Skjøt-Pedersen: Forstaden som aktør i velfærdsstaten. Byplan og sociale institutioner i Lyngby-Taarbæk fra 1930'erne, i: Hovedstadsmetropolen efter 1945, Hovedstadsrådets Kulturhistoriske Arkiver, 2011, s. 109-131.

²⁷ Om Tutti Lütken se også: De Coninck Smith, Ning: Barndom og arkitektur. Rum til danske børn gennem 300 år, 2011.

²⁸ Annette Vasström: Kollektivbyen Carlsro – en by i byen, i: Rødovre 1901-1976, Rødovre Kommune 1978, s. 219-238.

- ²⁹ Charlotte Voss og Eva Molin: På Vej, børneliv i daginstitutioner gennem 149 år, Gladsaxe Byarkiv, 2010. Charlotte Voss: Gladsaxe Industri kvarter 1930-1950, fabrikker, boliger og byplaner i forstaden, i Hovedstadsmetropolen efter 1945, 2011.
- ³⁰ Charlotte Voss og Eva Molin: På Vej, børneliv i daginstitutioner gennem 149 år, Gladsaxe Byarkiv, 2010, s. 39.
- ³¹ Børnehaver i Tårnby Kommune, om de første kommunale børnehaver. [Børnehaver i Tårnby Kommune \(taarnby.dk\)](http://taarnby.dk), Tårnby Stads- og Lokalarkiv.
- ³² Glostrup Arkiv, Glostrup Asylforening 1904-1976, registratur.
- ³³ Poul Sverrild: Vejene til Hvidovre. Om den periurbane udvikling i en københavnsk forstadskommune, 2020.
- ³⁴ Forstads museet, Historien i gaden [www. Historien i Gaden - Forstads museet](http://www.historien-i-gaden.dk) :Brøndby Strand, Den Store Plan, Esplanadeparken, Maglelunds Blokke, Strandparken, Tidlig Forstad, Velfærd til alle. Set 2023.
- ³⁵ Bjarne Birkbak: Den lange vej til København, transportlinjer spekulanter og selvbyggere i Farum, s. 189 ff om Værløse, i: Hovedstadsmetropolen efter 1945, Hovedstadsområdet Kulturhistoriske Arkiver, 2011,
- ³⁶ Darius Monfared: Med S-tog til Herlev. Historien om Herlevs hastige forvandling til by, 2021. Darius Monfared: Velfærdssdrømme i Herlev, Elementbyggeriet i Herlevhuse i 1950'erne, i: Hovedstadsmetropolen efter 1945, Hovedstadsområdet Kulturhistoriske Arkiver, 2011, s. 199-211.
- ³⁷ Marielyst, halvdagsbørnehave 1960-1983, Herlev Kommunes Lokalarkiv, registreringsoplysninger.
- ³⁸ Robert Sunderland: Høje-Taastrup 1963-1996, En by bliver til, i: Hovedstadsmetropolen efter 1945, Hovedstadsområdet Kulturhistoriske Arkiver, 2011, s. 265-278.
- ³⁹ Fra marker til lejligheder, etagebyggeri i Kastrup og Tårnby, s 19, s 21ff, i: Glemmer du 2017, nr. 4, Tårnby Stads- og Lokalarkiv
- ⁴⁰ Lov af 27. maj 1970 om styrelse af sociale og visse sundhedsmæssige anliggender, beskrevet i cirkulære nr. 148 af 23.6.1970: I § 9 om opgaver, der er flyttet til kommunens sociale udvalg står, at kommunen er forpligtet til at påse at der i kommunen findes det fornødne antal daginstitutioner og socialpædagogiske fritidsforanstaltninger. Dvs. kommunens opgave var den samme som hidtil.
- ⁴¹ Lene Skodborg: I Albertslund er velfærden blevet kulturarv, byplanen og livet i byen 1957-2011 i: Hovedstadsmetropolen efter 1945, Hovedstadsområdet Kulturhistoriske Arkiver, 2011, s 248, 250ff.
- ⁴² Danmarks Statistik, Statistikbanken, Folketal 1. januar efter sogn 1925-2022
- ⁴³ Rob Sunderland, Høje-Taastrup 1963-1996, En by bliver til, i: Hovedstadsmetropolen efter 1945, Hovedstadsområdet Kulturhistoriske Arkiver, 2011, s 270
- ⁴⁴ Betænkning om omlægning af daginstitutionernes struktur, Betænkning nr. 654, 192
- ⁴⁵ Statistisk Årbog for København, Frederiksberg og Gentofte samt omegnskommunerne 1959, Diagram 6: Boligbyggeriets geografiske fordeling, i årene 1957-1959
- ⁴⁶ Statistisk Årbog for København, Frederiksberg og Gentofte samt omegnskommunerne 1969, 5.23, Boligbyggeriets geografiske fordeling, i årene 1967,1968,1969.
- ⁴⁷ Folketællingen 1940, s. 28-29.
- ⁴⁸ Statistisk Årbog for København, Frederiksberg og Gentofte samt omegnskommunerne 1959, Tabel 201: Antal ægtepar, hvor hustruen har selverhverv fordelt efter størrelsen af hustruindkomst og den ansatte indkomst samt børnetallet 1958-59 (i hovedstaden). Tabel 274, omegnskommunerne: Antal skatteydere fordelt efter børnetal og hustruindkomstens størrelse, 1959-1960 .
- Statistisk Årbog for København, Frederiksberg og Gentofte samt omegnskommunerne 1969, tabel 287: Antal skatteydere fordelt efter børneantallet og hustruindkomstens størrelse i skatteåret 1968-69. Tabel 203: Antal skatteydere fordelt efter børneantallet og hustruindkomstens størrelse i skatteåret 1968-69 i København, Frederiksberg og Gentofte.
- ⁴⁹ Annette Vasstrøm: Søtorp, Rødovres første Villaby, s 190, 199. Annette Vasstrøm, Kollektivbyen Carlsro, en by i byen, s. 222-223. i: Rødovre 1906-1976, 1976. Flere eksempler på navigationen i deltidsarbejde og børnepasning ses i erindringer fra 1960'erne og 1970'erne i Rødovre Lokalhistoriske Forenings årbog 2009 og 2017.
- ⁵⁰ Levevilkår i Danmark, Statistisk oversigt 1976, Danmarks Statistik, Socialforskningsinstituttet 1976, tabel 6.1.
- ⁵¹ Dag- og døgninstitutioner for børn og unge, Anerkendte foreninger for børne – og ungeforsorg, Uddannelsesskoler m.v., ved Ulf Tvenstrup, 1975. s 530 ff.
- ⁵² Socialdemokraten 2.12.1947 – Referat af kommunalpolitisk møde på Gentofte Hotel, den socialdemokratiske kredsorganisation. Lyngby-Taarbæk Stadsarkiv, Socialforvaltningens scrapbøger, 1945-1957.
- ⁵³ Talgrundlaget for dækningsprocenter er i Frederiksborg Amt: Dag- og døgninstitutioner for børn og unge, Anerkendte foreninger for børne – og ungeforsorg, Uddannelsesskoler m.v., ved Ulf Tvenstrup, 1975, Frederiksborg Amt, samt Danmarks Statistik, Statistikbanken, befolkningen i kommuner 1971-. Hvor intet specifikt er anført, bygger oplysninger om befolkningsudvikling og byudvikling på grafer og tekst i Trap 6 udg., samt observationer i kort og luftfotos 2020 sammenlignet med luftfotos 1954, desuden observationer i tilgængelige landskabsfotos fra de respektive kommuner i arkiv.dk. Farum, Birkerød og Hørsholm indgår i Københavns Statistiks tabeller i kapitlet ”Omegnskommuner”, herfra er bl.a. anvendt diagrammer over byggeaktivitet 1959, 1969.
- ⁵⁴ Lillerød Boligforening Stiftet 1943. Afd. 1 er Rosenvænget rækkehus, afd. 3 og afd. 4 Kirkevænget opført i 1951, Afd. 7 under opførelse 1959, Møllevænget fandtes 1954. Kilder hertil: Lillerød Boligforening. Arkiv.dk, fotos fra div adresser.
- Registreringsoversigt vedr. Lillerød Boligforenings arkiv i Lokalhistorisk Forening og Arkiv i Allerød Kommune,

- ⁵⁵ Om Hillerød og Frederiksborg slotssogn: Vibeke Dalgas: Plan og virkelighed. 7 generationer af kommuneplaner. Hillerød 1945-2006, Hillerød Kommune 2006, s 60-105.
- Nordbanen, af John Poulsen under medvirken af Jeppe Tønsberg, 2020, s. 236-254 om Hillerød station. Arkiv.dk, Hillerød Lokalkarkiv, luftfotos og fotos af kvarterer i Hillerød og Nyhuse
- ⁵⁶ Hillerød Lokalkarkiv. Grethe Christiansens børnehaven, Forhandlingsprotokol 1883-1945. Hillerød Kommunes arkiv: Byggesag, 1953
- ⁵⁷ Bjarne Birkbak: Den lange vej til København, Transportlinjer, spekulanter og selvbyggere i Farum, i Hovedstadsmetropolen efter 1945, Hovedstadsrådets Kulturhistoriske Arkiver, 2011, s. 181-194.
- ⁵⁸ Hans Jørgen Winther Jensen: En konservativ succes? Politik og boliger i Hørsholms historie 1940-1960, i Hovedstadsmetropolen efter 1945, Hovedstadsrådets Kulturhistoriske Arkiver, 2011, s. 159-180.
- ⁵⁹ Hørsholm Egns Museum og Arkiv, registrerings oplysninger til B 233, set i Arkiv.dk.
- ⁶⁰ Gribskov Arkiv, Annisse legestue 1970, registreringsbemærkning.
- ⁶¹ Henning Bro: Pendlersatelitbyen, i: Metropol 2023, 1, appendix 1, Tabel 22
- ⁶² Gribskov Arkiv, Blistrup Skoles og lærerforenings legestue, 1968-1972, registreringsoplysninger
- ⁶³ Henning Bro: Pendlersatelitbyen, i: Metropol 2023, 1, appendix 1, Tabel 22
- ⁶⁴ Henning Bro: Pendlersatelitbyen, i: Metropol 2023, 1, appendix 1, Tabel 22
- ⁶⁵ Henning Bro: Pendlersatelitbyen, i: Metropol 2023, 1, appendix 1, Tabel 22
- ⁶⁶ Henning Bro: Pendlersatelitbyen, i: Metropol 2023, 1, appendix 1, Tabel 22
- ⁶⁷ Rolf Kjær Hansen og Michael Boel Winther: Egedal Kommune fra landsby til forstad. Udbygning af Frederiksundfingeren – infrastruktur og parcelhuse I: Hovedstadsmetropolen efter 1945, Hovedstadsrådets Kulturhistoriske Arkiver, 2011, s. 215-237.
- ⁶⁸ Talgrundlaget for dækningsprocenter er Dag- og døgninstitutioner for børn og unge, Anerkendte foreninger for børne – og ungeforsorg, Uddannelsesskoler m.v., ved Ulf Tvenstrup, 1975. Roskilde Amt, samt Statistikbanken befolkningen i kommuner 1971-, i sogne 1925.
- ⁶⁹ Oplysninger om byudvikling og befolkningsudvikling i afsnit om Roskilde Amt fra: Trap, 6 udgave, samt for de enkelte sogne i tidligere sognekommuner Statistikbanken, befolkningen i sogne 1925-. Hertil kommer generelle afsnit og tabeller i Hovedstadsmetropolen efter 1945, 2011. Desuden er anvendt aktuelt Krakkort og luftfoto 2020 samt heri luftfoto 1954.
- ⁷⁰ Museum Sydøstdanmark: Parcelhuskvarteret, et stykke Danmarkshistorie, i Historisk atlas, set om 1960'ernes parcelhuse i Ølby og Ølsemagle, samt om 1970'ernes parcelhuse i Ølby Lyng og Ølsemagle Strand. Set 2023.
- ⁷¹ Eva Tønnesen: Roskildes vej fra købstad til planetby. Boliger og erhverv, tilflyttere og kommune 1945-1980, i: Hovedstadsmetropolen efter 1945, Hovedstadsrådets Kulturhistoriske Arkiver, 2011, s 337ff)
- ⁷² Henning Bro: Pendlersatelitbyen i: Metropol 2023, 1, appendix 1, tabel 22
- ⁷³ Henning Bro: Pendlersatelitbyen, i: Metropol 2023, 1, appendix 1, Tabel 22
- ⁷⁴ Henning Bro: Pendlersatelitbyen, i: Metropol 2023, 1, appendix 1, Tabel 22
- ⁷⁵ Henning Bro: Pendlersatelitbyen, i: Metropol 2023, 1, appendix 1, Tabel 22
- ⁷⁶ Henning Bro: Pendlersatelitbyen, i: Metropol 2023, 1, appendix 1, Tabel 22
- ⁷⁷ Henning Bro: Pendlersatelitbyen, i: Metropol 2023, 1, appendix 1, Tabel 22
- ⁷⁸ Henning Bro: Pendlersatelitbyen, i: Metropol 2023, 1, appendix 1, Tabel 22
- ⁷⁹ Lov af 31. marts 1949 om forhøjelse af statstilskud til institutioner for den forebyggende børneforsorg, § 128 stk. 2 samt bemærkninger og bilag hertil. Lyngby-Taarbæk Stadsarkiv, B 202, Virum Daghem, 1956, brev til overinspektionen om oprettelse af deltidsbørnehaven.
- ⁸⁰ Jf. Dansk velfærdshistorie bd. 3, s. 583-605.
- Hansen, Anette Eklund og Klaus Petersen: Mellem arbejde og familie. Arbejderbevægelsens familiepolitik 1945-1980. I: Arbejderhistorie, 2000, s. 33-54.
- Borchorst, Annette: Den danske børnepasningsmodel – kontinuitet og forandring, i: Arbejderhistorie, 2000 nr. 4, s61. Betænkning fra Børne- og Ungdomsforsorgens Pædagogiske Nævn om børnehavenproblemer, Betænkning nr. 337, 1963.
- Søren Kolstrup, Den danske velfærdsmode 1891-2011, sporskifter, motiver, drivkræfter, 2014, s. 107-110.
- ⁸¹ Mogens Nygaard Christoffersen citerer SFI undersøgelse 103 fra 1975, hvorefter ca. 1/5 af førskole børnene i daginstitutioner var 9 timer i institution, dvs. svarende til fuldtidsarbejde. Mogens Nygaard Christoffersen: Familiens udvikling i det 20. århundrede. Demografiske strukturer og processer, 2004, s. 144.
- ⁸² Charlotte Voss og Eva Molin: På Vej, børneliv i daginstitutioner gennem 149 år, Gladsaxe Byarkiv, 2010, s. 39
- ⁸³ Afsnittene om de enkelte børnehaver bygger på forhandlingsprotokoller, institutionsarkivalier, optegnelser og et medlemsblad i arkiver vedr. de enkelte institutioner og foreninger, jf. noter. Det er forfatterens referat fra de enkelte kilder og med afsluttende kommentar i hvert enkelt afsnit.
- ⁸⁴ Rødovre Arkiv. Vedtægt for Rødovre Børnehaver, 1939. Arkiv vedr. Elvergården, notater ifm. forberedelse af indvielsen 14.12.1950.
- ⁸⁵ Socialministeriet, cirkulære af 4. april 1936 om regler for indretning, ledelse, bestyrelse af institutioner i det forebyggende børneværn samt tilsyn med og statstilskud til sådanne.

- ⁸⁶ Lyngby-Taarbæk Stadsarkiv. Daginstitutionskontoret B 206. Socialforvaltningen, G sager, Notat om opførelse af børnerige boliger, 1939. B sager, årlige indberetninger som bilag til driftsregnskabet for vuggestuer, børnehaver og fritidshjem, fremsendt til Overinspektionen for den forebyggende Børneforsorg.
- ⁸⁷ Hillerød Lokalarliv. Grethe Christiansens børnehavn, Forhandlingsprotokol 1883-1945. Hillerød Kommune: Byggesag, 1953
- ⁸⁸ Hørsholm Egns Museum og Lokalarliv. Usserød Asyl, Forhandlingsprotokol 1871-1945, diverse ansøgninger 1909-1972.
- ⁸⁹ Lyngby-Taarbæk Stadsarkiv. Socialforvaltningen, B 419, 1952. Optegnelse i arkiv efter børnehavnleder Ulla Petersen
- ⁹⁰ Lyngby-Taarbæk Stadsarkiv. Arkiv efter børnehavnleder Ulla Petersen, regnskabsager, optegnelse.
- ⁹¹ Forstadsmuseet, Historien i Gaden, Hvidovre lokalarliv. Arkiv efter Avedøre Børnehavnforening 1958-1964. Forhandlingsprotokol 1958-1964, ud klip 1958, Vedtægter.
- ⁹² Ballerup Stadsarkiv. Beboerforeningen Grantofte, Beboerbladet Grantofte 1970-, anvendt årgang 1970-1975.
- ⁹³ Henning Bro: Kollektivhuse, Hovedstaden på Forkant, Dansk Historisk Fællesråd, 2010
- ⁹⁴ Beboerbladet, 1970, nr. 3, 1972, nr. 7
- ⁹⁵ Beboerbladet, 1971, nr. 8
- ⁹⁶ Beboerbladet, 1972, nr. 1
- ⁹⁷ Lejre Arkiv. Hyllinge-Lyndby Børnehavn. Interview med en af stifterne, Annelise Vigild, 29.6.2023. Annette Tonn-Petersen: Bramsnæs Kommune, 2007, s. 79-89: Et godt sted at være barn, med bittesmå skridt.
- ⁹⁸ Henning Bro: Pendlersatelitbyen, i: Metropol 2023, 1,
- ⁹⁹ Dag- og døgninstitutioner for børn og unge, Anerkendte foreninger for børn – og ungeforsorg, Uddannelsesskoler m.v., ved Ulf Tvenstrup, 1975. s. 409 ff. om dagplejen.
- ¹⁰⁰ Lov om Alderdomsunderstøttelse til værdige trængende udenfor Fattigvæsenet, 9. april 1891. Dansk Velfærdshistorie bind 1, Frem mod socialhjælpsstaten 1536-1891, SDU 2010, red Jørn Henrik Petersen, Klaus Petersen, Niels Finn Christiansen, kap. af Jørn Henrik Petersen om debatten om alderdomsforsørgelsen frem mod alderdomsforsørgelsesloven af 1891, s. 311-390, s. 131 ff, s. 372. Tim Knudsen, Dansk Forvaltningshistorie, II, s. 159 ff.
- ¹⁰¹ Lov om Boligbyggeri af 2.6.1967, § 12, § 45,3, § 47,2.
- ¹⁰² I bistandslovens § 69 formuleres, at kommunerne skal sørge for, at der er det nødvendige antal daginstitutioner. Kommunerne skulle fra 1975 årligt redegøre for deres udbygningsplaner, herunder om antallet af daginstitutioner, sendt til Socialstyrelsen. Socialstyrelsen publicerede i en årlig redegørelse indtil 1989 de enkelte kommuners antal af pladser mod et landsgennemsnit. Den første: Socialstyrelsen, redegørelse for udbygningsplaner 1975-83. Kirsten Ketscher: Offentlig børnepasning i retlig belysning, 1990, s 141.
- ¹⁰³ En oversigt over partiernes holdninger ses i Dansk Velfærdshistorie bind 5, perioden 1973-1993. Velfærdsstaten i Tidehverv. SDU 2013, red Jørn Henrik Petersen, Klaus Petersen, Niels Finn Christiansen, Kap 9 Familiepolitik og børnepolitik, s 637 ff.
- ¹⁰⁴ Perspektivplan II, perspektivplanredegørelse 1972-1987, Kbh. dec. 1973, s. 655, i afsnit om daginstitutioner.
- ¹⁰⁵ Dansk Velfærdshistorie bind 5, perioden 1973-1993. Velfærdsstaten i Tidehverv. SDU 2013, red Jørn Henrik Petersen, Klaus Petersen, Niels Finn Christiansen, s. 685 ff.